

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

**В. В. Завадська,
М. П. Кушлаба**

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ

Навчальний посібник

Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
як навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра
за освітньою програмою «Германські мови та літератури (переклад включно), перша —
англійська»; «Романські мови та літератури (переклад включно), перша — французька»;
«Германські мови та літератури (переклад включно), перша — німецька»
спеціальності 035 Філологія

Електронне мережне навчальне видання

Київ
КПІ ім. Ігоря Сікорського
2022

Рецензент

Бойко Н. Т., к.філол.н., с.н.с. Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН

Відповідальний
редактор

Шалак О. І., к.філол.н., с.н.с. Ін-ту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

*Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 1 від 02.09.2022 р.)
за поданням Вченої ради факультету лінгвістики
(протокол № 12 від 11.07.2022 р.)*

У навчальному посібнику «Сучасна українська мова в контексті культури» системно викладено матеріал, що відповідає змісту освітньої програми «Сучасна українська мова та культура. Українська мова за професійним спрямуванням». Посібник складається із 16-ти практичних робіт, кожна з яких містить теоретичні відомості, вправи та завдання, а також питання для самоконтролю, за якими студент може самостійно перевірити рівень засвоєння матеріалу. Особливу увагу приділено проблемі становлення українського правопису задля розуміння тих новацій, що запроваджені сьогодні, а також питанню місця мови у процесі формування світогляду як індивіда, так і суспільства, нації. Серед практичних завдань подано тексти, зміст яких покликаний охопити не лише навчальний, а й виховний компонент освітнього процесу. Також запропоновано низку вправ, які формують у студентів навички редакторської роботи, що є необхідними для майбутніх фахівців-лінгвістів.

Посібник призначений для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю 035 Філологія. Буде також корисним для студентів інших гуманітарних спеціальностей, викладачів вищих навчальних закладів та усіх тих, кого цікавлять актуальні проблеми сучасної української мови та культури.

Реєстр. № НП 22/23-048. Обсяг 9,02 авт. арк.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
проспект Перемоги, 37, м. Київ, 03056
<https://kpi.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5354 від 25.05.2017 р.

© В. В. Завадська, М. П. Кушлаба
© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022

ЗМІСТ

Практичне заняття 1. Мова як засіб формування та вираження думки. «Мовні картини світу» як феномен культури	6
Практичне заняття 2. Академічна доброчесність. Правила написання та оформлення наукових текстів різних типів.....	25
Практичне заняття 3. Становлення українського правопису як важливої складової національної самоідентифікації.....	42
Практичне заняття 4. Принципи перекладу та редагування фахових текстів різних галузей.....	66
Практичне заняття 5. Мовна культура. Типологія норм сучасної української літературної мови.....	77
Практичне заняття 6. Лексичний склад сучасної української мови за етимологією.....	90
Практичне заняття 7. Склад української лексики за частотністю Вживання.....	98
Практичне заняття 8. Стилiстично нейтральна i стилiстично маркована лексика сучасної української мови (емотивно-експресивна лексика).....	103
Практичне заняття 9. Українські фразеологізми та їх відповідники у перекладних текстах.....	117
Практичне заняття 10. Стилiстично маркована лексика сучасної української мови: професійно-виробнича, офіційно-ділова, науково-термінологічна.....	131
Практичне заняття 11. Термін і терміносистема сучасної української мови.....	142
Практичне заняття 12. Кодифікація і стандартизація в царині термінології.....	158
Практичне заняття 13. Способи перекладу іншомовних термінів.....	171
Практичне заняття 14. Міфологічне мислення як культурний код людини.....	183
Практичне заняття 15. Текст у культурній ретроспективі.....	200
Практичне заняття 16. Типи сучасних наративів та їх місце у світоглядній системі.....	222

Передмова

Навчальний посібник «Сучасна українська мова в контексті культури» відповідає змісту освітньої програми «Сучасна українська мова та культура. Українська мова за професійним спрямуванням» для здобувачів ступеня бакалавра за освітньою програмою «Германські мови та літератури (переклад включно), перша — англійська»; «Романські мови та літератури (переклад включно), перша — французька»; «Германські мови та літератури (переклад включно), перша — німецька» спеціальності 035 Філологія.

Посібник складається із 16 практичних занять, кожне з яких має теоретичну частину, практичні завдання, завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю.

Теми практичних занять 1 — 10 стосуються мови як соціального феномену та її фахового застосування. На цьому етапі необхідно сформувані у майбутніх перекладачів розуміння того, як важливо досконало оволодіти не лише іноземною, а й рідною мовою, тому багато завдань мають на меті формувати навички грамотного слововживання, творення та редагування текстів. Для цього застосовується широкий й різноманітний лексичний матеріал, порівнюються різні типи лексики, зважуються можливості перекладу фразеологізмів, наприклад у назвах або художніх текстах. Цей момент першого дотику до майбутньої професії завжди викликає позитивний відгук у студентів, які охоче й талановито виконують творчі завдання.

На цих же практичних заняттях у студентів має вироблятися звичка вживати академічний термінологічний апарат. Важливе місце також відводиться питанню академічної доброчесності та роботі студентів над творенням власних текстів. Останнє вдало поєднується з їх участю у щорічній студентській конференції «Українська культура: вчора, сьогодні, завжди», що проводиться кафедрою української мови, літератури та культури ФЛ та для багатьох зі студентів стає першою спробою наукової роботи.

Практичні заняття 11 — 13 стають підкріпленням для попередньо набутих навичок, оскільки присвячені питанням формування терміносистеми, виробленню наукової термінології, процесам детермінологізації тощо.

Останні три заняття є спробою долучити студентів до розгляду складної наукової проблеми: побутування тексту в часі і просторі та автора у тексті. Звичайно, це не є повноцінним розглядом зазначених питань (адже такі теми можуть бути представлені окремим навчальним курсом), проте вважаємо, що навіть таке побіжне ознайомлення із цим матеріалом буде корисне майбутнім перекладачам, для яких текст — поле не лише для формального перекладу, але й для творчості.

Таким чином, пропонований до курсу посібник є синтетичним, оскільки охоплює різні напрями філології, розглядаючи їх у контексті культури.

До кожного практичного заняття подано окремий список літератури, такої як посилання на джерела теоретичної інформації. Зауважимо, що це література, яка не є обов'язковою для опрацювання, а покликана лише стимулювати та спрямувати науковий інтерес студента до опанування основного матеріалу.

Наостанок зазначимо, що матеріал посібника укладався і апробувався на заняттях протягом двох років, і ми висловлюємо щире подяку, перш за все, студентам, які висловлювали побажання і зауваження, враховані нами у цьому виданні, а також усім, хто долучився до його підготовки.

Практичне заняття 1. Мова як засіб формування та вираження думки. «Мовні картини світу» як феномен культури

- 1. Теорії виникнення мови у людському суспільстві.**
- 2. Мова як унікальна світоглядна база даних. Суть поняття «мовні картини світу».**
- 3. Генеалогічна класифікація мов Августа Шлейхера. Місце української мови серед інших мов світу за сучасною генеалогічною класифікацією.**
- 4. Мовна політика держави. Складові мовної політики.**
- 5. Етапи розвитку української мови.**
- 6. Тенденції розвитку сучасної української мови.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Теорії виникнення мови у людському суспільстві

Питання походження мови цікавило людство протягом усього періоду його розвитку. Виникали різні теорії щодо джерел цього дивовижного явища, притаманного лише людині. Проте більшість із них відбиває не стільки суть походження мови, скільки стан тодішньої наукової думки. Розглянемо кілька загальних напрямів мовного дискурсу.

Міфологічні теорії

Найдавніші уявлення про виникнення мови пов'язані з божественним, надприродним началом цього явища. За міфами та легендами різних народів світу, мова є вродженою якістю, якою боги або інші міфологічні істоти обдарували людей. Так в індійській міфології є богиня Вач/Вак/Сарасваті — персоніфікація та уособлення мови, чие ім'я із санскриту перекладається «мова», «слово». Богиня опікувалася мистецтвом красномовства, а також писемність та музикою. Давні індуси вірили: саме вона спонукає людей до суперечок. Вач є уособленням мудрості та знання, а предмети у кожній із чотирьох рук цієї богині є символами її якостей. Із Сарсваті пов'язана легенда

про те, як вона прокляла богів, що не дочекалися її для участі в ритуалі. Її прокляття справдилося, а людям воно демонструє, як добре давні розуміли силу слова.

За давньоюєдейською (а тоді — і християнською) міфологією, Бог творив світ Словом і перші люди були наділені мовою від створення. Господь дав можливість Адаму назвати усіх інших істот, тим самим підкреслюючи його особливе становище, богоподібність у здатності володіння мовою.

У скандинавському епосі сказано, що мовою, як і розумом, слухом, зором, перших земних людей наділили сини велетнів — тріада асів (Один, Вілі, Ве). Вони витесали людей із дерев'яних колод (чоловік — з ясеня, жінку — з в'яза), а тоді оживили, вклавши відчуття.

Натуралістичні теорії

У різні часи науковці репрезентували думку про природне походження мови в результаті: а) називання предметів за домовленістю; б) «розкриття» природного імені предмета, що дане йому від початку творення (*Платон*); в) звуконаслідування природних явищ, у результаті чого з'являються слова (*Г. В. Лейбніц*, 1646–1716).

Психологічні теорії

До психологічних теорій походження мови належать такі, що обстоюють виникнення мови паралельно з емоційним розвитком людини: щоб висловити біль, радість, смуток, задоволення, людина застосовує звуки, які потім оформлюються у слова (*Шарль де Бросс*, 1709–1777; *Ж-Ж. Руссо*, 1712–1778). Зокрема, *Чарльз Дарвін* (1809–1882) вважав, що мова — результат здатності людини до звуконаслідування у поєднанні з бажанням висловити певні емоції. Такі висновки вчений зробив на основі спостережень за вищими мавпами, проте не пояснив, чому тоді мова не виникла у цих приматів.

Цікаво, що емоційність, як джерело виникнення мови, розглядають і деякі сучасні вчені. Так французький дослідник Жан Піаже [4, с.13], розрізняючи різні типи мовлення у дітей дошкільного віку, зауважує, що повторення перших звуків дитиною за дорослими відбувається як вимога задовольнити природні

потреби. Саме тому, на думку дослідника, перші склади, вимовлені дитиною, завжди мають в основі губні приголосні (відтворення плямкання-ссання).

Біологічні теорії

Деякі вчені вважали, що мова розвивається, як будь-який живий організм, проходячи увесь цикл розвитку від зародження до занепаду (*Август Шлейхер*, 1821–1868). За теорією *Вільгельма Гумбольдта* (1767–1835), мова виникла спонтанно одразу із великим словниковим запасом і пізніше розвивалася не рівномірно, а стрибками, оскільки у людини є природна здатність до творення мови.

Соціальні теорії

Основою усіх соціальних теорій є думка про соціальну сутність мови: без соціуму не може виникнути мова, і сьогодні це очевидно й не підлягає сумнівам. Різниця лише в погляді на те, як саме відбувався процес розвитку мови і що стало рушійною силою цього. *Томас Гоббс* (1588–1679) висунув теорію суспільної домовленості: перші слова на позначення речей виникли тоді, коли у людей з'явилася потреба спільної діяльності, колективної співпраці. Цієї ж думки дотримувалися *Ж.-Ж. Руссо* (1712–1778) та *Е. Кондільяк* (1714–1780) з тією лише різницею, що мовні знаки, на думку цих вчених, з'являлися разом із жестами. Таким чином, розвивалася система жестикуляції, яка потім була витіснена вербальною знаковою системою. (До речі, різниця у жестикуляції, характерній для представників різних націй, а також певні табуйовані жести можуть пояснюватися саме відмінністю мови).

За теорією *Людвіга Нуаре* (1829–1889), перші слова з'явилися як вигуки під час спільної трудової діяльності (можна зазначити, що деякі професійні слова дійсно мають вигукове походження, наприклад *майна*, *віра* у будівельників).

3. Мова як унікальна світоглядна база даних. Суть поняття «мовні картини світу»

Кожна мова світу є унікальною, оскільки вона є сукупністю одиниць, що відтворюють характерне світовідчуття носіїв мови. У кожній мові є слова чи вирази, притаманні лише їй, часто незрозумілі носіям інших мов. Це особливо

добре демонструють фразеологізми, поетичні порівняння, а іноді — й окремі поняття. Наприклад, в евенській мові на позначення снігу вживається близько 30 слів, кожне з яких характеризує його окремий різновид [9] (хоча тут слід враховувати, що в аглютинативних мовах, до яких належить евенська, основа залишається незмінною, а нові слова утворюються шляхом додавання афіксів). А біблійний іврит (давньоєврейська мова) з усіх частин мови має найбільше прикметників (явище унікальне для давніх мов) — цим пояснюється надзвичайна образність і складність перекладу біблійних книг, де одне слово оригіналу може замінитися цілим реченням.

У французькій мові слово «сонце» чоловічого роду «*le soleil*», а «місяць», «*la lune*» — жіночого, тому асоціація короля-чоловіка із сонцем абсолютна нормально сприймається французами, що неможливо, наприклад, для німців, де ці слова мають протилежні щодо французького варіанту роди: *місяць* — «*der Mund*» (чол.), *сонце* — «*die Sonne*» (жін.) [6, с. 7]. Так само в українських піснях (зокрема у колядках) бачимо паралелізм або і пряме порівняння парубка із місяцем, молодим місяцем, що незрозумілим буде французам: *Ясен Місяць — пан господар, / Красне Сонце — жона його, / Ясні зірки — їхні дітки*.

Загалом різницю мовної картини світу добре демонструє усне спілкування представників різних країн, носіїв різних мов. Перекладачу надзвичайно важливо враховувати ці культурологічні особливості під час перекладу, щоб перекладений текст не викликав подиву.

Як було вже сказано, фразеологічні звороти щодо позначення одних і тих самих явищ у різних мовах відрізняються, наприклад українська приказка *Крутиться як муха в окропі* є аналогом англійського виразу *Бігає як кіт по гарячих гілках* (*Кішка на розпеченому даху*) — у значенні марні намагання знайти вихід із безвихідної ситуації. Інший приклад — це адаптований варіант перекладу, трансформація давньоримського виразу *Що дозволено Юпітеру, те не дозволено бичу*, який у нашому варіанті звучить *Що дозволено попу, те не дозволено дяку*.

Дослідження подібних явищ привело до появи у мовознавстві спеціального терміну «мовні картини світу». Різні вчені дають власні визначення цьому терміну, але суть їх одна: **мовні картини світу** — це відтворення у мові певного народу його світосприйняття, самоусвідомлення, відбиття у мові ментальних особливостей цього народу.

Отже, будь-яка мова є відтворенням культури, у цьому — її унікальність. Відповідно, втрата мови тягне за собою культурну асиміляцію, про що добре знали ще за часів Ассиро-Вавилонської імперії, коли намагалися за допомогою першої у світі практики переселення народів утворити спільний «імперський сплав», у тому числі, — мовний.

Зауважимо також, що із розвитком соціуму відбувається зміна світосприйняття, що відбивається у мові. Отже, мовна картина світу кожного народу зазнає змін і має розглядатися у контексті конкретного історичного періоду існування народу. Особливості мовної картини світу важливо враховувати під час вивчення іноземної мови та спілкування з іноземцями.

4. Генеалогічна класифікація мов Августа Шлейхера. Місце української мови серед інших мов світу за сучасною генеалогічною класифікацією

За різними даними, у світі нараховується близько 7 тис. мов. Приблизність цих відомостей обумовлюється наступними причинами:

- носіями деяких мов може бути лише кілька осіб;
- мови швидко зникають разом із носіями або асимілюються;
- немає чітко вироблених лінгвістичних критеріїв щодо вирізнення мови та діалекту.

У результаті порівняльно-лінгвістичного аналізу різних мов світу було вироблено **генеалогічну класифікацію мов**. Першим почав займатися цією роботою німецький філолог **Август Шлейхер** (1821- 1868). Саме він, зіставивши слов'янські та балтійські мови, вперше вказав на їх спорідненість. Вчений захоплювався біологією, а тому розглядав побутування мови як розвиток живого організму, що проходить етап зародження, розквіту та

відмирання. При чому це відбувається, на його думку, не з однією окремою мовою, а з групою мов — мовною гілкою. Шлейхер ввів у лінгвістику біологічні терміни «сім'я», «гілка», «генеалогічне древо», застосувавши їх до мовної системи. Він справедливо зауважив, що мови розвиваються спочатку шляхом поступового ускладнення лексичної будови, а потім, досягнувши певного етапу, — регресують.

Паралельно зі Шлейхером у галузі порівняльного мовознавства працювали й вчені інших країн: *Йоган Цейс* (1806–1856), *Франц Бопп* (1791–1867), *Фрідріх Діц* (1794–1876), *Фердинанд де Соссюр* (1857–1913), *Вільгельм фон Гумбольдт* (1767–1835), *Расмус Раск* (1787–1832), *Олександр Востоков* (1781–1864). Усі вони зробили вагомий внесок у розвиток лінгвістичної науки.

Отже, зіставивши європейські мови, лінгвісти поступово дійшли висновку, що вони мали спільну прамову, яка існувала близько V тис. до н. е. Вона одержала назву **індоєвропейська прмова** (або **праіндоєвропейська мова**). Цією мовою послуговувалося населення Європи та Азії. Під **прамовою** розуміють це мову-предка групи споріднених мов, що була теоретично реконструйована на основі порівняння мовних фактів.

За генеалогічною класифікацією, мови світу поділяють **на сім'ї** (їх близько 200), сім'ї — **на групи**, чи гілки, групи — **на підгрупи**. А вже у підгрупах виділяють конкретні мови.

Найвідомішими мовними сім'ями є індоєвропейська, семіто-хамітська, кавказька, фінно-угорська, самодійська, тюркська, монгольська, тунгусо-маньчжурська, китайсько-тибетська, тайська, аустронезійська, аустроазіатська. Розглянемо таблицю індоєвропейської мовної сім'ї.

**Індоевропейська мовна сім'я
(12 груп)**

Назва групи	Живі мови групи	Мертві мови	Зауваження
Індійська	<p>Хінді (Індія, оф. м.), Урду (Пакистан, оф. м.) Гіндустані (спільна розмовна частина хінді та ірду), Пенджабі (Пн. Індія, Пакистан), Лахнда (Пакистан, дельта Інда), Сіндхі (Пн. Пакистан, окремі регіони Індії), Раджастхані (штат Індії Раджастхан), Гуджараті (штат Гуджарат), Маратхі (штат Махараштра), Сингальська (Респю Шрі-Ланка, оф. м.), Непалі (королівсько Непал, оф. м.), Орія (штат Орісса в Індії, оф. м.), Кашмірі (Кашмірська долина Пн. Індостану, штати Джамму, Кашмір), Циганська (виокремилася у v –X ст. н.е., писемності не має)</p>	<p>Санскрит, Палі, Пракрити.</p>	<p>До групи входить понад 96 живих мов</p>
Іранська	<p>Перська (Іран, оф. м.; Афганістан, Пакистан, Індія, Ірак, ОАЕ, Закавказзя, Сер.Азія), Таджицька (Таджикістан, оф. м.; Узбекистан, Киргизія, Казахстан, Афганістан), Афганська (пашту, пашто) — окремі р-ни Афганістану, Пакистану. Балучі (Афганістан, Пакистан, Туркменія). Курдська (пд. схід Туреччини, пн.Сирії, Пн. Іран, Курдистан,</p>	<p>Давньоперська, авестійська, пехлеві, мідійська, парфянська, хорезмійська.</p>	<p>Перська мова має арабську писемність і три варіанти побутування: фарсі (Іран), дарі (Афганістан), таджицька (Таджикістан).</p> <p>Таджицька мова має кириличну писемність, яку одержала після захоплення цих територій новоствореною Радянською республікою.</p>

	Вірменія, Азербайджан, Туркменія), Осетинська (Пн. Осетія — Росія; Пд. Осетія — Грузія), Татська (пд.-зх. Іран, Дагестан), Ягнобська (дельта р.Ягноб, біля Душанбе), Талиська (Пд. Азербайджану).		Ягнобська, талиська мови писемності не мають.
Слов'янська	<u>Східна підгрупа:</u> українська, російська, білоруська. <u>Західна підгрупа:</u> польська, чеська, словацька, кашубська (близька до польської, нині вважається її діалектом), лужицька (мова лужицьких сербів Дрезденського і Котбузького округів Німеччини). <u>Південна підгрупа:</u> Болгарська, македонська (близька до болгарської, письмо кириличне), сербська (Сербія, Чорногорія, Боснія), словенська (Словенія).	<u>У сх. підгрупі:</u> Полабська (дельта р. Ельби у Німеччині, зникла через асиміляцію полабських словян німцями). Поморські діалекти (узбережжя Балтики у Померанії, зникли через насильницьке понімечення). <u>У пд. підгрупі:</u> Старослов'янська	Має три підгрупи. Проф. К. Тищенко вважає цей поділ ідеологічним, лінгвістично невиправданим [8]
Балтійська	Литовська, латиська	Прусська (пд.. схід Прибалтики, зникла у результаті понімечення)	Цікаво, що естонська мова належить до уральської мовної сім'ї прибалтійсько- фінської групи.
Германська	<u>Північна</u> <u>(скандинавська)</u> <u>підгрупа:</u> Шведська, Данська, норвезька, ісландська, фарерська <u>Західна підгрупа:</u>	До <u>східної підгрупи</u> належать лише мертві мови: готська, бургундська, вандальська, гелідська, герульська.	Шведська мова має діалекти: гетамол, норлендська, ельвдалск і т. д. Норвезька мова так само має діалекти: букмол, нюношк, ріксмол, трендешк, нордношк і т. д.

	англійська, фризька, люксембурзька, нідерландська, німецька, їдиш, африкаанс		
Романська	<u>Центральна підгрупа:</u> Французька, італійська, ретророманська, сардинська <u>Західна підгрупа:</u> Іспанська, Португальська, Каталонська, Провансальська <u>Східна підгрупа:</u> Румунська, молдавська	латинська	Латинська мова залишається мовою наукових галузей, як-то: медицина, біологія, фармація, а також використовується у класичній філології та як мова богослужінь Римо-католицької церкви.
Кельтська	<u>Гойдельська підгрупа:</u> Ірландська, Шотландська. <u>Бриттська підгрупа:</u> Бретонська (п-ов Бретань), Валлійська (Уельс) <u>Галльська підгрупа:</u> -----	Менська (о. Мен в Ірландському морі) Корнська (корнуельська) — мова кельтського населення п-ова Корнуолл (Великобританія) Галльська (мертва континентальна кельтська мова, місцевість поширення: Галлія, Пн.Італія, Балкани, Мала Азія, у V ст. до н.е. була витіснена латинською)	Цікаво, що одна з найпоширеніших кельтських мов — гельська (понад 90 тис. носіїв) — за звучанням подібна до української.
Грецька	новогрецька	Давньогрецька Середньогрецька (мова Візантії I ст..н.е.- XVст.н.е.)	Середньогрецьку мову виділяють не всі мовознавці.
Албанська	Албанська (Албанія, Сербія — Косово, Італія).		Ця мова також поширена подекуди у Болгарії, Румунії та на Україні на Одещині)
Вірменська	вірменська		Споріднена з грецькою, індійськими,

			іранськими, хетто-лувійськими мовами. Має понад 50 діалектів. Основні — це константинопольський і араратський.
Анатолійська (хетто-лувійська)	-----	Хеттська, Лувійська, Карійська, Палайська, Лідійська, Лікійська	
Тохарська	-----	Тохарська	Це мова кочових іранських племен, нею написані деякі буддійські тексти, знайдені у р-ні Тянь-Шаню, а також у пустелі Такла-Макан (китайський Туркменістан)

5. Мовна політика держави. Складові мовної політики

Мовна політика — це сукупність ідеологічних та практичних засобів і методів щодо поширення та розвитку мови (або кількох мов) у певному соціумі або на окремій території.

Складовими мовної політики держави є:

- законодавча база, що гарантує вільне побутування й розвиток державної мови, а також регіональних мов і мов національних меншин;
- вимоги щодо володіння державною мовою на всіх рівнях офіційно-ділової сфери;
- обов'язкове викладання предметів державною мовою у навчальних закладах усіх рівнів;
- популяризація певної мови у ЗМІ та у сфері культури (кінематографічна продукція, концертні програми, видання художньої літератури тощо).

Документи, що регламентують мовну політику України. Основним документом, що визначає мовну політику держави, є *Закон «Про засади державної мовної політики»* [5], який підтримується іншими Законами

(«Про видавничу справу», «Про права національних меншин», «Про освіту» і т. п.). Окрім цього, мовну політику держави регламентують:

- Конституція України;
- Декларації прав національностей;
- Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»;
- Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права;
- Конвенція Ради Європи про захист прав і основоположних свобод людини.

6. Етапи розвитку української мови¹

Розвиток української мови відбувався у кілька етапів.

Перший етап (X –XIV ст.)

Перші писемні пам'ятки датуються XI ст. «Ізборники Святослава» 1073 р. і 1076 р., давньоруські літописи, договори із греками та ін. Треба сказати, що питання, якою з мовою говорили стародавні кияни, є складною філологічною задачею. Дозволимо доволі розлогу цитату видатного українського мовознавця, дослідника давньої літератури Віталія Русанівського: *«Давньокиївська літературна мова однаковою мірою використовувалась усіма східними слов'янами і складалася із трьох функціональних стилів: високого (конфесійна і ораторська література), середнього (мова літописів і художньої літератури) і зниженого («Руська Правда», грамоти). Високий стиль репрезентувала старослов'янська мова, яка, набувши деяких східнослов'янських рис (фонетичних, граматичних і лексичних), наблизилася до місцевого київського діалекту. <...>*

Беручи до уваги головне функціональне призначення високого стилю, природно називати цей різновид літературної мови східних слов'ян церковнослов'янською мовою. Середній стиль поєднував у собі

---

¹ Подаємо за: Німчук В. Передне слово [До видання: Історія українського правопису: XVI — XX століття. Хрестоматія. — Київ: Наукова думка, 2004. — 584 с.]. — Електронний ресурс: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm>

церковнослов'янські елементи — основа стилю — і в значній кількості місцеві фонетичні, граматичні і особливо лексичні особливості. Залежно від об'єкта опису мова цього різновиду змінювалась від майже стандартної церковнослов'янської до майже чистої народної. Знижений стиль може бути названий так тільки умовно. З походження, як про це вже згадувалось, він становить собою літературну мову східних слов'ян, що, очевидно, розвивалася ще до прийняття Руссю християнства. У ній домінують місцеві східнослов'янські риси, хоч наявні й церковнослов'янізми, які виступають тут не як природні елементи структури, а як своєрідний інкрустаційний матеріал» [7].

Отже, можемо говорити про три різновиди мови, які існували на той момент і обслуговували різні сфери суспільного життя.

Давньоруська, або давньоукраїнська, або руська мова — мова світських (тобто не церковних) творів.

Другою мовою, яка функціонувала у ті часи на рівні розмовному і писемному була **старослов'янська** (її ще називали церковнослов'янською, або староболгарською) — македонські діалекти староболгарської мови, які прийшли на наші території разом із богослужбовими книгами і набули тут рис місцевого, східнослов'янського узусу (сукупності прийнятих у певному соціумі й постійновживаних мовних засобів). Класичною пам'яткою цього письменства є Остромирове Євангеліє (1056–1057).

Ось, що говорить з цього приводу видатний український мовознавець Василь Німчук: *«Давньоукраїнський орфографічний узус формувався під впливом старослов'янського правопису, що прийшов в Україну разом із конфесійною літературою після офіційного введення християнства в Київській державі у кінці X ст. Але наприкінці XI ст. навіть у церковному письменстві, не кажучи вже про світське (зокрема ділове), сформувався східнослов'янський орфографічний узус, який відбивав особливості живомовної звукової системи» [3].*

Другий етап

(остання чверть XIV ст. — сер. XVIII ст.)

Староукраїнська мова — літературна та розмовна мова тих часів, зафіксована у всіх тодішніх документах і літературних творах. (Типові представники літератури цього періоду — Іван Вишенський, Феофан Прокопович, Григорій Сковорода). Староукраїнська мова джерелом має давньоруську (давньоукраїнську, або руську) мову.

Водночас **старослов'янська** (церковнослов'янська) мова залишалася мовою богослужінь, проте з активного вжитку вона вже вийшла, її вже мало хто розумів, мова почала відмирати.

Існувала ще **«проста» українська мова** — мова простих верств населення, про яку довго не було відомо. Вона дійшла до нас лише у текстах інтермедій [1] (коротких інсценізацій між діями під час постановки тогочасних драм, поставлених «книжною» мовою). І. Франко писав: «...інтермедія писана було мовою близькою до народної, а не раз і чисто народною і зміст свій, колорит, спосіб вислову черпала з оточуючого життя народного» [10]. Перші відомі українські інтермедії датуються 1619 роком. Це дві інтермедії до драми Якуба Гаватовича «Трагедія, чи Образ смерті пресвятого Івана Хрестителя», що була поставлена у Галичині. Першим про них повідомив М. Драгоманов у статті «Две южнорусские интермедии начала 17 в.» (журнал «Киевская старина», 1885).

«Отже, «У староукраїнському етапі визначаються два періоди. Перший охоплює XV— XVI ст. — час так званого другого південнослов'янського (болгарського) орфографічного впливу — застосування правил, вироблених у болгарському місті Тирнові книжниками на чолі з патріархом Євтимієм (Тирновським). Цього впливу зазнало головним чином конфесійне письменство; сфер світської літератури, зокрема ділових паперів, він торкнувся мало. Правила тирновської школи частково відбиті в орфографії, яку спробував

нормалізувати у праці *"Граматіка словенска"* (1596) український філолог **Л. Зизаній**.

Другий період в історії староукраїнської орфографії позначений національною самобутністю. Наш видатний письменник і лінгвіст **М. Смотрицький** у книжці *"Граматіки славенскиА правильное Сунтагма"*, надрукованій 1619 р., у розділі "Ω орфографіи" вперше подав докладні правила правопису, що ґрунтуються на староукраїнському (багато в чому й ширшому — східнослов'янському) узусі. Так, наприклад, він увів у наш алфавіт букву *г*. Норми **М. Смотрицького**, опрацьовані детально й на великому матеріалі, в церковній сфері набули визнання в усіх слов'янських народів, які користувалися церковнослов'янською мовою. З невеликими модифікаціями вони й нині чинні в богослужбовій сфері слов'ян там, де в літургію не введено живих національних мов. Важливо підкреслити, все з орфографії **М. Смотрицького**, що відповідало живому мовленню, використувано і в українському світському письменстві до початку XIX ст., а на деяких теренах (наприклад у Закарпатті) — аж до середини XIX ст.» [3].

Третій етап

(з кін. XVIII ст. — XXI ст.)

Нова українська мова — етап, який, за словами Німчука, «*рясніє різними орфографічними спробами, системами та втручанням державних чинників у, здавалося б, суто філологічні справи. Етнічна культура українців, у тому числі й нова українська літературна мова, формувалася в умовах бездержавності українського народу та перебування його під владою кількох чужих держав. До того ж у царській Росії, до складу якої входило більше 2/3 українських земель, українську мову офіційно трактували як діалект російської, а не як окрему мову, тому й українське друковане слово обмежували, шкіль з українською мовою навчання не існувало*» [3].

Фундатором нової української мови цілком випадково став **І. Котляревський**, який ввів полтавську говірку до своєї «Енеїди» (1798). Проте ця мова не була літературною нормою: у творах Івана Котляревського бачимо

діалектизми, вульгаризми, лайливі слова і т. п. — усе те, що не входить у поняття «літературна мова».

Першим, хто використав сучасну форму літературно внормованої мови, був Тарас Шевченко. Основою літературної мовної норми стала наддніпрянська говірка.

Національна та літературна мова. Отже, розрізняють літературну та національну форми побутування мови. **Літературна мова** — це уніфікована за правилами граматики мова, що використовується із дотриманням відповідних до ситуації стилістичних особливостей, реалізується в усній та письмовій формі й відповідає мовним нормам, прийнятим на даний момент і закріпленим у правописі, підручниках та посібниках, словниках і т. п. Літературна мова обслуговує такі сфери: наука, освіта, ЗМІ, книжкові видання, політика. Норм літературної мови варто дотримуватися викладачам, вчителям, публічним особам, чиновникам та високопосадовцям — усім, хто хоче залишати враження освіченої та інтелігентної людини. Якщо у художньому творі присутні лексичні, граматичні чи синтаксичні відхилення від норми, вважаємо, що твір написаний нелітературною мовою, хоча й належить до **загальнонаціональної літератури** (наприклад, твори С. Жадана, К. Скрябіна, В. Винничука і т. п.).

Тут виникає поняття «національна мова». Ось як визначають її З. Мацюк та Н. Станкович: *«**Національна мова** — це мова, що є засобом усного й письмового спілкування нації. Національною мовою української нації є українська мова. Формування української національної мови відбувалося на основі мови народності в період інтенсивного становлення української нації (друга половина XVIII — початок XIX ст.) як стійкої спільності людей, що мають спільну територію, економічні та політичні зв'язки, літературну мову, культуру. Сьогодні нею розмовляє більша частина нації, тобто вона має загальнонаціональний характер. Поняття "національна мова" охоплює всі мовні засоби спілкування людей — літературну мову та діалекти.*

Літературна мова — це унормована, загальноприйнята форма національної мови. Вона не протиставляється національній мові, бо,

узагальнюючи засоби виразності загальнонародної мови і будучи найвищим досягненням культури мовлення народу, відіграє у складі національної провідну роль, виступає важливим чинником консолідації нації. Поділ мови на літературну та народну означає тільки те, що ми маємо, так би мовити, мову "сиру" і оброблену майстрами» [2].

Отже, можемо говорити про те, що національна мова має найрізноманітніші форми вираження: діалект, говірка, просторіччя і навіть суржик — усе це ті чи інші форми побутування національної, проте невнормованої, нелітературної мови.

7. Тенденції розвитку сучасної української мови

Основні тенденції розвитку сучасної української мови майже повністю збігаються із загальносвітовими лінгвістичними процесами. Це зокрема:

- природне тяжіння мов до спрощення граматики, що є запорукою збільшення кількості користувачів, отже — підвищення функціональності мови, її розповсюдження;
- насичення мови великою кількістю слів іншомовного походження, у тому числі термінів та номінативних одиниць, що пов'язано із розвитком певних наукових та виробничих галузей;
- значна жаргонізація мови та виникнення неологізмів, що покликане економити ресурси мовця, надавати мовленню емоційного забарвлення;
- перехід певних шарів лексики із категорії діалектизмів, жаргонізмів, термінів до складу загальноновживаної лексики;
- прагнення уніфікувати правила правопису, вмотивувавши їх до історичного розвитку мови.

Питання для самоконтролю

- 1) Назвіть будь-які чотири теорії формування мови у суспільстві.
- 2) Поясніть значення терміна «мовні картини світу». Наведіть власні приклади.

- 3) Поясніть терміни «прамова», «індоєвропейська прмова», «індоєвропейська мовна сім'я».
- 4) Розкрийте суть поняття «генеалогічна класифікація мов». Хто є автором цього терміна?
- 5) Яке місце посідає українська мова серед мов світу (за генеалогічною класифікацією мов)?
- 6) Назвіть три етапи розвитку української мови. Охарактеризуйте кожний із них.
- 7) Розкрийте суть поняття «національна мова». Які мовні прояви включає у себе це поняття?
- 8) Поясніть зміст терміна «літературна мова». Назвіть сфери застосування літературної мови.
- 9) Сформулюйте визначення терміна «мовна політика держави». Назвіть складові мовної політики.
- 10) Опишіть тенденції розвитку української мови на сучасному етапі.

Література та джерела

1. Гудзій М. К. Українські інтермедії XVII — XVIII ст. *Українські інтермедії XVII — XVIII ст.* : Пам'ятки давньої української літератури Київ : Видавництво Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, 1960. С. 5–33. URL: <http://izbornyk.org.ua/ukrinter/int02.htm> (дата звернення: 15.01.2022).
2. Мацюк З., Станкевич Н. Українська національна та літературна мова. Тенденції розвитку української літературної мови на сучасному етапі / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич : українська мова професійного спілкування : навч. посібн. К., 2011. URL: http://pidruchniki.ws/1014082747597/dokumentoznavstvo/ukrayinska_natsionalna_literaturna_mova_tendentsiyi_rozvitku_ukrayinskoyi_literaturnoyi_movi_#598 (дата звернення: 15.01.2022).

3. Німчук В. Переднє слово / Василь Німчук : *Історія українського правопису: XVI — XX століття* : хрестоматія. К., 2004. 584 с. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (дата звернення: 15.01.2022).
4. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 528 с. URL: http://elibr.gnpbu.ru/text/piazhe_rech-myshlenie-rebenka_1994/go,16;fs,1/ (дата звернення: 15.01.2022).
5. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI (Редакція станом на 01.01.2020). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 23. Ст. 218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (дата звернення: 15.01.2022).
6. Рапай К. Культурный код. Москва : Юнайтед Пресс, 2010. 168 с.
7. Русанівський В. М. Давньокиївська літературна мова / Віталій Русанівський : Історія української літературної мови. К., 2001. URL: <http://litopys.org.ua/rusaniv/ru03.htm> (дата звернення: 15.01.2022).
8. Тищенко К. Підняти повіки Вію: професор Костянтин Тищенко спростовує теорію «колиски трьох братніх народів» : *Український тиждень. ua*. 2021. 2 березня. URL: <http://tyzhden.ua/History/43123> (дата звернення: 15.01.2022).
9. Чиринда — край эвенкийского края : *Эвенкия* : Официальный сайт органов МСУ Эвенкийского муниципального района. URL: http://www.evenkya.ru/infoeg/life/chirinda_kray_evenkiyskogo_kraya2.html (дата звернення: 15.01.2022).
10. Франко І. Русько-український театр / Іван Франко : твори в 20-ти томах. Т. 16. К., 1955. С. 209–231. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/krstat/printout.php?id=4> (дата звернення: 15.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 1

Завдання 1. Прочитайте біблійну книгу «Пісня пісень» царя Соломона і виділіть 6 образних фрагментів, які, на Вашу думку, не є характерними для нашої мови. Обґрунтуйте свій вибір.

Мета завдання: навчитися виділяти у тексті образи, які вказують на відмінність мовної картини світу представників інших культур.

Завдання 2. Поясніть значення фразеологізмів. Доберіть СЕМАНТИЧНІ відповідники (тобто ті, що відповідають значенню приказки, а не її образам) до поданих фразеологізмів з інших мов.

Мета завдання: виявити різницю поглядів представників різних культур на одні й ті самі явища; виявити різницю образів, за допомогою яких ці явища описують.

Впасти як сніг на голову.

Купається як сир у маслі.

Скільки вовка не годуй — усе ситий не буде.

Два гриби у борщ забагато (у значенні: щось є зайвим).

П'яному море по коліно.

Яке коріння, таке і насіння.

Коли рак свисне, а щука заспіває.

Пхати носа до чужого проса.

У Сірка очі позичати.

Готуй сани влітку, а віз взимку.

Завдання 3. Доберіть 3 приклади, які демонструють різницю мовної картини світу представників різних культур.

Мета завдання: навчитися віднаходити відмінності у світосприйнятті представників інших культур, виражені у мові; застосовувати категорію «мовна картина світу».

Завдання 4. Визначте місце серед інших мов світу таких мов: українська, італійська, англійська, вірменська.

Мета завдання: навчитися визначати місце мови серед інших мов світу на основі генеалогічної класифікації мов (сім'я, група, підгрупа).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

- *Опрацюйте статтю за посиланням (посилання потрібно скопіювати у рядок пошуку): Живіцька І. А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії*. 2010. Вип. 4. С. 20–25. URL: file:///C:/Users/vptit/Downloads/PhSt_2010_4_5.pdf*
- *Складіть план-ланцюжок досліджень поняття «мовні картини світу» за моделлю: прізвище вченого, як називалася робота, одним реченням — що стверджував.*
- *Зверніть увагу на правила оформлення бібліографічних посилань.*
- Мета завдання: *поглянути на структуру наукової статті, що містить опис історії досліджень із певного питання.*

Практичне заняття 2. Академічна доброчесність. Правила написання та оформлення наукових текстів різних типів

- 1. Поняття академічної доброчесності, авторського права та презумпції авторства.**
- 2. Об'єкт авторського права. Правила використання чужих творів: цитування, оформлення посилань.**
- 3. Правила оформлення бібліографічного списку.**
- 4. Структура та обов'язкові компоненти наукового тексту.**
- 5. Алгоритм роботи над науковим текстом.**
- 6. Фактори, що ускладнюють сприйняття наукового тексту.**
- 7. Критерії якісного наукового тексту.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття академічної доброчесності, авторського права та презумпції авторства

Академічна доброчесність — це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

«Порушенням принципів академічної доброчесності вважається:

- академічний плагіат — оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- самоплагіат — оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- фабрикація — вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;
- фальсифікація — свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;
- списування — виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;
- обман — надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;
- хабарництво — надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи

будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

- необ'єктивне оцінювання — свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти» [4, ст. 42, п. 4].

Автор — це фізична особа, яка своєю творчою чи інтелектуальною працею створила певний об'єкт. (Зауважте, що фізична праця сюди не входить, оскільки це може стосуватися фізичної реалізації чужої ідеї).

Презумпція авторства. Первинним автором є особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (за відсутності доказів іншого авторства).

«Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей» [4, ст. 11, п. 2]. **Тобто твір можна зареєструвати, але це не обов'язково.**

Якщо твір опубліковано анонімно чи під псевдонімом, представником і захисником інтересів автора вважається **видавець** твору, доки авторство не буде розкрито.

Знак авторства, встановлений чинним законодавством, проставляється на кожному примірнику твору. Це латинська літера «С» у колі, ім'я автора, рік першої публікації або назва сайту, де розміщено матеріали.

Співавторство. Співавторами є особи, результатом спільної праці яких є твір із зазначеного вище переліку. Їхні права на твір регламентуються спеціально укладеною угодою. Відсутність такої угоди становить ризик для учасників творчого процесу.

2. Об'єкт авторського права. Правила використання чужих творів: цитування, оформлення посилань

Об'єктом авторського права є:

- будь-які тексти (літературні, наукові, технічні, сценарії, переклади, дублювання, озвучення);

- твори образотворчого, ужиткового, архітектурного, садово-паркового мистецтва;
- будь-які усні твори (виступи, лекції, промови, проповіді тощо);
- музичні, аудіовізуальні, фотографічні твори;
- комп'ютерні програми, бази даних

Всього 17 позицій.

Не є об'єктом авторського права:

- прес-інформація (повідомлення про новини, поточні події);
- фольклор (проте здійснений у різний спосіб фольклорний запис є об'єктом авторського права);
- офіційні документи політичного, адміністративного, законодавчого характеру;
- грошові знаки (після їх офіційного затвердження);
- бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності.

Для того, щоб використати чужий твір, потрібно дотримуватися правил академічної доброчесності: давати покликання на джерело інформації. Існують відповідні правила цього.

Цитата — це повне або часткове **дослівне** відтворення чужого тексту.

- 1) Цитата береться у лапки. Якщо цитується уривок або частина тексту при цитуванні випускається, на місці пропусків ставиться позначка <...>
- 2) По завершенню цитати після лапок ставиться посилання на джерело інформації: у квадратних дужках ставимо цифру-номер джерела у списку літератури, через кому — вказуємо сторінку, з якої взято цитату: [23, с. 214].
Наприклад: *Кожний індивід здатен пережити первісний міф, залучившись у такий спосіб до загального, вселюдського, про що пише всесвітньовідомий дослідник міфології Мірча Еліаде: «Міф розповідає сакральну історію, оповідає про події, що відбувалися у прадавні часи "від початків". <...> Міф говорить лише про те, що дійсно відбувалося, про те, що достовірне. <...> Міф*

розглядається як подія реальна. <...> Знати міфи — це наблизитися до таємниці походження усіх речей, що допоможе їх відтворити, коли усе зникне» [3, с. 16, 24].

Посилання — це згадка про роботу, опис ідеї, переказ чужих думок.

Посилання вимагає не лише безпосереднє цитування джерела, але й покликання на ідеї, переказ чужих думок своїми слова і т. п. У такому випадку вказується джерело, з якого запозичена ідея, і сторінка, з якої взято думку. Якщо ж у роботі викладено загальну ідею чужої праці, достатньо подати лише номер джерела без посилання на сторінки: [23]

Наприклад: «Такі ж характеристики мають і методи множення шляхом одночасного знаходження суми всіх часткових добутків. Відповідні схеми мають назву одноктактних помножувачів. Огляд та класифікацію таких пристроїв можна знайти у [27], [31], [32], опис конкретних схем — у [33] — [38]. Прискорення еспоненціювання може досягатися також за рахунок оптимізації подання показника степені адитивними ланцюжками ([7], [57]), а це прискорення є досить невеликим у загальному випадку» (Ігор Завадський).

У мистецтві (у тому числі — у художньому творі) ще виділяють:

- **алюзію** (натяк на інший твір, навмисне посилання),
- **пародію** (наслідування, часто — комічне, протилежне від вихідного твору),
- **омаж** (різновид алюзії, який вводиться у твір на знак поваги до творчості іншого митця), **ремінісценцію** (аналогії з іншим твором, на відміну від алюзії, виникають не навмисне, а випадково, на основі інтелектуального досвіду автора, нерідко можуть бути помітні не власне автору, а реципієнтам),
- **переспів** (використання певного твору як вихідного, творення на його основі оригінального твору із власною образною системою).

3. Правила оформлення бібліографічного списку

Бібліографічний список — це список джерел, першоджерел, документів і т. п., цитати з яких або покликання на які використовує автор. Позиції у бібліографічному списку розташовуються за принципом абетки, починаючи з прізвища автора (або назви, якщо автора немає). На сьогодні в Україні чинні два стандарти оформлення бібліографічного списку та посилань:

ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання / Нац. стандарт України. — Вид. офіц. — [Чинний від 2007-07-01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — 47 с.

ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. — Вид. офіц. — [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. — Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. — 17 с.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (zareєстровано в Мін'юсті 3 лютого 2017 р. № 155/30023), вимоги до оформлення списку використаних джерел спростилися. Можна використовувати Національний стандарт України [2] або один із стилів, рекомендованих для оформлення списку наукових публікацій, які є загальноживаними у зарубіжній практиці. Є кілька стандартів оформлення бібліографії до наукових робіт різних галузей: комп'ютерних наук, технічних, філологічних і т. д. Нижче подаємо цей перелік.

Рекомендований перелік стилів оформлення списку наукових публікацій [5]

1. MLA (Modern Language Association) style.
2. APA^{1,2} (American Psychological Association) style.
3. Chicago/Turabianstyle¹.
4. Harvard style¹.

5. ACS (American Chemical Society) style.
6. AIP (American Institute of Physics) style.
7. IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) style.
8. Vancouver style².
9. OSCOLA.
10. APS (American Physics Society) style.
11. Springer MathPhys Style.

Приклади оформлення різних типів джерел — див. [1]

4. Структура та обов'язкові компоненти наукового тексту

Перш за все, варто зазначити, що наукові тексти можна класифікувати за певними критеріями. Залежно від 1) призначення, 2) оригінальності чи вторинності, виділяємо різні види наукових текстів. Так, до текстів, що описують результати наукових досліджень, т. зв. первинно наукових належать:

- наукові тези
- стаття
- дисертація
- монографія.

До науково-навчальних (вторинних — тобто складених на основі інших, реферативних) текстів відносять:

- реферат;
- курсову /дипломну роботу;
- конспект;
- тези;
- лекцію.

Ще одним критерієм оцінки є 3) усна чи писемна форма побутування наукового тексту. Наприклад, стаття чи монографія завжди побутує у писемній

---

² Springer Style <http://resource-cms.springer.com/springer-cms/rest/v1/content/51958/data/v1/Guidelines+for+Contributions+to+Major+Reference+Works>

² Elsevier Style <https://www.elsevier.com/journals/learning-and-instruction/0959-4752/guide-for-authors#68000>

формі, тоді як наукова доповідь — в усній (хоча і має писемну опору — тези).

Конспект лекцій — це і усна, і писемна реалізація наукового тексту і т. д..

Структура первинного наукового тексту зазвичай така:

Вступна частина (1/4 тексту): постановка проблеми, окреслення завдань, опис методів та матеріалу дослідження, наукова новизна та практична користь роботи, короткий огляд попередніх робіт з даної тематики, актуальність обраної теми.

Основна частина (1/2 тексту): розв'язання проблеми, структурований по розділах / тезах / абзацах опис процесу дослідження, виклад тез та доказів на їх підтвердження, висновки до кожного окремого розділу.

Загальні висновки (1/4 тексту): підсумкові висновки дослідження за кожним розділом, окреслення перспективи подальшого дослідження, актуальні напрямки розвитку даної теми, практичне значення роботи.

Примітки, бібліографія, додатки, таблиці, словники тощо

5. Алгоритм роботи над науковим текстом

- Вибір теми.
- Формування ідеї та робочої назви.
- Написання плану у формі тез або запитань (тут же окреслюється проблематика майбутньої роботи, приблизна структура: розділи, підрозділи, параграфи тощо).
- Збирання бібліографії та вихідних матеріалів (тезовий конспект вже існуючих джерел із власними коментарями та доповненнями, обов'язкове збереження посилань, але не за списком літератури, бо він буде змінюватися, а всіх вихідних даних джерела прямо у тексті із зазначенням сторінок).
- Написання власного тексту (суцільного або епізодичного).
- Структурування тексту (це композиція: розміщення/переміщення частин, створення логічного зв'язку між частинами, виділення

головного, переміщення усього зайвого у примітки і т. п., редагування).

- Написання висновків.
- Формулювання остаточної назви.
- Укладання змісту.
- Оформлення бібліографії, додатків.

6. Фактори, що ускладнюють сприйняття наукового тексту

Чому одні наукові статті легко читати й розуміти, а інші абсолютно не сприймаються? Існують фактори, що ускладнюють сприйняття наукового тексту, незалежно від змісту поданого у ньому матеріалу. Ось вони:

- довгі речення / періоди;
- надмірне і невиправдане застосування іншомовних слів;
- нагромадження термінів;
- розміщення кількох тез / аргументів в одному абзаці;
- розташування основи судження в кінці речення;
- велика кількість однорідних членів або вставних конструкцій, які «розмивають» суть фрази;
- нелогічність викладу («перестрибування» від думки до думки);
- відхилення від основної ідеї (це відступи, які можуть стосуватися теми, але фактично є окремою темою, відхід убік, їх краще розташовувати у примітках).

Наведемо приклад важкого для сприйняття наукового тексту з літературознавства:

«Самоцінність фонематичного, ритміко-мелодичного образотворення, семантична декоративність, активність і цінність модального слововживання відбивають визрівання нового модерністського дискурсу в українській літературі, незважаючи на те, що новий, символічний порядок, у межах якого ідентифікує себе національний суб'єкт, ще не був цілком вибудований. «Жіноче» письмо, сугестивна й імпресіоністична образність розгортаються

значною мірою як антираціональна індивідуальна практика. Отже, мовна революція в ранньому українському модернізмі здійснювалася особливо інтенсивно на рівні модальної, інтонаційної розкованості, через рафінування образності, семантичне розсіювання значення слова або його символізацію» (Т. Гундорова).

У даному тексті авторка застосовує надто довгі речення, переобтяжені словами іншомовного походження.

7. Критерії якісного наукового тексту

З нашого погляду, якісний науковий текст

- корисний для дослідника (відповідає темі та завданню пошуку, рівню знань дослідника) — тобто релевантний у пошукових системах;
- має вдалу назву (вдала назва — запорука успіху/читання, у ній мають бути слова, індексовані пошуковими системами, та засвідчена наукова актуальність на момент публікації);
- логічний (думки пов'язані одна з одною; аргументи підкріплені тезами та доказами; немає відхилень від основної теми);
- зрозумілий (використання термінів вмотивоване, ненадмірне);
- містить ілюстративні матеріали (частіше — для природничих і точних дисциплін);
- цитований у наукометричних виданнях (сучасна вимога, яка не завжди є об'єктивною, адже «відомий» і «якісний» не синонімічні поняття).

Безумовно, найважливішим є науковий результат, викладений у роботі, проте він не є критерієм оцінки власне тексту. Загалом же більшість факторів є суб'єктивними для кожного реципієнта.

Питання для самоконтролю

1) Як ви розумієте поняття «академічна доброчесність»? Назвіть його складові.

- 2) Які явища вважаються порушенням принципів академічної доброчесності? На підставі дії якого Закону?
- 3) Хто вважається автором твору? Поясніть поняття «презумпція авторства».
- 4) Яким чином відбувається захист авторських прав? Як регулюються права співавторів на твір?
- 5) Що є об'єктом авторського права, а що — ні?
- 6) Опишіть законні способи використання чужого авторського доробку.
- 7) Поясніть, чим безпосереднє цитування відрізняється від посилання?
- 8) Опишіть структуру первинного наукового тексту.
- 9) Назвіть фактори, які ускладнюють сприйняття наукового тексту.
- 10) Опишіть алгоритм роботи над науковим текстом.
- 11) Назвіть критерії якісного наукового тексту.

Література та джерела

1. Бібліографічний список: основні правила. *Бібліотечний вісник*: веб-сайт. URL: <http://bv.nbuuv.gov.ua/uk/node/13> (дата звернення: 16.01.2022).
2. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015 URL: <https://drive.google.com/file/d/0B1Ugk1fhA47Ha1NfZklYZ3QzeEU/view?resourcekey=0-x51fNY74izbW1aYVTCrWdw>
3. Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. М. Бруй ; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ; Українська бібліотечна асоціація. — Київ : УБА, 2016. — Електрон. вид. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). — 117 с. URL:

https://ula.org.ua/images/uba_document/programs/academ_integrety/Academ_4_12_red1.pdf

4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3793-ХІІ (Редакція станом на 05.01.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 10, 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 16.01.2022).
5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text> (дата звернення: 16.01.2022).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Ст. 42. (Редакція станом на 21.11.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page#Text> (дата звернення: 16.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 2

Завдання 1. Прочитайте речення. Що робить їх складними для сприйняття? Спробуйте переробити їх так, щоб зміст речень став більш зрозумілим.

Мета завдання: навчитися віднаходити у науковому тексті фактори, які ускладнюють його сприйняття; навчитися позбуватися цих факторів, редагуючи текст.

1) Новаторські структури модерністського поетичного дискурсу виникають також через занурення смислового поля в дологічні і невербалізовані структури мовлення, зокрема з допомогою прийомів синестезії, збудження різних відчуттів, фокусування сугестійованого символічного образу, приміром, смутку-плачу («шовкові вії срібляться ясним брильянтом сліз») завдяки поєднанню дотикових і зорових сем («шовк, «срібло», «брильянти», «вії», «сльози») (Гундорова Т.).

2) Факт, що ХХ століття не тільки «не скасувало» духовної чинности власного Шевченкового міфа, розгорнутого довкола міфа України, а навпаки, утривало його, зцементувавши масовим (та ще й ідеологічно «розколотим» усередині себе) культом самого Шевченка, тимчасом як наступне політичне життя «ляхів, чехів, сербів, болгар», тобто практично всіх народів Центральної та Східної Європи, втягнених у першій половині ХІХ століття у вир бурхливих націотворчих процесів, ошадило їм, на відміну від України, колоніального приділу, а відтак мовби «звільнило» від вимушеної потреби стверджувати власне існування засобом фетишизації своїх романтичних «будителів» (Забужко О.).

3) Отже, культ Шевченка не є якась виняткова «українська хвороба», а в світлі всього, вже сказаного нами про авторський міф, видається він і — хай пробачать нам прихильники «раціоналізації» української національної свідомости — закономірним та «нормальним»: справді-бо, скоро в авторському міфі автор сам стає своїм героєм, то в ході історико-культурного функціонування авторський міф неминуче «обертається» міфом самого автора, а діяльна сторона міфа, як іще в 1920-ті роки показав Б. Малиновський, — то не що інше, як ритуал: міф і ритуал навзаєм невіддільні від себе, міф, власне, і є ритуал у словесному вираженні, і тільки через ритуал годен виконувати стосовно організованої ним спільноти регулятивну функцію (Забужко О.).

4) Тим самим Ніцше окреслив новий горизонт осмислення і зображення реальности — його основним принципом виступає не копіювання, повторення трансцендентної моделі, монологічно заданої і раціонально вибудованої, але суб'єктивне бажання, смислотворчість, коло «вічного повернення», яке Заратустра асоціює з буттям «для мене» («для мене — як би існувало що-небудь поза мною?») і грою мови («говорячи, танцює людина над всіма речами», «чи не є слова і звуки веселка і примарні мости, перекинуті через усе, що роз'єднано навіки?») (Гундорова Т.).

Завдання 2. Перегляньте відео за посиланням. Напишіть тезовий план промови.

<https://www.youtube.com/watch?v=rp48D81fvPc>

Мета завдання: навчитися виділяти головне у потоці інформації; скласти тезовий план.

Завдання 3. Прочитайте текст. Знайдіть у тексті незнайомі слова, з'ясуйте їх значення. Дайте назву тексту. Напишіть анотацію до тексту (бл. 650 знаків із пробілами) у науковому стилі.

Мета завдання: навчитися формулювати головну ідею тексту та писати короткі анотації до наукових текстів.

Приклад анотації: **Домніч О. В. Національно-культурний код у лінгвістичній парадигмі знання.** У статті здійснюється розгляд проблеми культурного коду, типології культурних кодів і національно-культурного коду в сучасній лінгвістичній парадигмі знання. Уточнюються дефініціїзгаданих понять, обґрунтовується значущість вивчення національно-культурного коду для такого полінаціонального лінгвального феномена, як англійська мова. Вивчення національнокультурного коду зумовлено такими чинниками: аналіз формування та вияву національно-культурних кодів як основних репрезентантів концептуальної й національно-специфічної картини світу у свідомості носіїв полінаціональної англійської мови в різних лінгвоареалах світу (північноамериканському, австрало-новозеландському, азійському та південноафриканському), а також дослідження проблеми співвідношення загального (універсальних характеристик) і часткового (національно-специфічних рис) у лінгвальній та концептуальній репрезентації світу та в дискурсивних практиках представників різних національно-лінгвокультурних спільнот у системі полінаціонального мультиваріантного лінгвального феномена — англійської мови.

Ключові слова: культурний код, типологія, національно-культурний код, полінаціональна англійська мова, концептуальна система.

Текст

Сучасна наука етнологія, яка вивчає народи, стверджує, що гени не визначають етнічності. Народ — це людська спільнота, що склалася історично й відрізняється від подібних п'ятьма головними ознаками: 1) батьківщиною; 2) мовою; 3) етнокультурою; 4) темпераментом (ментальністю); 5) національною самосвідомістю. Причому остання ознака головна, адже без неї народ дезінтегрується, а без чотирьох попередніх може обійтися. Наприклад, цигани та євреї тривалий час зберігали свою етнічну ідентичність поза межами батьківщини. А чилійці, аргентинці чи мексиканці є різними народами, хоча й не мають окремих власних мов і користуються іспанською.

Національна свідомість, стрижнем якої є спільна історія, відмінна від історії сусідів та етносів-попередників — це обов'язкова умова етнічної єдності. Коли народ забуває власну історію, зникає самоусвідомлення окремішності від сусідів і етнічна спільнота дез-інтегрується, її асимілюють сильніші сусіди й вона сходить з арени історії. Тому з античних часів відомо: щоб завоювати народ, мало захопити його землі — треба написати його історію. Згадаймо, як уперто Москва та Петербург насаджували й насаджують власний варіант історії завойованим народам, зокрема й українцям.

Як бачимо, сучасна етнологія не вважає генного коду людини за важливу етновизначальну категорію. Водночас гени через фізіологію індивідуума якоюсь мірою впливають і на його психологію, зокрема темперамент, а частково й ментальність. Отже, вони певною мірою діють лише на один із п'яти етновизначальних факторів — темперамент. Однак цей показник бачиться найменш значущим, а подеколи й узагалі невловним. Наприклад, чим темпераменти португальців, іспанців та італійців різняться між собою? Важко відповісти. Попри мінімальну відмінність зумовлених генами характерів, згадані спільноти існують як окремі своєрідні етнічні одиниці.

Професор Костянтин Тищенко звернув увагу на відомий «осетинський парадокс». Суть його полягає в тому, що, попри належність осетинів Північного Кавказу до іранської етномовної групи індоевропейців, вони

принципово відмінні геномом від більшості іранських народів і суттєво не відрізняються від неіранських у регіоні. Така ситуація виникає, коли сильніший народ-завойовник (у випадку з осетинами це іраномовні сармати) накидає підкореній людині власну мову й культуру, але з часом біологічно розчиняється в середовищі численніших аборигенів. Ще раз бачимо, що гени, кров відіграють другорядну роль у передачі й закріпленні етномовної інформації.

Ще приклад. Автор відомого тлумачного словника «великорусского наречия» Владімір Даль, батько якого був данським німцем, а мати франко-італійкою, вважав себе росіянином, бо думав російською мовою. Скільки таких німців, поляків, українців, татар, казахів, представників фінських народів європейської Півночі та етносів Сибіру й Кавказу під асиміляційним тиском Російської імперії «обрусели»? Засвоївши інші мову, культуру, історію, вони поповнили багатомільйонні лави російського народу. І неповторність їхніх геномів не стала на заваді радикальній зміні етнічності.

Отже, наша етнічність насамперед у голові, а не в крові. І це фундаментальне положення сучасної науки про етноси — етнології. (Залізник Л. Генний код українців та їхніх сусідів очима археології. *Український тиждень*. 2013. 14 січня. URL: <https://tyzhden.ua/History/67624>).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Напишіть власний текст-тези до конференції (обсяг — до 2 стор.) на одну із запропонованих нижче тем за таким алгоритмом:

- 1. Обираєте тему.*
- 2. Знаходите літературу та джерела і опрацьовуєте їх (читаєте, робите виписки-цитати із фіксацією джерела та сторінки, записуєте власні думки, які з'являються по ходу).*

3. САМОСТІЙНО викладаєте тему на 1,5 — 2 сторінки друкованого тексту (шрифт — Times New Roman, 14 кегль), зберігаючи таку послідовність викладу:

- Вступ (об'єкт дослідження, мета дослідження, хто займався темою до вас);
- Основна частина (виклад ідей і думок у форматі «ілюстрація — теза — аргумент»);
- Висновки (коротке повторення основних тез).
- Література та джерела (прізвище, ініціали автора, назва статті чи книги, електронний ресурс, дата входження. Наприклад: Опришко Н. О. «Таємниця» Юрія Андруховича як територія взаємодії «смерті автора» та «воскресіння автора». *Молодий вчений*. 2015. Вип. 5 (20). Частина 2. Травень. С. 165–168. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/5/78.pdf> (дата звернення: 16.01.2022)

4. Відкладаєте написане. Перечитуєте наступного дня і вносите правки.

5. Надсилаєте на перевірку.

Пропоновані теми

1. Апокаліптичні мотиви сучасної прози (на прикладі творчості конкретного письменника).
2. Риси традиційного українського світогляду в постмодерному соціумі.
3. Сучасне тату в Україні: традиційне та новітнє.
4. Топонімічні легенди та перекази (на прикладі вашої місцевості).
5. Міфологічні мотиви у літературному творі (за вибором автора статті).
6. Міфологема церкви та церковні атрибути у сучасному житті українців.
7. Сучасні повір'я та забобони, пов'язані з оселею та будівництвом.
8. Вербальні заборони та їх значення у традиційній та сучасній культурі.
9. Проблеми локалізації, пов'язані з традиційними міфологічними уявленнями.
10. Дорога та перехрестя як погранична зона в українській міфології.

11. Семіотичні обереги українців та інших народів: еволюція окремих символів, знаків, предметів.
  12. Відбиття світоглядної різниці у малих фольклорних жанрах різних народів.
  13. Образи українських приказок у порівнянні з англійськими (німецькими, французькими, японськими — одне на вибір).
  14. Українські політичні анекдоти як народна реакція на актуальні події.
  15. Соцмережі та інтернет як засоби розповсюдження мемів.
  16. Традиційна міфологія та авторські вигадки у жанрі фентезі.
  17. Міфологічність філософських уявлень (на прикладі конкретних філософів).
  18. Фразеологізми та порівняння «Пісні пісень» як реалізація мовної картини світу давніх юдеїв.
  19. Сучасна українська музика: традиції та новаторство (на прикладі творчості одної групи або виконавця).
  20. Образ вовка у традиційній та сучасній етнокulturі.
- Або самостійно сформульована теми, яка викликає наукове зацікавлення.

Практичне заняття 3. Становлення українського правопису як важливої складової національної самоідентифікації³

- 1. Етапи становлення української орфографії. Утиски української мови та письменства у XVII — XVIII ст. Українські правописи (загальний огляд).**
- 2. Українські правописні системи XIX — поч. XX ст.**
- 3. Орфографічні праці поч. XX — XXI ст.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

---

³ Більшість матеріалу подаємо за: Німчук В. В. Передне слово / Василь Німчук : *Історія українського правопису: XVI — XX століття* : хрестоматія. К., 2004. 584 с. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (дата звернення: 17.01.2022).

1. Етапи становлення української орфографії. Утиски української мови та письменства у XVII — XVIII ст. Українські правописи (загальний огляд)

Український мовознавець Василь Німчук виділяє три основні етапи в історії формування української правописної системи, зазначаючи при цьому, що загалом цей процес тривав понад тисячоліття.

I. Давньоукраїнський етап (X — XIV ст.).

Важливо зазначити, що давньоукраїнський орфографічний узус формувався під впливом старослов'янського правопису, що прийшов в Україну разом із богослужбовими християнськими книгами наприкінці X ст.

Проте наприкінці XI ст. сформувався особливий східнослов'янський орфографічний узус, який відбивав особливості живої мови і вживався як у конфесійній, так і у світській сфері (у т. ч. в діловодстві) [2].

Узус (лат. *usus* — звичай, норма) — загальноприйняте у певному суспільстві застосування мовних засобів (у т. ч. — під час під час усного спілкування).

II. Староукраїнський етап (остання чверть XIV — XVIII ст.).

Перший період XV — XVI ст. — другий південнослов'янський вплив (застосування правил, вироблених у болгарському м. Тирнові, що потрапили на наші терени разом із богослужбовими книгами, у т. ч. — «Грамматика словенска» (1596) Лаврентія Зизанії).

Значення праці Л. Зизанії [3]:

- вперше було продемонстровано рівнозначність грецької і церковнослов'янської мов;
- стала зразком для написання інших граматик (вироблено структуру та показано актуальність подібної праці);

- перша спроба уніфікації граматичної термінології (закріплено попередню і вироблену нову граматичну термінологію).

Другий XVI — XVIII ст. — відтворення та уніфікація власного живомовного узусу (робота Мелетія Смотрицького «Грамматіки славенскиА правильное Свнтагма», 1619).

Значення роботи Смотрицького:

- вперше розроблено правопис, заснований на староукраїнському узусі;
- виділено основні частини мови і їх граматичні категорії + виділено дієприслівник як окрему частину мови;
- уведено до абетки літеру г, що відповідало відтворенню фонетичної традиції;
- уніфіковано правила орфографії та пунктуації;
- стала основою для творення граматики російської літературної мови (Ломоносов називав її «ворота моєї учености»).

Грамматика Мелетія Смотрицького набула визнання серед усіх східних слов'ян, які використовували старослов'янську мову.

«...все з орфографії М. Смотрицького, що відповідало живому мовленню, використовувано і в українському світському письменстві до початку XIX ст., а на деяких теренах (наприклад у Закарпатті) — аж до середини XIX ст.» [2].

Становлення й утвердження української правописної системи відбувалося на тлі національного самоствердження й запеклої політичної й культурної боротьби українців з урядами тих держав, до складу яких входили наші території. Значну роль при цьому відігравала Московська православна церква, що самочинно вийшла з-під юрисдикції Константинопольської єпархії у 1458 році й оголосила про свою автокефалію. Саме церковних проповідників використовували для насадження чужої мови й культури, оскільки вони мали неабиякий вплив на прихожан й охоплювали фактично більшу частину простого народу. Отже, можливість говорити рідною мовою,

писати й друкувати нею книжки постійно піддавалася утискам. Нижче подано список заборон, яким протягом XVII — XVIII ст. піддавалося українське слово й письменство:

- 1627 — наказ царя Михайла з подання Московського патріарха Філарета **спалити** в державі всі примірники надрукованого в Україні **«Учительного Євангелія» Кирила Ставровецького**, який роком раніше перейшов в унію («чтоб та ересь и смута в мірѣ не была»). (У 1458 Московська Церква самовільно проголосила свою автокефалію (незалежність), тоді як Українська Церква продовжувала перебувати під юрисдикцією Константинопольської патріархії).
- 1677 — початок цензури українських книжок у Московській державі. Патріарх Іоаким наказав **видирати з українських книжок листки**, бо вони **"несходны с книгами московскими"**.
- 1688 — за наказом московського патріарха Іоакима у величезних багаттях на вулицях Москви **спалили «Вінець Христов» Антонія Радивиловського**, разом із ним **знищили** також твори видатних українських богословів — **Петра Могили, Лазаря Барановича та Інокентія Гізеля**.
- 1690 — засудження й анафема Собору РПЦ на **«киевския новыя книги» П. Могили, К. Ставровецького, С. Полоцького, Л. Барановича, А. Радивиловського**, на церковні книжки, друковані тодішньою українською літературною мовою.
- 1696 — ухвала Сейму Речі Посполитої про **запровадження польської мови в судах і установах Правобережної України**.
- 1720 — указ царя Московії Петра I **про заборону книгодрукування українською мовою та вилучення українських текстів з церковних книг**.
- 1729 — наказ Петра II **переписати з української мови на російську всі державні постанови й розпорядження**.

- 1731 — вимога імператриці Анни Іванівни **вилучити книги старого українського друку**, замінити їх російськими виданнями. У таємній інструкції правителеві України князю О. Шаховському 1734 р. наказала **всіляко перешкоджати українцям одружуватися з поляками та білорусами, «а побуждать их и искусным образом приводит в свойство с великоросами».**
- 1759 рік — Св. Синод видав розпорядження **вилучити зі шкіл українські букварі.**
- 1763 — указ Катерини II **про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.**
- 1764 — указ Катерини II **про зросійщення України, Смоленщини, Прибалтики та Фінляндії.**
- 1769 — **заборона Синоду РПЦ друкувати та використовувати український буквар.** Указ синоду РПЦ про конфіскацію у населення українських букварів та українських церковних книг.
- 1775 — **руйнування Запорізької Січі та закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях.**
- 1786 — наказом митрополита Самуїла Миславського **російська мова стає єдиною мовою викладання в Києво-Могилянській Академії.**
- 1789 — розпорядження едукативної комісії Сейму Речі Посполитої про **закриття всіх українських шкіл.**
- 1796 — за указом Катерини II було **закрито всі українські друкарні, окрім столичних, підпорядкованих сенатові [7].**

Як бачимо, процес утисків українського слова та культури в цілому був планомірним, поступовим, мав наступальний характер і тривав протягом багатьох століть. Ось що пише щодо законності й наслідків цих заходів відомий український вчений, культурний та релігійний діяч Іван Огієнко: *«Усі заборони українського слова були незаконні — це були тільки заборони адміністративні, хоч і мали часом царське затвердження, їх*

боялися прилюдно оголошувати, щоб не викликати сміху в Європі. Вони ніколи не переходили звичайною дорогою законів — через сенат, завжди були таємними і ніколи не оголошувалися, а через це часом й не було одної лінії й серед адміністративних їх виконавців. Ця московська політика супроти українського слова сильно понижувала в Україні освіту й дійшло до того, що відсоток неграмотних в Україні був у 2,5 рази більший, як у Росії...» [4, с. 239]

III. Новоукраїнський етап (XIX — XXI ст.) вирізнявся численними спробами уніфікувати українську правописну систему. Ми розглянемо лише ті праці (виділено жирним), які мали найбільший вплив для становлення сучасного українського правопису.

За часів Російської / Австро-Угорської імперії (1798—1918)

- Ярижка (правопис, що базувався на російському дореволюційному правописі; обов'язковий після Емського указу 1876—1905);
- Каменецького (1798)
- **Павловського (1818)**
- Максимовичівка (1827)
- **Шашкевичівка (1837)**
- **Кулішівка (1856)**
- Гатцуківка (1857)
- Шейковського (1859)
- **Драгоманівка (1870-ті)**
- **Желехівка (1886)**
- Смаль-Стоцького і Гартнера (1893)
- Правопис 1904 року (1904)
- **Грінченківка (1907)**

За часів УНР та УРСР (1918—1991)

- Правопис 1918–1921 років

- Панькевичівка (1922)
- **Скрипниківка, або Харківський, або Голоскевича (1928)**
- Правопис 1933 року
- Правопис 1946 року
- Правопис 1960 року
- Правопис 1990 року

За часів незалежної України (1991 — донині)

- Правопис 1993 року
- Правопис 2019 року

2. Українські правописні системи XIX — поч. XX ст.

«Грамматика Малоросійскаго нарѣчія» О. Павловського (1818)

Перша друкована праця нової української лінгвістики — «Грамматика Малоросійскаго нарѣчія» Олексія Павловського (СПб., 1818) — ґрунтувалася на фонетико-морфологічному принципі й, попри поширення церквою російської вимови букв (зокрема Ъ як 'е, и як і), Павловський намагався передати літерами справжнє звучання, що відповідало власне українській, а не російській мові:

- Звук **І** української мови незалежно від походження передавався літерою **І** (підросійська церква поширювала вимову букви **Ъ** як 'Е; **И** як І) : місто < мѣсто, світло < свѣтло; годі < годѣ; весільлѣ < весельє, дзвінь < (д)звонь, дрібно < дробно, тхірь < дьхорь;
- український передньо-середній **И** позначався буквою **Ы**: бачыцьця «бачиться», Велькдень, вырей/вырій;
- однак після задньоязикових приголосних писався **И**: гиря, святки, хитаю;
- Йотований **Е** та м'якість приголосного перед **Е** передавались буквою **Ѣ**: Ѣретык, Ѣретычный, окраѢць «окраєць», збіжьжѢ ;
- йотованість **І** після голосних передавався літерою **І**: вижджати;

- через літеру **Г** передавався звук **Й** перед **О**: Нехай іому так легенько икнецьця, якь собака зь тыну ввірвецьця;
- Відповідні африкати позначав за староукраїнською традицією за допомогою сполучень **ДЗ, ДЖ**: дзыкга, дзюбаю, джкгутъ.
- На позначення **Г** (через відсутність такого знаку у петербурзькій типографії) вживалося сполучення літер **КГ**: кгвалтъ, кгрынджолы.
- М'якість у сполученнях приголосних позначалась буквою **Ъ**: ЗасьміѢсья ты ще на кутні.
- Роздільна вимова губних приголосних та йотованих голосних всередині слова позначалася буквою **Ъ**: кожомьяка, бьютъ, полывьяный. Йотованих голосних і префіксів — **Ъ**: розыхавсь.
- Подовження м'яких приголосних передавалось через подвійне написання відповідних букв, причому після першої писався м'який знак: клечыньнѢ — клечання, клочьчѢ — клочья, Колы бѢ свыннѢ роги.

Галицький альманах «Русалка ДнѢстровая» (1837)

- Застосували фонетичний принцип: «пиши як чуєшь, а читай як видишь».
- Вживають сербське **ц** (вицу, wydzu) и волоске **ѣ**: аѣ, av Erazm. Rotterd, au, еѣ, ev: спѢваѣ, спіwav; душеѣ, dušev
- **Є > ЈЕ** або **ЪЕ**: моє, моје, земле, zemlě, загороде, zahorodě, zahorodie.
- Зберегли **Ѣ** на позначення **І** та на місці **Е** в новозакритому складі, який читали так, як часто практикувалося в староукраїнському правописі: А з гори, з долу вѢтер повѢваѣ Дунай висихаѣ, зѢльом заростаѣ, зѢльом трепѢтьом вшеляким цвѣтом <...> ДолѢв пігнали <...>.
- **І** на місці **О** в новозакритому складі й на місці інших звуків > **І**: На тім оленци пядесять ріжків <...> На тім тарелци золотий стѣльчик <...> Турки, Татари Підгіря взяли <...>.
- **Ы > И** (відкинули в цьому відношенні практику О. Павловського).

- Закріпилася в українській орфографії ще одна новація альманаху — позначення м'якості приголосного перед **О** літерою **Ъ**, а його йотації — буквою **Й**: Кроўцьоў груди обкипѢли; Заточіў ся під Мадейом Кін[Ъ]...

«Кулішівка» (1850-ті рр.)

У 50-х роках ХІХ ст. поширення набув правопис, який дістав у народі назву «кулішівка». Пантелеймон Куліш, який був одним із популяризаторів цього правопису, друкував ним свої та публікував чужі твори. Поступово правопис цей поширився серед українців у Росії та в Австро-Угорщині, а вдосконалили його видавці «Записок Юго-Западного Отдела Р. И. Географического общества». Правописом активно користувалися до виходу Валуєвського циркуляра у 1863 року, згідно з яким писати українською мовою можна було лише у жанрі художньої літератури.

Характерні особливості «кулішівки»:

- Повернення літери **Ъ** до алфавіту, використання її в кінці слів після твердих та губних приголосних і **Р** перед йотованими голосними на позначення їх роздільної вимови: Пару жупанівъ надіває <...> Жовті сапьянці обуває.
- Буква **І** позначала відповідний звук, незалежно від його походження (< **О**, **Е**, **Ъ**): А дідь: "Постій", — каже ...
- Для позначення специфічного передньо-середнього українського голосного використовувалась буква **И**: Зупинили воли;
- Літера **Є** використовувалась тільки для позначення м'якості приголосного перед **Е**: Та й оружже поодкидали;
- Йотованість **І** передавалася просто через **І**: "Ідьте", — каже, — "пане". Ото заіхавъ; Якъ Україною князі правили...
- Згодом видавці «Записокъ Юго-Западного ОтдѢла И.Р. Географического Общества» (т. I — 1873 р.) вдосконалили правопис: на позначення **І йотованого** почали вживати **Ї** — старовинний графічний різновид кириличної букви **І** — **Ї**, який часом з цією метою вживали старожитні

українці. Йотований І в староукраїнському письмі позначали також буквою И з різними значками над нею, в тому числі з двома крапками.

- Йотованість звука Е ніяк не позначалась: Маруся Богуславка Тее зачуває, До козаківъ промовляє;
- нейотований голосний Е на початку слова передавався запозиченою з російської абетки літерою Э: Эге, и зъ нашимъ братомъ часомъ не жартуй;
- на позначення м'якості приголосного перед О та йотованості цього звука було запозичено із російської азбуки літеру ё: Долю виплачу слёзами.
- Проривний задньоязиковий приголосний позначався латинською літерою G, а відповідні африкати — сполученнями приголосних ДЖ і ДЗ: А вь Гудзієвці живь колись чоловік Гудзь, то од ёго и вся слобода Гудзієвкою прозвалась.
- На письмі передавались асимілятивні зміни в сусідніх приголосних (Чого ти трусися; старий женитця).

«Драгоманівка» (1870-ті рр.)

«Драгоманівку» частково використовували на Галичині. На українських землях у складі Російської імперії не використовували. Назву правописна система одержала через те, що Михайло Драгоманов використовував її у своїх виданнях.

- принцип, за яким сформовано всі правила — «**один звук — одна буква**», тому
- з абетки вилучено букви **Ї, Я, Є, Ю, Ъ** та **Щ**;
- кириличну **Й**, замінено латинською літерою **J**, яка передавала йотацію голосних: **јасла** — **ясла**;
- м'якість приголосних передавалася за допомогою букви **Ь**: **синья** — **синя**.

Емський указ царя Олександра II 1876 р., повністю унеможливив розвиток і поширення українського національного правопису: у Російській імперії дозволено друкувати українською мовою тільки белетристику з використанням російської орфографії. Також було заборонено завозити з-за кордону книги українською мовою.

До російської революції 1905 — 1907 рр. український правопис розвивався тільки за межами України.

Орфографічна система Є. Желехівського

Система була сформована на основі правопису «**Русалки Дністрової**» та «**кулішівки**». Усі правила зібрані у двотомному творі «**Малорусько-німецький словар**» (Львів, 1886), доопрацюванням другого тому займався С. Недільський. «Через підручник С. Смаль-Стоцького й Т. Гартнера "Руска граматыка" (перше видання — 1893), затверджений Міністерством освіти Австро-Угорщини, вдосконалена желехівка стала нормативною в Галичині та на Буковині й протрималася там до 1922 р.

Певне поширення вона мала й у підросійській Україні після скасування обмежень українського друкованого слова, але загалом тут не прищепилася і соборною, всеукраїнською не стала».

- Йотація **І** передавалася буквою **Ї** (їсти, з'їдати, її);
- для позначення м'якості приголосних перед **Е** та йотації голосного вживалася буква **Є** (зіле — зілля, єднати, Євангелиє);
- йотований **О** позначався буквосполученням **ЙО** (його, йолуп, йорш, Йонія);
- для передачі м'якості приголосного перед **О** використовувались букви **Ь**, **ё** (стьобати — стёбанути, сьомий — сёгочасний). Проте згодом букву **ё** було усунуто;
- за допомогою **Ь** відбивалася м'якість **З, Ц, С** перед **В**: зьвір, сьвіт;

- Проривний задньоязиковий приголосний передавався староукраїнською буквою **Г**, африкати — сполученнями **ДЖ**, **ДЗ**: гава, гедз, grindжолі.
- Роздільне написання **СЯ** з дієслівними формами афіксів у складних формах майбутнього часу: сьміяти ся, писати му.
- Роздільна вимова приголосних і йотованих голосних позначалася за допомогою **апострофа** (з'єднати, з'явище), також **апостроф** писався на межі префікса й кореня, який починався голосною при нероздільній вимові звуків: роз'учитися;
- роздільна вимова губних приголосних із йотованими ніяк не позначалась: бити — бю, беш; вюн, вяз, м'який.

*«Введення апострофа в новоукраїнську орфографію є його заслугою. У цій функції в староукраїнській писемності вживано так званий **паєрок** ([']), який вживав у своїй "Абетці" 1861 р. М. Гатцук. Отже, Є. Желехівський фактично замінив старовинний кириличний знак таким, що вживаний у графіці європейських мов, які користуються латинським шрифтом» [2].*

«Руска правопись зі словарцем» (Львів, 1904)

Укладена «Язиковою комісією», створеною на базі **Наукового товариства ім. Шевченка** у 1900 р. Її членами у різний час були: **О. Колесса** (перший голова), **М. Павлик** (заступник), **В. Гнатюк**, **І. Кокорудз**, **К. Студинський**, **С. Смаль-Стоцький**, **І. Франко**, **М. Грушевський**, **В. Дорошенко**, **А. Кримський**, **Є. Тимченко**.

- Буква **Ї** вживалася для позначення м'якості приголосних перед **І**, **Е**: дїд, цїп.
- Буква **І** писалася на початку слова: індик, інколи, іноді.
- Позначалася м'якість приголосних перед губними приголосними, після яких іде **І < Ї**: сьвіт, сьміх, зьвір.
- За допомогою **Ь** позначалася м'якість приголосного перед **О**: тьохкати, верхнього.

- Написання дієслівного суфікса **-ува-ти**, ненаголошеного дієприкметникового **-ува**, **-н-ий**: купувати (не: куповати), розкидуваний, розкидуване.
- Написання **С** у префіксі перед **К, П, Т, Ф, Х** (і **Ц** та **Ч!**): скинути.
- Літера **И** писалася в запозичених словах після **Д, Т, З, С, Ц** та **Р**: дидактичний. У сучасній українській орфографії — «Правило дев'ятки».
- Буквосполучення **Аї, Еї, Ої, Уї, Юї** (замість **аі, еі, оі, уі, юі**) використовувались у запозичених словах: архаїзм, героїчний, руїна.
- Узаконено написання **Ль**, а не **Л** перед **О**: біологія.
- При використанні **Г** і **Г** орієнтувалися на західноєвропейську практику вживання **h**, та **g** в словах грецького походження: гігієна, гієрогліф і т. ін., географія, генеалогія.
- Вадодою правил НТШ була відсутність засобів на позначення твердості приголосних перед **Я, Ю, Є, Ї**: м'ята «м'ята», зісти «з'їсти».

«Словарь української мови» Бориса Грінченка (1907 — 1909)

Грінченко використав усе раціональне із попередніх правописів, обстоював вживання **Ю, Йо** та **апострофа** (після губних перед йотованими, що є подібним до сучасного написання). Окрім того, він наполягав на використанні лише літери **І** після м'яких приголосних.

І. Огієнко писав: *«Правопис цього словника був прийнятий по всіх українських редакціях та виданнях. Ось цей правопис, як вислід збірної праці письменників всього XIX-го століття й усього українського народу, й запанував в Україні, і держиться в нас аж до сьогодні»* [4, с.238].

3. Орфографічні праці поч. XX — XXI ст.

- «Найголовніші правила українського правопису. За доручення Правописної комісії склав прив.-доц. І. Огієнко» (29 квітня 1918 р., Київ) — працю ухвалила Правописна комісія, членами якої, серед інших, були

І. Огієнко (голова), А. Лобода, М. Грунський, Г. Голоскевич, О. Курило, Д. Якимович;

- «Головніші правила українського правопису, ухвалені Міністерством народної освіти для шкільного вжитку на всій Україні» (17 січня 1919 р.);
- «Найголовніші правила українського правопису» (1921), які упорядкував **Агатангел Кримський**;
- **«Український правопис» (1926 р.)** — т. зв. «Скрипниківка» / «Харківський правопис» / правопис Голоскевича, **останній правопис Радянських часів, що передавав**

особливості української мови. У 1933 році М. Скрипник вчинив самогубство, а решта членів комісії були репресовані. Ось, що писав голова новоствореної у 1933 році Правописної комісії при Народному Комісаріаті Освіти А. Хвиля: *«Правопис, ухвалений М. Скрипником 6 вересня 1928 р., скеровував розвиток української мови на польську, чеську буржуазну культуру. Це ставило бар'єр між українською та російською мовою, гальмувало вивчення грамоти широкими трудящими масами <...>. Комісія, створена при НКО, переглянула "Український правопис" <...>. Основні виправлення стосувалися ліквідації усіх правил, що орієнтували українську мову на польську та чеську буржуазні культури, перекручували сучасну українську мову, ставили бар'єр між українською та російською мовами» [8].*

Надалі в усіх українських правописах, які затверджувалися (1946, 1956, 1960), бачимо дії російської імперського режиму щодо максимального наближення української мови до російської.

Новий варіант правопису, опублікований у **1990 році**, повернув у парадигму відмінювання іменників **кличний відмінок**, а також так звану «репресовану» літеру **Г**.

З 1994 по 1999 роки тривала робота над редакцією нового правопису, проект якого, після тривалого і бурхливого публічного обговорення, було схвалено Кабінетом Міністрів України **22 травня 2019 року** (постанова № 437).

Проте 27 січня 2021 року Окружний адміністративний суд м. Києва скасував постанову щодо введення нової редакції правопису на підставі нібито недостатньої компетенції Кабміну щодо мовних питань. У березні Міністерство юстиції України подало апеляційну скаргу, яка була задоволена Шостим апеляційним адміністративним судом 11 травня 2021 року. Нова редакція правопису наразі є правомірною [5]. Чому ж уся ця правописна справа викликала такі бурхливі реакції у нашому, здавалося б, і без цього заклопотаному суспільстві?

Новий правопис містив зміни, які колись були притаманні розмовній українській мові, проте, внаслідок тривалої русифікації, наразі втратилися в узусі. Власне повернення до них і спричинило таку бурхливу суспільну реакцію, яку можна було спостерігати. Зазначимо, що усі, спочатку пропонувані, а потім затверджені зміни, мають під собою цілком виправдані історичні підстави. Колись ці норми ШТУЧНО викорінювалися із вжитку (як робили це і з українською мовою в цілому), натомість доволі успішно насаджувалися нові, тому сьогодні й відбувся такий соціальний спротив. Насправді сьогоднішнє повернення до колишніх правописних норм сприяє не ускладненню (як говорить дехто), а спрощенню та уніфікації правописної системи. Ось деякі зі змінених правил.

- Більшість слів з іншомовним компонентом на початку слова пишеться разом: *експрезидент, вебсторінка, флешмоб, віцепрем'єр, топменеджер,*
- Слова із латинським коренем **-ject-** пишуться через **Є**. І якщо *об'єкт, ін'єкція* здаються нам звичними, то логічно не створювати штучних винятків із таких слів, як *проект і проєкція*.
- У словах, що походять з давньогрецької та латинської мов, буквосполучення **[au]** зазвичай передається через **ав**:
якщо: *автентичний, автобіографія, автомобіль,*
то: *аудієнція > авдієнція, лауреат > лавреат, аудиторія > авдиторія.*

- Буквосполучення [th] у словах грецького походження найчастіше передаємо через Т:

якщо: антологія < ανθολογία, астма < ασθμα, бібліотека < bibliotheca < βιβλιοθήκη, католицький < catholico < καθολικός, антропологія < anthropologiam < ανθρωπολογία;

то: кафедра > катедра, ефір > етер, міф > міт, Борисфен > Бористен, Марфа > Марта.

- Звук [h] передаємо літерою Г, отже,

якщо: госпіталь, готель,

то: гостел, госпіс (хоча, за традицією, в окремих запозичених словах вживають Х: хокей, хобі, хіджаб).

Питання для самоконтролю

- 1) Які періоди в історії становлення українського правопису можна виділити?
- 2) Яке значення мала робота Лаврентія Зизанії?
- 3) Чому граматична праця Мелетія Смотрицького є важливою віхою в історії українського правопису?
- 4) Назвіть правописні системи, які відіграли важливу роль в історії становлення сучасного українського правопису. Охарактеризуйте одну з них (за власним вибором).
- 5) Яке значення мала правописна система М. Скрипника в історії становлення українського правопису?
- 6) Назвіть новації правопису 2019 року. Прокоментуйте їх.

Література та джерела

1. Драчук С. 20 найбільших новацій Українського правопису 2019 року. *Радіо Свобода*. 2019. 24 липня : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30025623.html> (дата звернення: 17.01.2022).

2. Німчук В. В. Переднє слово / Василь Німчук : *Історія українського правопису: XVI — XX століття* : хрестоматія. К., 2004. 584 с. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (дата звернення: 17.01.2022).
3. Німчук В. В. Систематичний підручник церковнослов'янської мови «Грамматика словенска» Л. Зизанія / Лаврентій Зизаній : *Грамматика словенська (1596)* / підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. К.: «Наукова думка» (Пам'ятки української мови), 1980. 92 с. URL: <http://litopys.org.ua/zyzgram/zy01.htm> (дата звернення: 17.01.2022).
4. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) / упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. 2-ге вид., випр. Київ: Наша культура і наука, 2004. 434 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001364> (дата звернення: 17.01.2022).
5. *Український правопис*. 2019 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 17.01.2022).
6. Фаріон І. Проекція мовної свідомості: від Памва Беринди до постмодернізму. *Українська мова*. 2020. № 4. С. 35–49. (дата звернення: 17.01.2022).
7. Хронологія утисків української мови : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8 (дата звернення: 17.01.2022).
8. Шарговська О. «Ховати товариша Скрипника без поваги, що звичайна для членів ЦК». *Gazeta.ua*. 2013. 2 липня : веб-сайт. URL: <https://gazeta.ua/articles/history-journal/hovati-tovarisha-skripnika-bez-povagi-scho-zvichajna-dlya-chleniv-ck/504849> (дата звернення: 17.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 3

Завдання 1. *Робота із текстом. Прочитайте уривки зі статті Ірини Фаріон «Проекція мовної свідомості: від Памва Беринди до постмодернізму» // Українська мова. — № 4 (76). — 2020. — С. 35 — 49. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2020-2/zhurnal-ukrayinska-mova-4-76-2020.html>*

Основою політичного статусу будь-якої мови, як і самого буття етнонації, є мовна свідомість її носіїв. <...> Термін мовна свідомість трактуємо як сукупність культурно й соціально зумовлених настанов щодо мови, які відображають колективні ціннісні орієнтації (знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови) [22: 145; 13:13]. Зазначений термін має свою історію дослідження та використання від праць Вільгельма фон Гумбольдта (термін *Sprachsin*) у контексті специфіки кожної мови до сучасного різнотлумачення, що всебічно викладено у дослідженні Лідії Гнатюк [2: 7–17]. <...> Мовну свідомість сприймаємо як передумову формування суспільного статусу, а відтак його основний ментальний стрижень. Французький соціолінгвіст Жозеф Вандрієс констатував, що мова закорінена в глибинах індивідуальної свідомості, звідки й бере свою силу, щоб втілитися в звуковому мовленні. Проте індивідуальна свідомість — це лише елемент колективної свідомості, що диктує свої закони особистості [1: 322]. Для середньовічного універсалізму й панівного теократизму часів Памва Беринди (пр. 1555–1560–1632) характерна «дуалістична свідомість» [23: 74], виявлена у двох історіях і мовах: священній (церковнослов'янська мова) та світській (руська, польська мови). Разом із тим мовна свідомість існує у двох формах — колективній (суспільній) та індивідуальній. Якщо індивідуальна мовна свідомість формується переважно під впливом мовних знань, світогляду й особистого досвіду, то колективна (суспільна) зумовлена культурними традиціями, панівними ідеологічними й ціннісними орієнтаціями [13:15]. <...> Мовна свідомість корелюється з

поняттям мовної особистості як родові поняття з видовим, становлячи стрижень мовної особистості. Ґрунтовний аналіз вітчизняних та закордонних праць з проблематики мовна особистість подала Лідія Гнатюк [2: 17–30]. У цій розвідці мовну особистість трактуємо як мовне фокусування і мовний вияв суспільно-політичних процесів, ідейно-філософських орієнтацій та індивідуальних прагнень у суспільно заангажованому індивідуумі. Інакше, мовна особистість — мовний фокус світогляду епохи. Сьогодні у нас не так багато яскравих мовних особистостей, що відображали б національну, а не гібридно-ліберальну чи колоніальну модель мовної свідомості. Саме звідси панування ліберально-гібридної моделі мовної політики, що сягає і цього часу неподоланих амбівалентних (чи дуалістичних) цінностей. У цьому основна ментально-мовна спільність між передмодерним часом і теперішнім постмодернізмом. Погоджуємося, що структуру мовної особистості — у цьому випадку Памва Беринди — утворюють три рівні: вербально-семантичний, або лексикон особистості; лінгво-когнітивний, втілений у словнику особистості, тобто в її системі знань про світ; мотиваційний, тобто рівень діяльнісно-комунікаційних потреб, що відображає так званий прагматикон особистості — систему її цілей, мотивів, настанов та прагнень, який насправді є найвищим і визначальним рівнем мовної особистості [5: 37, 238]. Мовна свідомість є виявом рефлексій над мовою, роздумів, сповнених суперечностей і мимовільного чи вольового аналізу свого психолінгвістичного стану. Галина Яворська пропонує поняття «дії мовної свідомості», що виявляється у «поверхневому» рівні як системі поглядів на мову певного часу й певної спільноти та «глибинному» рівні, втіленому через мовну поведінку, зокрема в мовному виборі [22: 143].

Дайте відповідь на питання:

- 1) Як Ви розумієте поняття «мовна свідомість»? Яким чином вона формується? Чи це поняття суспільне, чи індивідуальне?

- 2) *Сформулюйте власне визначення поняття «мовна особистість». Які фактори впливають на формування мовної особистості?*
- 3) *Чи співвідносяться поняття «історична епоха» та «мовна свідомість»? Аргументуйте свою думку.*
- 4) *На яких рівнях реалізується мовна особистість?*
- 5) *Дайте оцінку мовної особистості середньостатистичного мешканця вашого регіону.*

Поясніть слова із тексту: етнонація, універсалізм, теократизм, дуалізм, заангажованість, когнітивність, прагматикон, амбівалентність.

Відредагуйте уривок тієї ж статті:

Памво Беринда як яскравий представник тогочасної освітньо-духовної еліти (чернець, працював у братській школі у Львові, відтак у Стрятинській, Крилоській друкарнях, згодом очолив Києво-Печерську друкарню) був показовим відображенням філософських та суспільно-політичних ідей того часу, що, хоч як дивно, пов'язані з початком III тисячоліття, з огляду на наскрізну амбівалентність сучасної мовної свідомості, що впакована в післямайданівське шизопсихоглосне гасло «єдина країна — єдина страна» та постійну стурбованість так званими мовами нацменшин.

Мета завдання: вчитися розуміти і коротко викладати основні положення наукового фахового тексту; вчитися віднаходити невдалі місця у тесті та редагувати їх; поповнювати словниковий запас новими словами із тексту.

Завдання 2. Прочитайте уривки текстів. Якої правописною системою написаний кожний із них? Свою думку аргументуйте.

Мета завдання: навчитися розрізняти тексти, написані різними правописними системами; співвідносити правописні особливості текстів з певним історичним періодом.

1.

Поєдна́лись. Молоди́ця

Ра́да та весéла,

Ніби сь па́номь повінча́лась,

Закупіла села.
И у хаті, и на дворі,
И коло скотіни,
У-вечері и въ-досвіта;
А коло дитіни
Такъ и пада, ніби ма́ти;
Въ будень и въ неділю
Головоньку ёму́ зміе,
Й сорочечку білу
Що-дєнь Божий надівае.
Граєтця, співае,
Робить вóзики, а въ свято,
То й зь рúкъ не спускае.
Дивуютця старі моі
Та молятця Бóгу.

2.

Продай сестру Оленочку,
За коники вороні́х,
Та за сідла золоті́х,
За вуздла шоу́кові́х
И за ставлѣ́ золоті́х —
Дам ти кони вороного,
На другого срі́бла много. —
Прийшоу́ Роман до домочку
Склони́ на стіл головочку,
Тай гадає си думочку:
Чи продати Оленочку?....
Встау́, зірвау́-ся, пішоу́ з шумом,
Тільки вихорь за ним свискуу́,
Дошц удариву́ з ясним громом —
Роман з очий на вѣк згинуу́! —
Сестра бѣдна си давує,
Певна глядит конци тому,
Серце їй си крає з жалю,
Що Романа не ма дома.
Бде Роман до домочку,
Снуєтвѣ на діл головоньку —
Вийшла сестра Оленочка,
Питає-ся вона его:
Ой братчику, Романчику,
Де ти того коня узяу́? —
Минѣ Турчин подаровау́,
Дау́ ми коня вороного,
Дау́ другого злата много —

3.

Початок Другої світової війни був дуже відмінний від початку Першої. Тоді радісно-тріумфальні маніфестантні юрби великих міст обіцяли собі тріумфальний і близький вступ свого війська до ворожої столиці і, кажучи словами російського класика (зовсім з іншої нагоди і в іншу добу сказаними), «в воздух чепчики бросали». Друга світова війна в її початках 1939 і 1941 років у Франції, й Англії, і Польщі, а за два роки — Росії, виростала з приречености, болю й відчаю. Гітлерівська Німеччина намагалася відродити настрої 1914 року, але це їй не дуже вдавалося. На теренах Росії і з-під Росії все, починаючи від ануляції міжнародної конвенції про полонених і заміни її законом про кару смерти за полон,

віщувало еру безвартісности людського життя і здобутків людських культурних цінностей. Безглуздість усього людського і людиною створеного, що стала основою філософії ленінізму й сталінської метастази його в їхній квінтесенції червоного терору, тепер поширилася з ув'язнень, арештів і розстрілів (а тепер і шибениць), що запанувала на численних гулагах, поширилася на всі сотні мільйонів населення Імперії без обмежень і порятунку. Чим різнилося приречення Ленінграда чи Сталінграда від убивчих мерзлот Заполяр'я?

4.

Ми такъ собі міркуємо: що нема и въ світі кращої одѣжини, якъ наша прѣста свѣта. Якъ подумаешъ, чѣрезъ якіи вчинки люде собі тіи саѣти та оксаміти добувають, то, далѣбі, вона въ нашій думці ссяе краще всякого дорогого каменю на тихъ жупанахъ, або широкіхъ панськихъ сукняхъ, — що ні одна жъ то гірка слѣзіна на те шорсткѣ тканнѣ не покотѣлася!... Далѣбі, здаѣтця вона намъ якоюсь ніби святою ризою; и въ одного Бѣга тѣлько краща одѣжа, якъ роскѣне вінъ її одъ краю до краю небесѣ, усю въ зѣряхъ блискучихъ.

5.

А завзяття, праця шчира свого шче докаже,
Шче сѣа волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відобѣтца, згомонить степами,
України слава стане поміж народами.

Він сам їде на копиві,
 Тещу веде по терниці,
 Слѣди кровця заливає,
 Чорний ворон залѣтає,
 Тоту кровцю ізпиває. —
 Ой привітуй до домонок:
 Вийди, вийди Туркинонько,
 Привітуйем ти кухаронок;
 Привітуйем ти невільницю,
 Від Галича робітницю. —
 А вона ї тай завела,
 Три роботѣ загадала:
 Оченьками стадо пасти,
 Рученьками кужѣль прясти
 А погами колисати. —
 Вона дитя колисала
 И дитинѣ приспѣвала:
 Люлю, люлю Татарчатко!
 А по дочцѣ та внучатко!
 Водай стадо виздыхало,
 Водай кужѣль попелѣла,
 Водай дитя скаменѣло! —
 Учуї тото вѣрний слуга:
 Чи ви чули паненонько?
 Як вам клала кухаронок:
 Водай стадо виздыхало,
 Водай кужѣль попелѣла,
 Водай дитя скаменѣло! —
 Вбѣгла хутко Туркинонька,
 Вбѣгла боса без пояса,

Та вдарила по личеньку
 Свою рідну матѣноньку! —
 Доно моя прелюбезна!
 Не тільки-м ти годовала,
 По личеньку-м ти не била. —
 Мамко-ж моя старенькая,
 Почом жесь ми изпізнала? —
 Як ти баба в купѣль клала,
 На груди ти искра пала,
 И потому-м ти пізнала, —
 Мати моя, мило мати!
 Скидай з себе тії лати
 Возьми дорогіѣ шати
 Будеш з нами панувати. —
 Лїшні мої їбогі лати
 Ниж дорогі твої шати. —
 Мамко-ж моя старенькая,
 Чи будеш тут панувати,
 Чи поїдеш в рідні краї?
 Я волю бѣдовати,
 Ниж с тобою панувати. —
 Слуги-ж мої тай вірніѣ,
 Пряжѣт конї воронїѣ,
 Везѣт мамку в єї краї. —

3.

Гей по під гай зелененькій
 Ходят Добуш молоденькій,

Завдання 3. Прочитайте статтю «Особливості вербалізації позитивних емоцій в англomовній художній літературі» за посиланням <http://litmisto.org.ua/?p=27800>.

Зауважте на структуру статті, обов'язкову для наукової роботи.

Випишіть із поезій В. Стуса 3 уривки, де емоції передано різними мовними засобами. Свій вибір прокоментуйте.

Мета завдання: вчитися розрізняти структуру наукової статті; вчитися опрацьовувати фахові тексти наукового стилю; вчитися самостійно

добирати ілюстративний матеріал до позицій, наведених у статті — тобто практично застосовувати набуті теоретичні знання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Перейдіть за посиланням <https://logrusglobal.ru/magazine-professional-translation.html>

Оберіть цікаву для себе статтю про локалізацію та переклад. Прочитайте її, складіть тезовий план. Будьте готові переказати зміст статті українською мовою на занятті (тривалість промови до 5 хв.).

Мета завдання: ознайомити студентів із практикою перекладу та деякими професійними особливостями перекладацької галузі.

Практичне заняття 4. Принципи перекладу та редагування фахових текстів різних галузей

- 1. Загальні зауваження про особливості перекладу технічних текстів.**
- 2. Характерні помилки під час перекладу на прикладі маркетингових текстів.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Загальні зауваження про особливості перекладу технічних текстів

Питання перекладу та редагування технічних текстів різних галузей — сфера дуже широка, яка потребує ґрунтовної підготовки й фахової освіти. На даному етапі ми лише торкнемося деяких аспектів перекладу.

Фахівці перекладацької галузі стверджують, що основними вимогами до перекладача технічних текстів є:

- володіння стилем написання текстів;
- грамотне володіння власною мовою.

При цьому, як не дивно, бездоганне володіння вихідною мовою сьогодні вже не є пріоритетним, оскільки машинний переклад часто заміняє перекладачів, тому важливим залишається вміння перекладача відредагувати перекладений текст. І тут принциповими є кілька етапів:

- 1) Загальне розуміння тексту;
- 2) Розуміння галузевої термінології;
- 3) Вміння віднайти термінологічний відповідник (інтернаціоналізм або питомий термін).

Ось про ці етапи ми і поговоримо.

Технічний переклад має деякі відмінності від художнього. Це:

- відсутність образності й поетичності;
- точність, але НЕ ДОСЛІВНІСТЬ перекладу;
- орієнтація на потреби замовника.

Якщо перший пункт не потребує особливих пояснень, то на другому і третьому хочеться зупинитися докладніше. Справа в тому, що терміни можуть становити такі собі сталі вирази, характерні для даної галузі, які неможна перекладати дослівно. Потрібно хоча б мінімально розбиратися у галузі й добирати адекватні відповідники. В ідеалі перекладач повинен мати подвійну освіту або спеціалізуватися у перекладах текстів певної галузі (медицина, машинобудування, електроенергетика і т. п.)

Розглянемо кілька прикладів, коли дослівний переклад є неправильним:

water hardness

Хибний варіант перекладу: *твердість води,*

Адекватний варіант перекладу: *жорсткість води;*

Wireless Internet

Хибний варіант перекладу: *бездротовий інтернет*

Адекватний варіант перекладу: *безпроводовий інтернет.*

Пропонуємо порівняти речення зі складного технічного тексту та різні варіанти їх перекладу [Тарасова]:

To produce a steady flow of uni-directional, or direct current from such a device, it is necessary to provide a means of reversing the current flow outside the generator once during each revolution.

Хибний варіант перекладу: Для виробництва постійного електричного потоку односпрямованого або постійного струму в деякому пристрої, необхідно постачати рухомі частини струмом зовні генератора один раз протягом кожного обороту.

Варіант машинного перекладу: Щоб виробляти стійкий потік прямонаправленого або постійного струму від такого пристрою, необхідно забезпечити засіб для реверсування потоку струму поза генератором один раз під час кожного обертання.

Адекватний варіант перекладу: Для отримання струму за допомогою таких генераторів треба забезпечити засоби реверсування струму поза генератором при кожному його оберті.

The highest potential commonly developed by such generators is 1500 V.

Хибний варіант перекладу: Найвищий потенціал зазвичай розвивається такими генераторами в 1500 В.

Адекватний варіант перекладу: Максимальна напруга у таких генераторах зазвичай становить 1500 В.

Нарешті — ще один приклад із туристичного проспекту: ***It's where birds of prey hang on thermals and puffins huddle on rocks as seals play in the surf above the wild Atlantic Ocean,*** — яку переклали дослівно: *Здесь дичь расслабляется у термальных источников, а топорики собираются группами на скалах, в то время как морские котики играют над диким Атлантическим океаном.* Пропонуємо вам самостійно зробити адекватний переклад цього речення.

Усі вищенаведені приклади демонструють тезу про необхідність знати галузеву термінологію перекладного тексту та розбиратися у технічних особливостях галузі.

Докладніше про це можна дізнатися за посиланнями [6], [7].

2. Характерні помилки під час перекладу на прикладі маркетингових текстів

Значною проблемою для перекладачів можуть стати спеціальні вимоги замовника. Амплітуда їх може коливатися від спеціальних термінологічних глосаріїв (які подекуди можуть не збігатися із загальноприйнятими мовними нормами, але задовольняти споживачів, отже — і замовників перекладу) до особливостей логіки маркетологів та менеджерів із продажу товарів. Нерідко можна зіткнутися із ситуацією коли, наприклад, назва твору перекладається абсолютно не так, оскільки цього вимагають замовники на підставі певних маркетингових прогнозів щодо розповсюдження продукту. Пропонуємо переглянути відео, у якому наведено найтипівіші помилки, що їх припускаються перекладачі маркетингових текстів: Завадський І. *Особливості перекладу маркетингових текстів*. UTICamp-2016 : відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nJWxiFoGtZI&t=307s>

Питання для самоконтролю

- 1) *Які основні вимоги висувають сьогодні до перекладача технічних текстів?*
- 2) *Які навички є важливими під час редагування машинного перекладу тексту?*
- 3) *Чим технічний переклад принципово відрізняється від художнього?*
- 4) *Наведіть приклади неправильного перекладу галузевих термінів.*
- 5) *Наведіть приклади неправильного перекладу маркетингових текстів.*

Література та джерела

1. *Архив журналу «Персональный перевод и управление информацией»* : веб-сайт. URL: <https://logrusglobal.ru/magazine-professional-translation.html> (дата звернення: 18.01.2022).

2. Завадський І. *Особливості перекладу маркетингових текстів*. UTICamp-2016 : відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nJWxiFoGtZI&t=307s> (дата звернення: 18.01.2022).
3. *Наукові записки*. — Випуск 126. — Серія: Філологічні науки (мовознавство) — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 606 с. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/nz_2014_126.pdf (дата звернення: 18.01.2022).
4. Сайкс Р. Локалізація: «краєугольний камінь» глобальної піраміди. *Персональний переклад і управління інформацією*. 2012. 10 (69). С. 18–28. URL: https://logrusglobal.ru/Docs/Profitrans/2012_10.pdf (дата звернення: 18.01.2022).
5. Тарасова Е. С. Типологія устійливих помилок при перекладі науково-технічних текстів сфери енергетики. *Современные проблемы науки и образования*. Томск : Национальный исследовательский Томский политехнический университет, 2015. Вып. 1. (Часть 1). URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18320> (дата звернення: 18.01.2022).
6. Троицкий Д. И. *Основы технического перевода* : відео. URL: https://www.youtube.com/watch?v=nacsSdR_hRc (дата звернення: 18.01.2022).
7. Шалыт И. *Технический перевод. Специально для студентов и начинающих переводчиков* : відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cALmh8ufjdY&t=1230s> (дата звернення: 18.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 4

Завдання 1. *Перекладіть та відредагуйте фрази відповідно до норм сучасної української мови.*

Мета завдання: *подивитися на особливості галузевого перекладу (на прикладі ІТ-галузі).*

- 1) The settings you changed will not take effect until you restart Microsoft NetMeeting.
- 2) Enter your mobile number.
- 3) You are about to join a new meeting. You will lose the messages that are currently displayed. Do you want to save the current messages?
- 4) Please add text to the box.
- 5) Would you like to add %s to your SpeedDial list?
- 6) Choose one of these schemes or make your own
- 7) Remember my password
- 8) Tell me when a new Bluetooth device tries to connect to my PC
- 9) We recommend that you back up your files on a regular schedule
- 10) We strongly discourage you from installing these codec packs
- 11) The information we collect won't be used to personally identify you.
- 12) Use these settings to customize your search experience for this search service.
- 13) Crashes happen. The power goes out. The network goes down. And sometimes, people accidentally close a file without saving. To avoid losing all your work when stuff like that happens, make sure AutoRecover and AutoSave are turned on.
- 14) You must logon before printing the document. 3.1.19
- 15) To perform an offline System Restore, the system must be started in the Windows Recovery Environment.
- 16) \x000F was last opened as read-only.
- 17) Delve is a web app for documents discovery.
- 18) The file has been deleted by the user.
- 19) You are the last recipient.
- 20) This mail merge main document is not empty.

Завдання 2. *Відредагуйте поданий уривок тексту підручника з інформатики.*

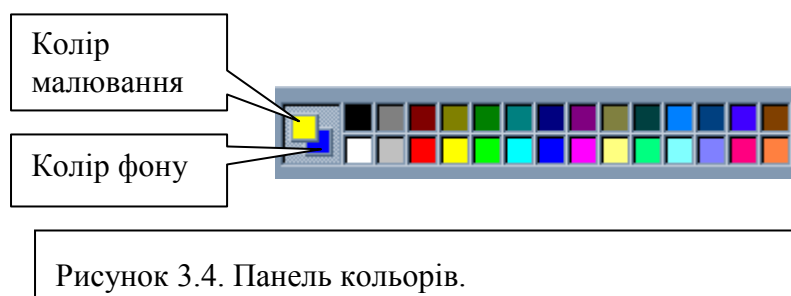
Мета завдання: *вчитися особливостям редагування галузевих текстів.*

Використання та налагодження палітри кольорів.

Пригадаємо з розділу 2 послідовність деяких дій алгоритму малювання в растровому редакторі:

- Вибір кольору малювання;
- Вибір графічного примітиву для малювання.

Для встановлення кольору малювання користуються панеллю кольорів, а графічні примітиви вибирають з панелі інструментів.

Використання панелі кольорів.

Пригадаємо, найменшим графічним примітивом у растровому редакторі є точка (піксель). Використання графічних примітивів редактора дозволяє в області малювання зафарбувати точки такого об'єкту, що повторює форму обраного примітиву. Поперш, ніж користуватись інструментарієм редактора, необхідно визначити колір. Для цього використовують панель кольорів редактора (рис. 3.4). Вона має дві частини: у правій розташовані зафарбовані прямокутники — кнопки (вибір однієї з них і визначає колір), а в лівій дві кнопки, що перекривають одна іншу: одна на передньому плані, друга поза нею. Ліва частина є зразковою, в ній показано, які саме кольори будуть використані. Розберемо це питання більш детально.

Об'єкти створені за допомогою примітивів можуть бути лініями — відрізками, кривими та геометричними фігурами, що повторюють форми фігур примітивів (прямокутника, квадрата, кола, еліпса тощо). Вважають, що колір ліній є основним фоном, або на нього ще говорять «колір малювання», а колір серединки площини, обмеженої замкненим контуром, є кольором фону. На зразку верхня кнопка має основний колір, а нижня — колір фону. Для їх

встановлення користуються різними клавішами мишки. Лівою клавішею мишки вибирають основний колір, а правою — колір фону. Малювання за допомогою лівої клавіші мишки буде основним кольором, правої — кольором фону (За умови, що мишка налагоджена «для правши»).

Зауваження:

Розширення області малювання завжди відбувається з кольором фону. Наприклад: колір фону — білий, область малювання білого кольору. Встановили колір фону зелений, розширили область малювання, нові її частини будуть зеленого кольору.

Налагодження панелі кольорів.

Кольорову гаму панелі кольорів можна змінити командою ПАЛІТРА/Змінити палітру, див. рис. 3.5.

Завдання 3. Який із варіантів перекладу є хибним?

Мета завдання: подивитися на особливості галузевого перекладу (на прикладі повідомлень програми).

1). Mark to Download Message Copy

Відмітити для завантаження копії повідомлення

Позначити для завантаження копії повідомлення

2). the Accept or Reject Changes dialog box is open

діалогове вікно «Перегляд виправлень» відкрито

відчинено діалогове вікно "Перегляд виправлень"

відкрито діалогове вікно "Перегляд виправлень"

3). You were the last recipient.

Ви були останній одержувач.

Ви були останнім одержувачем.

4). File delete operation failed.

Не вдалося видалити файл.

Не вдалося здійснити видалення файлу.

5). We can't find a printer. Do you want to add one?

Не вдалося знайти принтер. Чи Ви хочете додати новий?

Не вдалося знайти принтер. Додати новий?

6). You must first select a name in the To or Cc box.

Слід спочатку вибрати ім'я в полі «Кому» або «Копія».

Вам слід спочатку вибрати ім'я в полі «Кому» або «Копія».

Спочатку виберіть ім'я в полі «Кому» або «Копія».

7). Do you want this picture to be available to other applications after you quit Word?

Чи потрібно, щоб це зображення було доступним для інших програм після закінчення роботи з Word?

Чи потрібно, щоб це зображення було доступне для інших програм після завершення роботи з Word?

8). Your file has been saved, but you might experience problems when you try to open it.

Файл збережено, але під час відкриття можуть виникнути проблеми.

Файл збережено, можуть виникнути проблеми під час відкривання.

9). Your call with {id} has ended.

Вашу розмову з абонентом {id} закінчено.

Розмову з абонентом {id} завершено.

10). You should delete the file first.

Потрібно спершу видалити файл.

Спершу видаліть файл.

Ви маєте спершу видалити файл.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте статтю та поясніть значення лінгвістичних понять: «стилістична тональність», «інтертекстуальність», «ідеальний читач», «алюзія», «глоса».

Павлик В. Стилістична тональність тексту та проблеми її перекладу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2014. Вип. 126. С. 222–225. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/nz_2014_126.pdf

2. Перекладіть текст українською мовою, добираючи відповідні лексико-стилістичні засоби.

Среди самураев было немало талантливых поэтов, а умение слагать стихи считалось необходимой частью образования для воинского сословия. Ходже Соун в XV в. напутствовал потомков: «Тот, кто не сведущ в сложении пятистиший-танка, слывет бездарным и ограниченным. Изучайте это искусство». Ему же принадлежит крылатая фраза: «Держите литературное мастерство в левой руке, а боевое искусство — в правой». Стихи писали даже великие полководцы и сегуны — Тоетоми Хидзэси, Токугава Иэясу.

«Путь воина — это смерть» — гласит «Хагакуре», самая известная из книг о кодексе воинской чести Бусидо. Неудивительно, что особый жанр самурайской поэзии составили предсмертные стихотворения. Нередко их создавали, истекая кровью на поле битвы или перед тем, как совершить

ритуальное самоубийство — сэппуку (в просторечии — харакири). Смертельно раненный Ота Докан оставил такие строки:

О, когда б не знал я,
Что давно уж я мертв,
Как бы горько я
Жизни утрату
Оплакивал ныне!

Известно, что великий мастер чайной церемонии Сэн Рикко был вынужден совершить сэппуку по приказу всесильного Тоетоми Хидэеси. Перед смертью он написал стихотворение, исполненное глубокого философского смысла:

Семьдесят лет жизни прошло —
Вот и конец настал...
Этим моим драгоценным мечом
Я патриархов и будд убивал.
Меч, совершенный в моих руках, —
В небо швыряю!
Пускай он парит в облаках.

В буддийской символике меч означает высшую мудрость (праджню), рассекающую заблуждения. «Убивать патриархов и будд» — значит избавляться от фальшивых авторитетов для того, чтобы найти истину в собственном сердце. Эта строка навеяна знаменитой сентенцией Линь-цзи: «Встретил будду — убей будду, встретил патриарха — убей патриарха». Глубинный смысл этих слов соответствует библейской заповеди: «Не сотвори себе кумира»

(Козименко А. В. *Япония. Цуба и поэзия*. Харьков : Колорит, 2007. С. 21–22).

Практичне заняття 5. Мовна культура. Типологія норм сучасної української літературної мови

1. **Поняття мовної норми. Типи мовних норм сучасної української літературної мови.**
2. **Характерні ознаки мовної норми. Фактори зміни мовної норми.**
3. **Мовний паспорт особи. Складові комунікативної культури.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття мовної норми. Типи мовних норм сучасної української літературної мови

Мовна норма — це сукупність загальноприйнятих у користуванні мовних засобів різних рівнів (фонетичного, морфологічного, синтаксичного, лексичного), які закріпилися у процесі суспільного розвитку. Унормованість є рисою, характерною для усіх рівнів мовної системи, відповідно вирізняють **типи мовних норм**:

Фонетичні та орфоепічні (правила творення звуків, їх зміни та чергування, передавання та вимови).

Графічні та орфографічні (передавання звуків на письмі та написання слів. Графічна внормованість є особливо актуальною для мов, в яких написання не співпадає з вимовою, коли, як жартують англійці, «Пишеться *Манчестер*, а читається *Ліверпуль*». Порівняйте французьке написання та звучання назв станцій метро: *Les Halles* [Ле-Аль], *Reaumur* [Реомюр], *Saint-Fargeau* [Сен-Фаржо]).

Акцентні (норми наголошення слів) [3].

Морфологічні (регулюють добір тої чи іншої словоформи, констатують правила словозміни).

Лексичні (регламентують вживання лексичних одиниць).

Стилістичні (правила застосування різних стилістичних засобів).

Синтаксичні (правила побудови речень та словосполучень).

Пунктуаційні (правила постановки розділових знаків).

Топонімічні (особливості творення назв у певній мові) та інші.

2. Характерні ознаки мовної норми

Селективність, або вибірковість. У процесі розвитку мови мовний колектив обирає якусь одну форму, що з часом може бути змінена, але відбувається цей процес дуже повільно. Наприклад, на позначення літального пристрою маємо три слова: *вертоліт*, *гвинтокрил*, *гелікоптер*. Перші два пов'язані з відтворенням принципу дії механізму: підйомна сила його забезпечується гвинтом, що обертається у горизонтальній площині й забезпечує вертикальний злет. Незважаючи на попередні численні спроби зробити цей пристрій (серед них найвідоміша — креслення Леонардо да Вінчі), винахід його у сучасному вигляді належить французам, які назвали пристрій *гелікоптер* (фр. *hélicoptère*), використавши давньогрецькі корені: *ἕλιξ*, родовий відмінок *ἑλικοῦ* «спіраль, гвинт» та *πτερόν* «крило». Сучасні спроби нав'язати варіант *гелікоптер* східнослов'янським мовам залишаються безуспішними, хоча є цілком виправданими з точки зору походження пристрою.

Селективність мовної норми добре демонструє словотвір, коли певні афікси традиційно виражають ті чи інші відтінки значень. Так, прикметникові суфікси *-езн-*, *-ецьк-* вживаються на означення згрубілості прикмети: *довжелезний*, *старезний*, *грубезний*. Цікаво, що ці ж суфікси неможливо застосувати до якісних прикметників, міра вияву ознаки яких вказує на зменшення і згрубілість форми тут просто фізично неможлива (*тонкий*, *вузький*). До таких прикметників частіше застосовують інші суфікси — зменшеності й здрібнілості якості:

-есеньк-, *-еньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*, *-уват-*, *-юват-* та ін. — і у цьому також вбачаємо ознаку логічної вибіркової мови.

А ось приклад селективності на лексичному рівні: *сидіти на стільці*, *на дивані* (за аналогією до рівної поверхні: *на пляжі*, *на підлозі*), але: *відпочивати*

у кріслі, лежати у ліжку (у колиці, у труні) — йдеться про семантику заглиблювання, коли доречним і традиційним є прийменник у. Такі випадки дають змогу міркувати про розвиток мови у плані діяхронічному. Порівняймо багатозначне застосування російського дієслова «давить»: *давить сок, давить на человека* (завдавати морального тиску), *давить на плоскость* з українським відповідником, що у різних варіантах матиме зовсім іншу лексему: *чавити сік, тиснути на людину, давити на площину*.

Стійкість, або традиційність. Суть цієї риси така: те, що одного разу стало традицією, піддається змінам дуже повільно). Особливо добре це помітно у стійких виразах, наприклад *вбити час* (вбити можна лише живу істоту, отже, маємо уламок давніх міфологічних уявлень про час як про щось живе). Інший приклад з цим же іменником відтворює усю багатоманітність сприйняття часу як швидкоплинного незворотного процесу — *спливає час, ріка часу*. Із цим же перегукується приклад *летять роки*. Дієслово *летіти* у даному словосполученні не викликає здивування через мовну традицію, хоча семантично воно є недоречним. Те саме можна сказати про інші сталі вирази: *зустрічати Новий рік* (зустріти можна лише те, що рухається назустріч, свято ж — це абстрактний персонаж, що у народній свідомості мав цілком реалістичні антропоморфні риси), *ловити гав* (бути неуважним), *пекти раки* (червоніти від сорому) и т. ін.

Традиційність мовної норми добре демонструють її локальні вияви: діалекти та говірки. Саме там часто «осідають» форми, які у літературній нормі вже застаріли або зовсім зникли. Наприклад, у західноукраїнських говірках збереглися залишки форм давньоруського перфекта (часу, що означав минулу дію, яка має наслідки у теперішньому часі): *ходивем, ходивесь, ходилам, ходилась, ходилисьм*. У цих діалектизмах відбулося злиття двох компонентів старої складеної форми (*ходив есм → ходивем, ходили есьмо → ходилисьмо*). Загалом в усіх українських діалектах простежується вживання давноминулого часу поряд із трьома традиційними часами, представленими у літературній нормі: *хворів був, заходився було поратись, бачив був його*. Подібні приклади

свідчать про консервативність мови, а також про те, що варіант, відібраний до активної лексики з тих чи інших причин, не так вже й легко замінити.

Традиційність є дуже важливою і під час формування науково-термінологічного апарату, особливо це стосується перекладних термінів. Термін може бути граматично вмотивованим, відтворювати суть поняття, бути офіційно прийнятним, проте не увійти до широкого вжитку через нетрадиційність даної мовленнєвої форми. Хорошим прикладом такого характеру є термін *застосунок*, яким переклали англійське *application*. Граматично вмотивоване із ґрунтовним доведенням правомірності саме такої форми, це слово досить важко прокладає собі дорогу у царині ІТ-термінології саме через свою нетрадиційність.

Спроба запровадити нову (або відновити стару забуту) словоформу часто робиться за допомогою ЗМІ. Нова словоформа може бути граматично більш вмотивованою, проте традиція вживання іншого слова на позначення цього поняття може звести такі спроби нанівець. Наприклад: *перемовини* (замість *переговори*), *відпочивальники* (замість *ті, хто відпочиває* або *відпочиваючі*). Чи увійде словоформа в активний склад лексики — залежить від мовців, для яких традиція зазвичай є дуже важливою.

Обов'язковість. Мовної норми намагаються дотримуватися усі учасники мовного процесу. Це адекватна форма мови для ділового та офіційного спілкування усіх рівнів.

У літературі також рекомендується застосовувати літературну форму мови, чого, зрештою, й дотримується більшість українських письменників. Письменники, які є носіями різних діалектів, застосовують діалектні форми у своїх творах лише як стилістичний засіб. Яскравим прикладом цього є твори Гната Хоткевича, у яких навмисне збережено говірки південнозахідного діалекту української мови, або сучасного прозаїка Юрія Винничука. Ще один сучасний приклад — переклад українською популярних книжок про Гаррі Поттера, здійснений Віктором Морозовим. Переклад повністю відповідає нормам сучасної української літературної мови, проте одного з героїв, Гегрида,

перекладач навмисне зробив носієм галицької говірки, щоб підкреслити «народність», деяку периферійність цього персонажа-напіввелетня.

Слід також пам'ятати про таку рису мовної норми, як **варіативність**, коли рівноправно можуть існувати дві різні форми, варіанти. Варіативність не є обов'язковою для всіх мовних форм, оскільки стосується лише окремих випадків, проте має місце у сучасній літературній мові. Прикладом варіативності на:

лексичному рівні можуть бути терміни, наприклад: *витоки хвороби* і *джерела хвороби*; *карна справа*, *кримінальна справа* і *кримінальне провадження*; *завантажити* і *закачати*.

фонетичному — *огонь* і *вогонь*; *врожай* і *урожай*; *вчитель* і *учитель*; *внормований* і *унормований*;

морфологічному — *моста* і *мосту*; *сузір'їв* і *сузірь*; *кілограмів* і *кілограм*; *партизанів* і *партизан* у родовому відмінку множини іменників II відміни;

акцентуаційному — *алфáвіт* і *алфаві́т*; *ма́буть* і *мабу́ть*;

пунктуаційному — вставні слова і конструкції можуть відокремлюватися у реченні за допомогою ком, тире або дужок — залежно від емоційного наголосу і т. п.

Фактори, що впливають на зміну мовної норми. У процесі розвитку мови мовна норма може змінюватись. На це впливають, перш за все, історико-соціальні процеси, зокрема мовна політика держави, міграція населення, дифузія елементів сусідніх мов тощо.

3. Мовний паспорт особистості. Складові комунікативної культури

За мовленням людини можна зробити висновок про її характер, вдачу, звички — усе те, що формує особистість.

Мовний паспорт — це сукупність лінгвістичних особливостей, які проявляються в усному та писемному мовленні людини і характеризують її. Так, можна визначити вік, стать, соціальну та регіональну приналежність, національність, рівень виховання та освіти людини, іноді — професію або

звички, психологічний тип, стан здоров'я тощо. Тут доречно згадати античний афоризм Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив». Те саме можна сказати і про писемне мовлення — текст. Фахівці, які займаються вивченням текстів, можуть охарактеризувати письменника, а також визначити авторство твору.

Варто зазначити, що більшість названих характеристик проявляється спонтанно, неконтрольовано, проте за бажанням, докладаючи певні зусилля мовець може навчитися контролювати деякі особливості власного природного мовлення. Наприклад, можна навчитися не вживати діалектизми (жаргонізми та ін. ненормативну лексику). Так само можна контролювати артикуляційні особливості (наприклад, заїкання або вимову певних літер), проте у певний момент, зокрема у момент емоційного збудження, людина може втратити контроль, і природні особливості мовлення проявлять себе.

Професійне спілкування (як і будь-який інший тип спілкування) передбачає, перш за все, дотримання умов комунікативної культури. Це ввічливе, виважене спілкування, спокійне та беземоційне за тоном, нейтральне та внормоване за лексикою. Поняття комунікативної культури охоплює як загальний етикет, норми поведінки за певних ситуацій, так і вербальні норми спілкування, тобто культуру мовлення.

Культура мовлення — це дотримання встановлених і загальноприйнятих норм сучасної літературної мови. Сюди відносять дотримання усіх типів мовних норм, починаючи від наголосів та правильної вимови звуків і закінчуючи правильним вживанням словоформ, вмінням логічно й послідовно побудувати речення, доречно добрати стилістичні засоби і т. п. [2]. Отже, культура мовлення охоплює такі аспекти:

- *унормованість* (дотримання усіх правил усного і писемного мовлення, правильність мовлення);
- *адекватність* (доречність, точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення);
- *естетичність* (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним);

- *поліфункціональність* (застосування різних стилістичних засобів мови у різних комунікативних ситуаціях, у тому числі, в професійній діяльності).

Людина, що прагне оволодівати новим, усе життя вдосконалює свою мову. Цей процес може відбуватися несвідомо (людина запам'ятовує окремі вирази, професіоналізми, терміни, що здалися їй вартими уваги, і вводить їх в активне мовлення), а може відбуватися свідомо (коли людина навмисне вдосконалює своє мовлення, вивчає мову у різних аспектах, дослухається до мовлення представників інших соціальних груп або опановує чужу мову). Таким чином, шляхи та методи підвищення культури мовлення можуть бути різними, залежно від мети й індивідуальності мовця. Ось деякі з них:

1. Запам'ятовуйте літературні слова, які вам сподобалися, намагайтеся ввести їх в активний вжиток, попередньо з'ясувавши значення незнайомих слів або уточнивши значення тих, які вам знайомі.
2. Намагайтеся більше читати: тексти, які людина читає, активізують мислетворчі процеси, впливають на формування думки та мовлення особи. Варто добирати тексти різних стилів: публіцистику, наукові статті, художню літературу різних авторів, жанрів та епох. Окремі фрази чи слова входять в активну лексику людини. Саме тому варто обирати якісну літературу. Коли людина читає текст, «перебуває» у ньому, вона підсвідомо налаштовується на стиль мовлення автора, іноді навіть може наслідувати його — думати тими самими словами, фразами.
3. Намагайтеся переказувати зміст прочитаного або побаченого. Намагайтеся не просто переказувати зміст — описуйте свої думки, враження, сприйняття. Під час переказу стежте, чи людина зацікавлено слухає вашу оповідь. Залежно від рівня зацікавленості — добирайте стиль та форму розповіді (близько до тексту, у загальних рисах, фрагментарно тощо).

4. Позбувайтеся «слів-паразитів» (*типу, зокрема, значить, зауважте, власне, коротше кажучи, отже* і т. п.) — вони дратують слухачів, залишають про мовця враження невпевненості та неосвіченості. Зробити це можна у різний спосіб. По-перше, не поспішайте і не нервуйте. Говоріть спокійно, адже «слів-паразитів» найбільше у мовленні емоційно збуджених людей. По-друге, говоріть лаконічно та по суті, самостійно обмежте себе у часі (можна навіть задекларувати це перед слухачами: «Мені потрібно дві хвилини», «Я прошу п'ять хвилин уваги» і т. п.) тоді для слів-паразитів просто не залишиться часу. По-третє, проведіть такий тренінг: попросіть когось, щоб він сигналізував вам щоразу, коли ви вживаєте у розмові певне «слово-паразит» (за один сеанс — одне). Це може бути помах рукою, піднятий вказівний палець, слово-сигнал або будь-який інший знак. Хай ваш помічник рахує кількість вжитих вами заборонених слів. Під кінець розмови ви вже будете самостійно стежити за своїм мовленням.

Таким чином, комунікативна культура особистості є запорукою досягнення мети спілкування, предметної або комунікативної.

Питання для самоконтролю

- 1) *Що таке мовна норма? Наведіть приклади різних типів мовної норми.*
- 2) *Назвіть характерні ознаки мовної норми та прокоментуйте їх. Які фактори впливають на зміну мовної норми?*
- 3) *Охарактеризуйте поняття «мовний паспорт особи».*
- 4) *Що таке комунікативна культура і як вона співвідноситься з культурою мовлення?*
- 5) *Які є методи підвищення культури мовлення?*

Література та джерела

1. Гнатюк Л. *Прагматичні й функціонально-комунікативні аспекти ввічливості (на матеріалі сучасної української мови)* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 18 с.
2. Мацюк З., Станкевич Н. *Культура усного професійного мовлення / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич : Українська мова професійного спілкування* : навч. посібн. К., 2011. URL: https://pidru4niki.com/1740071247602/dokumentoznavstvo/kultura_usnogo_profesijnogo_movlennya#71(дата звернення: 15.01.2022).
3. Пономарів О. Наголос / Олександр Пономарів *Культура слова: мовностилістичні поради* : навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с. URL: <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/hagoles>

ПРАКТИЧНА РОБОТА 5

Завдання 1. Прочитайте речення, знайдіть і охарактеризуйте помилки. Відредагуйте речення.

Мета завдання: навчитися віднаходити і виправляти мовні помилки у текстах.

1). Усі мови відрізняються одна від іншої і мають певні особливості. 2). Ми роздивимося конкретні приклади вживання слів та їх походження. 3). Окремо приділено увагу прикладам молодіжного сленгу, які містить дана робота, та їх порівняння на різних мовах світу. 4). З кожним днем з'являються нові слова, які будуть зрозумілими лише молоді, яка і є представниками нововведень. 5). Крім того, молодіжний сленг являє собою такий лінгвістичний феномен, який обмежує не лише певні вікові рамки, але й соціальні, часові параметрами. 6). Щоб чітко виразити свою думку, молоді слугує сленгова лексика. 7). Проте літературне мовлення залишається на перевазі. 8). Засоби масової інформації

широко поширювали актуальну інформацію серед населення. 9). Немало наукових відкриттів народилося дякуючи співпадинням, вдачі та інтуїції вчених. 10). Особливу увагу привертає до себе фольклор футбольних болільників. 11). Предметом розгляду моєї статті є явище забобонів та прикмет, що стосуються роботи далекобійника та й звичайних водіїв також. 12). Фактично кожна професія має свої забобони і далекобійники не є виключенням. 13). Вийшовши на вулицю, його охопив неспокій. 14). Переїхавши до іншого міста, розпочалося нове життя. 15). Ми виступили у підтримку затриманих активістів.

Завдання 2. Прочитайте текст. Визначте стиль тексту та засоби, за допомогою яких реалізується даний стиль. Знайдіть 5 слів, які є відхиленням від літературної мови, прокоментуйте їх.

Мета завдання: вчитися аналізувати лексику тексту, засоби, які справляють враження на читача.

Загелгали гуси під вікном. Якось масно й ледачкувато, аж мені привиділись їхні слизькі, розімлілі за ніч горлянки, що лигають холоднуватий досвіток, а натомість жбухають теплими цівками, й доокруж дзьобків кубляться хмарки теплового туманцю. О, вже загелгали пісніше, то, либонь, щось би і з'їли, підуть до миски з моченим грисом. Знають, що кури встали раніше і видзьобали, але все одно йдуть. Ну от, запівкала металева мисчина. Пвінь-пвінь — зацюкали по ній плескатими дзьобками. Клань — це вже старий качур напосівся. Таж старий, то мусив би знати, що нічого не вимолотиш із порожньої миски, а він все одно: клань! Ну що, порожня? А я що тобі казав! Напевне й малі гусенята зараз те саме зроблять. Щось не йдуть. Либонь, старий гусачисько перевернув мисчину горідна... Поляпали своїми жаб'ячими лапами через подвір'я до хвіртки. Там присядуть, пересунуться попід нею на череві, — аж масний яроч у тому місці вичовгали, — на став ідуть. Ще посявкали трохи, стоячи в черзі при виході... Тихо... Можна й вставати. Тільки дуже загітку хочеться. Добре гусям, що вони сплять вбрані, а тут як нагадаєш, що й штани холодні, і сорочка наче з криги шита — то аж зашпори в душу заходять. Котяра вже дременує од мене, і

давненько, бо й місце в ногах прохололо: звечора і тлумиться, і мурчить, і лащиться, щоб я його прийняв на нічліг, ну, я, змилосердившись, і беру, а вдосвіта лап — він уже й щез. Може, я спросоння ногами фацакаю, й тому він тікає? Але чого ж тоді звечора знову проситись? Нині не візьму його в прийми... Хіба що впросить... (Яворівський В. Під крилами — весілля).

Завдання 3. *Перегляньте запропоновані у презентації відео і складіть мовний паспорт кожної особи.*

Мета завдання: *вчитися аналізувати особливості мовлення людини, скласти мовний паспорт особи.*

Завдання 4. *Визначте стиль поданого тексту. Знайдіть у ньому слова іношомовного походження, з'ясуйте їх значення. Зробіть письмовий переказ тексту, намагаючись уникнути незнайомих слів, але передаючи суть уривка.*

Мета завдання: *вчитися синтезувати суть складного фахового тексту та викладати її доступно, власними словами.*

«У «Прогулке с удовольствием и не без морали» «Кобзар Дармограй», цей «очуднений» оповідним дискурсом російської прози й відповідно дистанційований у своїх національних рефлексіях авторів alter ego, подає своєрідний історико-теоретичний коментар до візуальної (от де проявився Шевченко-художник!) відмінності між західно- й східноукраїнським культурним ландшафтом (момент принципово значущий: Шевченко постає тут як перший вітчизняний мислитель, хто, навзагал мислячи свою націю — «в духові» — цілком «соборно», потрапив сконстатувати ту — у ХХ столітті вже тільки політично одіозну! — культурно-психологічну дихотомію українського Заходу й Сходу, котру щойно за століття спробує вивести на логіко-концептуальний рівень — як різницю «переважних первнів» — філософ М. Шлемкевич (Див.: Шлемкевич М. Галичанст- / / (І: незалежний культурологічний часопис. — 1995. — Ч. 1 (6). — С. 31-49.), і котра донині залишається предметом або політичних спекуляцій, або інстинктивних посполито-масових емоційних реакцій, але в жодному разі не кваліфікованого наукового аналізу — завважимо ще, Шевченко зовсім не знав Галичини, натоді

підавстрійської, його «Наддністрянина» обмежується Волинню й Поділлям, а проте генералізуючі висновки, яких він доходить художньою інтуїцією, наддивовижу суголосні тим, що їх робить М. Шлемкевич, коли говорить про прерогативу індивідуалістичної «спонтанности» на Сході й «організованої пересічі» на Заході): «От берегов тихого Дона до кремнистых берегов быстротекущего Днестра — одна почва земли, одна речь, один быт, одна физиономия народа; даже и песни одни и те же, как одной матери дети (NB: тут Шевченко, по суті, наводить свій перелік „об’єктивних“ конститутивних ознак нації, над якими, перебираючи їх, мов чотки, без особливого успіху битиметься соціологічна думка як XIX, так і XX століть. — О. З.). А минувшая жизнь этой кучки задумчивых детей великой славянской семьи не одинакова. На полях Волыни и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат... Что же говорят, о чем свидетельствуют эти угрюмые свидетели прошедшего? О деспотизме и рабстве! О хлопах и магнатах! Могила или курган, на Волыни и Подолии — большая редкость. По берегам же Днепра, в губерниях Киевской, Полтавской, вы не пройдете версты поля, не украшенного высокой могилой, а иногда и десятком могил; и не увидите ни одной развалины на пространстве трех губерний... Что же говорят пытливому потомку эти частые темные могилы на берегах Днепра и грандиозные руины дворцов и замков на берегах Днестра? Они говорят о рабстве и свободе. Бедные, малосильные Волынь и Подолия! Они охраняли своих распинателей в неприступных замках и роскошных палатах. А моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина туго начиняла своим вольным и вражьим трупом неисчислимые огромные курганы. Она своей славы на поталу не давала, врага-деспота под ноги топтала и — свободная, нерастленная — умирала (як бачимо, при першому ж наближенні до „питомої“ теми і „Дармограй“ не витримує відсторонено-рефлексивного тону — впадає в інтонації української думи! — О. З.). Вот что значат могилы и руины». Могила, отже, — символ свободи (об’єктивної волі), вона начинена —

парадоксальний оксюморон! — «вольним трупом», тобто трупом, який «волив» (суб'єктивно)...» (Забужко О.).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. *Прочитайте статтю:* Воскресенська А. А. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. *Філологічні науки. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.* URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philologia/74411.doc.htm
2. *Перегляньте список літератури до статті та знайдіть недоліки в оформленні.*
3. *Відредагуйте вступну частину статті відповідно до норм української літературної мови:*

«Об'єктом нашого дослідження є сучасний український молодіжний сленг. Так як зміст терміну «сленг» є доволі широким. Нижче подано деякі з означень сленгу.

Сленг (від англ. slang- жаргон) — слова або вислови, які використовують люди деяких професій чи класових прошарків. Сленг традиційно протистоїть офіційній загальноприйнятій мові й до кінця зрозумілий лише представникам порівняно вузького кола осіб, які належать до певної соціальної або професійної групи, яка впровадила в мову слово або вислів.

Сленг — міський соціолект, виниклий з аргі різних замкнених соціальних груп (правопорушників, крамарів, ремісників, в'язнів, бурсаків-учнів, вояків, інтернет-спільноти), як емоційно забарвлена лексика низького й фамільярного стилю, поширена серед соц. низів і певних вікових груп (ремісничої, шкільної молоді) міст.

У літературі сленгізми використовували як засіб стилізації І. Франко, В. Винниченко, О. Корнійчук, Л. Первомайський, І. Микитенко, О. Бердник та ін.».

Практичне заняття 6. Лексичний склад сучасної української мови за етимологією

- 1. Критерії класифікації лексичного складу сучасної української мови.**
- 2. Класифікація слів за етимологією⁴.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Критерії класифікації лексичного складу сучасної української мови

Усі слова мови становлять її **лексичний склад**, або **лексику**. Можна говорити про різні показники, за якими мовознавці класифікують лексику, зупинимося на трьох, які видаються найдоречнішими:

1. Етимологія (походження) лексеми.
2. Частотність вживання слова.
3. Стилiстично-емотивне забарвлення, яке має та чи інша лексема.

2. Класифікація слів за етимологією [2, с. 36–57]

1. За походженням вирізняють такі лексичні групи:

а) Спільноіндоевропейські слова — це слова, що успадковані від індоевропейської мовної єдності, прийшли в українську мову через

---

⁴ Матеріал подаємо за класифікацією видатного українського мовознавця Михайла Жовтобрюха. Попри давність видання, інформація не втратила актуальності: Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. *Курс сучасної української літературної мови* : у 2 ч. : підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Вид. 3-тє. Київ : Рад. шк., 1965. Ч. 1. 422 с. : табл.
URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000591 (дата звернення: 19.01.2022).

давньоруську і корінь яких є спільним у більшості індоєвропейських мов. Найчастіше це лексика, що стосується назв природних явищ, назв рослин і тварин, назв родинних зв'язків тощо. Наприклад: *зима* (укр.), *žietà* (лит.), *hiems* (лат.), *himás* (давньоінд.), **seto* (давньопрусська); *день* (укр.), *deinà* (лит.), **deinan* ((давньопрусська), **dinam* (давньоінд.); *мати* (укр.), *māter* (лат.), *Mutter* (нім.), **mātā* (давньоінд.), *māte* (латиське); *сестра* (укр.), *sister* (англ.), *Schwester* (нім.), **swásar* (давньоінд.), **svestro* (давньопрусська), *sesuõ* (лит.).

б) Старослов'янізми — слова, що входять до складу деяких слов'янських мов, успадковані від мови старослов'янської⁵. Сьогодні такі слова можна почути переважно у церковному середовищі або зустріти у церковній чи історичній літературі: *чадо*, *злато*, *глава*, *суций*, *зерцало*, *зрїти*, *смердіти*, *агнець*, *блаженний*, *прах*, *зрастувати*, *взревновати*, *перст*, *перси*, *пря* (битва), *чресла*, *рамени*. Такі слова надають мові відповідного стилістичного забарвлення, а також можуть характеризувати мовця. Проте трапляються і старослов'янізми, що увійшли до активної лексики, а отже, можемо чути їх повсякденно: *влада*, *храм*, *область*, *єдиний*, *небо*, *буква*, *юність* і т. ін.

в) Слова, запозичені з інших мов. На думку видатного українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора Костянтина Тищенка [4], лексичний склад більшості мов світу від половини до двох третин є запозиченим, у іншому випадку мова залишається замкненою, «консервується» у собі, що недобре для загального розвитку нації і, на думку професора, є шляхом до відмирання мови.

Українська мова не є винятком, тут бачимо запозичення не лише зі слов'янських, але й з інших мов індоєвропейської сім'ї, а також окремі запозичення з мов інших сімей. Ось деякі приклади:

білоруські (*бадьорий*, *дъоготь*)

---

⁵ Старослов'янська мова — літературна форма мови, що виникла в IX ст. на основі живих македонських говорів давньоболгарської мови і використовувалася переважно для перекладу грецьких книг. У болгарській лінгвістичній традиції старослов'янська мова вважається літературним варіантом староболгарської. З X ст. старослов'янська мова була запозичена східними слов'янами і побутувала поряд із давньоруською як мова богослужбова та церковно-релігійна. Таким чином, давньоруська мова запозичила деякі лексичні елементи зі старослов'янської мови, які потім були успадковані сучасними східнослов'янськими мовами.

російські (*указ, чиновник, болт, піхота* — повні запозичення; *внищувач, напівпровідник, видавець, виборець та ін.* — кальковані переклади радянських часів);

польські (*краватка, кепський, параліч, цнота, лялька, містечко, перешкода, шлюб, бидло, гудзик, шулер, труна*);

чеські (*брама, краля, невіглас, табір, влада*);

угорські (*легінь, паприка, гусари, гуляш, довбиш*);

литовські (*клуня, скирта, скриня*);

румунські (*бринза, царина, кошара, морс*);

грецькі (*бібліотека, психіка, паніка, філософія, математика, фантазія, театр, сцена, політика, драма, хор, поезія, мелодія, мак, лиман, лексика, олімпіада, йод, блокада, скорпіон, скіпетр, ікона, піп, монастир, католик⁶, демон, парус, корабель, м'ята, пантера, папа (лат. < грец.), школа (лат. < грец.), псалом, синагога; власні імена: Андрій, Василь, Олексій, Олександр, Остап, Олена, Петро, Софія, Явдоха*);

тюркські (*огірок, сагайдак, барс, баштан, йогурт⁷, баул, шаровари, базар, могорич, шахи, богатир, ковбаса, кобза, майдан, чумак, торба, тютюн, кінь, гарбуз, кавун, балик, халва, казан, отара, чабан, батіг, бунчук, бурдюк, караул, бірюза, беркут, табун; російські: караул, казна, сарай, булат, амбар, таз, каблук, балаган і т.д.*);

латинські (*вівтар, фанатизм, реакція, формула, циркуляр, цитата, пленум, референдум, радіус, студент, аудиторія, лекція, екзамен, інститут, декан, факультет, ветеринар, вертикаль, мотор, контакт, дифузія, вітамін, трансляція, відео, гумор, цирк, республіка, статут, секретар, консул, ферма; власні імена: Віктор, Віталій, Валерій, Юлія*);

німецькі (*майстер, фанера, адвокат, кабель, верстат, касир, бухгалтер, шприц, пластир, бинт, дах, маклер, вексель, юнга, ягуар, штраф, шахта, шайба, шпатель < Stativ, шприц < Spritze, шпиль < Turmspitze, ландшафт <*

⁶ Католик (<грец. *katholikos*) — букв.: загальний, вселенський; християнин, який сповідує католицьку християнську віру.

⁷ Йогурт (тур.) — кисломолочний напій з фруктовими домішками.

Landschaftsmotiv, *варта* < *wert*, *гробар* < *Totengräber*, *грунт*, *фільварок* < *Filvarok*, *балія* < *Becken*, *шухляда* < *Schublade*, *шлягер*, *кахель*, *ширма*, *галантерея*, *бюстгальтер* < *byusthalte*, *бурштин* < *Bernstein*, *буханка*, *вафлі* < *Waffeln*, *кльоцкі*, *пляцок* (діал.), *шльондра* (прост.), *фраєр* (жарг.) < *Friteuse*, *лох* (жарг.) < *лохатись* < = *сміятись*, *кепкувати*);

французькі (*атака*, *батальйон*, *волонтер*, *казарма*, *команда*, *фронт*, *кавалерія*, *каска*, *міна*, *партизан*, *багнет*, *калібр*, *батарея*, *фронт*, *кадет*, *сапер*, *гарнізон*, *каземат* — воєнна лексика; *бюрократ*, *шовінізм*, *паспорт*, *купюра*, *дебати*, *прем'єр*, *партія*, *журі*, *журнал*, *жаргон*, *букет*, *баркас*, *сюжет*, *амплуа*, *абажур*, *тротуар*, *будуар*, *репертуар*, *афіша*, *антураж*, *жанр*, *мотив*, *режисер*, *метро*, *екіпаж*, *жест*, *костюм*, *берет*, *жакет*, *бігуді*, *біжутерія*, *браслет*, *жилет*, *пудра*, *одеколон* *блуза*, *кабінет*, *вестибуль*, *люстра*, *анфілада*, *паркет*, *гарнір*, *бульйон*, *батон*, *бідон*, *сервіз*, *парасоля*, *туалет*, *шаланда*, *шамот*, *батут*, *галерея*, *гараж*, *палітра*, *панно*, *вітраж*, *вітрина*, *портрет*, *казино*, *жирафа*, *кашалот*);

англійські (*контролер*, *вокзал*, *гангстер*, *гелікоптер*, *бульдозер*, *спорт*, *гандбол*, *волейбол*, *футбол*, *старт*, *фініш*, *парк*, *піжама*, *шорти*, *светр*, *мітинг*, *бойкот*, *лідер*, *клуб*, *джентльмен*, *тунель*, *катер*, *яхта*, *бекон*, *ихуна*, *чіпси*, *шериф*, *файл*, *бедлам*⁸);

голландські (*румпель*, *гарпун*, *галс*, *ювелір*, *ялик*, *штопор*, *штурман*, *шторм*, *шпиль*, *фарватер*, *шлюп*, *шелак*⁹);

італійські (*банда*, *мафія*, *доміно*, *паста*, *помідор*, *селера*, *спагеті*, *балкон*);

іспанська (*какао*, *кокаїн*, *карамель*, *сигара*);

семіто-хамітські: давньоєврейська (*бегемот*), арабські (*кайф*¹⁰, *саван*, *адмірал*, *алхімія*, *алкоголь*, *алгебра*, *алгоритм*, *альманах*, *арсенал*, *жасмин*, *карат*, *кава*, *лимон*, *магазин*, *софа*, *сундук*, *тариф*, *цукор*, *шербет*, *шифр*);

санскрит (*йог*);

⁸ Бедлам — назва походить від англ. *bedlam* < *Bethlehem* — Віфлеєм, лікарня для психічно хворих людей у лондоні ім. Марії Віфлеємської.

⁹ Шелак — (голл., *schellak*), смола молодих пагонів деяких тропічних рослин. Застосовується у виробництві лаків та фарб.

¹⁰ Кайф (араб.) — задоволення, безтурботний приємний відпочинок.

китайські (юань, женьшень, чай);
грузинські (джигіт, шашилик, печатка);
малайські (батик, орангутанг) та ін.

Питання для самоконтролю

1. За якими трьома критеріями можна класифікувати лексику сучасної української літературної мови?
2. Назвіть групи, за якими поділяється українська лексика відповідно до походження.
3. Назвіть мови запозичень та наведіть приклади.

Література та джерела

1. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. Т. 1 : А–Г / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1982. 632 с. URL: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=elib_all&S21ALL=\(%3C.%3EAT%3D%20%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%3C.%3E\)&Z21ID=&S21SRW=nz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=elib_all&S21ALL=(%3C.%3EAT%3D%20%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%3C.%3E)&Z21ID=&S21SRW=nz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20) (дата звернення: 19.01.2022).
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. *Курс сучасної української літературної мови* : у 2 ч. : підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Вид. 3-тє. Київ : Рад. шк., 1965. Ч. 1. 422 с. : табл. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P0

[1=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000591](#) (дата звернення: 19.01.2022).

3. Тищенко К. Всеслов'янські складники української мови. *Мовознавство*. 2010. № 3. С. 65–75.
4. Тищенко К. Підняти повіки Вію: професор Костянтин Тищенко спростовує теорію «колиски трьох братніх народів» : *Український тиждень*. ua. 2021. 2 березня. URL: <http://tyzhden.ua/History/43123> (дата звернення: 15.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 6

Завдання 1. *Доберіть українські відповідники до слів. Які зі слів вимагають описового перекладу?*

Мета завдання: *вчитися віднаходити і застосовувати українські відповідники іншомовних слів, уникаючи надмірного і невиправданого вживання останніх (мовний етранжизм).*

Семантика, етимологія, мілітарний, реципієнт, комунікація, когнітивний, соціальний, номінативний, функція, медіа, рекрутинг, лофт-кав'ярня, мінімальне, релевантність, консервативність, інновація, альтернатива, респектабельний, паркінг, дезактивація.

Завдання 2. *Прочитайте уривок з поеми Тараса Шевченка «Марія». Знайдіть слова, які є відхиленням від сучасної лексико-граматичної норми української мови. Назвіть тип відхилення. Поясніть їх значення. У якому стилі сучасної української мови можна зустріти такі слова?*

Мета завдання: *вчитися віднаходити слова, які надають тексту певного стилістичного забарвлення і визначати приналежність цих слів до певного типу лексики (якщо їх замінити на сучасні загальноновживані, буде текст зовсім іншого стилю, звучання й враження).*

Все упованіє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє моє
На Тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, Благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Возри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойнопетая! Благаю!

Завдання 3. Поєднайте слова у 7 груп, виходячи з їхньої етимології. Для довідки скористайтеся «Етимологічним словником української мови» (завантаження може тривати певний час). Електронний ресурс:

[http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=elib_all&S21ALL=\(%3C.%3EAT%3D%20%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%3C.%3E\)&Z21ID=&S21SRW=nz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=elib_all&S21ALL=(%3C.%3EAT%3D%20%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%3C.%3E)&Z21ID=&S21SRW=nz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

Мета завдання: вчитися працювати з етимологією слів, віднаходити спільне у словах (якість, якою мають володіти філологи-перекладачі).

Канікули, каракуля, дух, забивати/укріплювати, карлючка, асигнація, студія, змій, аспірин, Сіріус, бити/товкти, щит, сигнал, дихання, криве дерево, знак, собака, загата/гребля, аспірант, чорний/поганий, аспид, суфікс, студент, «криворукий».

Завдання 4. Прочитайте уривок зі статті професора К. Тищенка. Сформулюйте основні тези даного тексту. Зверніть увагу на оформлення посилань.

Мета завдання: вчитися працювати із фаховим текстом; виділяти і формулювати основні тези тексту.

«Критика традиційного поділу слов'янських мов. Що повнішими стають студії слов'янського мовного матеріалу, то більше фактів суперечить традиційному поділу слов'янських мов на три групи (за гіпотезою О. Шахматова). Дослідниця історії слов'янських мов Т. Вендіна зазначає, що в ролі мовних критеріїв, призначених пояснити традиційне членування слов'янських мов на східні, західні і південні, використано насправді дрібні деталі лише одного аспекту мовних явищ — фонетики. Перехід праслов'янських kv, gv у певній позиції у cv, zv, перехід tl, dl в l і подібні “фонетичні ознаки мають значною мірою випадковий характер і відібрані з низки інших можливих ознак штучно для підтвердження членування, проведеного переважно за культурно-географічною ознакою” [1, с. 4]. Тобто, цей поділ провели культурологи і (політ)географи, а мовознавці мали виправдати його фактами мови. Справді, з професійного погляду “cv, zv”– ознаки, несумірно малі порівняно з приписаною їм роллю основи для фундаментального поділу слов'янської групи індоєвропейських мов. При тому першу ознаку вишукано для протиставлення східно- і несхіднослов'янських мов, а другу — для відрізнення південно- і непівденнослов'янських мов. Поділ слов'янських мов саме на три суто географічні підгрупи вдається пов'язати зі ще меншими звуковими деталями — історичною долею сполук tor/lt і t/dj: це радше третьюрядний наслідок, а не

доленосна причина поділу мов сучасних слов'ян. Ще менш переконливим виглядає лексичний бік поділу (він зовсім не врахований у традиційній географічній класифікації): за акад. О. Трубачовим, з 11 тис. загальноживаних слів російської мови спільними тільки з українською і білоруською мовами є лише 72 слова (0,65% словника!) [2, с. 67]: виходить, такими були справжні масштаби і фактичний результат діалектних контактів у Київській державі. Для порівняння — спільнослов'янських слів у російському словнику вчений нарахував близько 3 200 (30% словника). Під приводом того, що словник мов зазнає більших змін, порівняно з фонетикою, лексичний критерій лицемірно усунутий з числа критеріїв класифікації мов, адже фактичні відстані між словниками (рис. 1) замовників не влаштовують. (До речі, за складом словника болгарська виявляється найближчою до російської (27% розбіжностей): вона на третину ближча до неї, ніж українська (38%). У свою чергу, остання цифра — це звичайна цифра для відстаней між словниками європейських мов: 37% відділяють нідерландський словник від англійського, 39% — французький від португальського.)» (Тищенко К. Всеслов'янські складники української мови. *Мовознавство*. 2010. № 3. С. 65–75).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дослідіть, що спільного між:

- 1) Наталею, Геннадієм та нацією;
- 2) олівцем та свинцем;
- 3) нефом, космонавтом та навігацією;
- 4) нарцисом та наркозом;
- 5) плямою, плакатом та пластиром;
- 6) протестом та атестатом;
- 7) протоколом та клеєм;
- 8) помідором та Ельдорадо.

Практичне заняття 7. Склад української лексики за частотністю вживання

1. Поняття про активну та пасивну лексику.

2. Застарілі слова та неологізми.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття про активну та пасивну лексику

За частотністю вживання__лексики буває **активна** (усі слова, що повсякденно вживаються у різних стилях та жанрах) і **пасивна** (слова, що не є звичайними, вживаються у мові рідко). Пасивна лексика охоплює застарілі слова (історизми та архаїзми) і неологізми.

2. Застарілі слова та неологізми

Застарілі слова вийшли зі складу активної лексики, тобто із повсякденного вжитку, наприклад: *чадо* — дитина, *намітка* — жіночий головний убір, *горжетка* — хутряний нашійний комірець, *жабо* — мереживна нашивка на грудях на сорочці, сукні чи блузці, *галун* — стрічка для оздоблення одягу, меблів, ін. виробів.

Усі застарілі слова поділяють на **історизми** — слова, що перейшли до складу пасивної лексики через зміну побутових реалій (*хорунжий, волость, писар, каламар, ридван, кармазин, семирязь*) та **архаїзми** — слова, що були витіснені іншими лексико-граматичними формами (*уста* — *вуста*, *зріти* — *бачити*, *карафа* — *графин*, *відлога* — *каптур*, *рамено* — *плече*, *шарлатний* — *багряний*, *сологуб* — *міщанин*, *драгоман* — *перекладач*).

Особливо багато історизмів серед назв побутових речей та одягу. Ось ще кілька прикладів: *бекеша* — старовинний верхній зимовий одяг, в основному чоловічий, дитячі бекеші з хутряною оторочкою та коміром-стійкою носили і дівчатка; *макінтош* — чоловічий чи жіночий непромокальний плащ, названий на честь шотландського хіміка Чарльза Макінтоша, який розробив на початку 19 століття спосіб створення непромокальної тканини; *манто* — верхній жіночий одяг із тканини або хутра без наскрізної застібки; *кринолін* — конструкція у вигляді широкої спідниці на гнучких сталевих обручах, з'єднаних один з одним стрічками.

Неологізми (новотвори) — це слова, що з'являються у мові в усі періоди її розвитку. Вони можуть бути вигадані письменниками (*мінливоріченька*, силуетні *рухотіні* за вікном *отемреним*, самотно *обакацієний*, обгортав *трояндно аромат* — Михайль Семенко, *широкополі* — Т. Шевченко, *сосна сивоснива*, *сніговіється*, *літатенятонько*, *перепочинює*, *перепоблискує* — Вінграновський) або ж виникати як реалії часу (*нарком* — народний комісаріат, *лікнеп* — ліквідація не писемності, *колгосп* — колективне господарство). Такі слова можуть увійти до активного лексичного складу мови і довго залишатися вживаними (*гуртожиток*, *LOL (laughing out loud)*, *ІМНО (in my humble opinion)*, *ТМІ (too much information)*, *ВФФ (best friends forever)* — додані до *Оксфордського словника у 2000-х* [1, с. 58]), а можуть швидко зникнути разом із явищем, яке вони позначали (*перебудова* — слово, що у 80-ті роки позначало процес політичних змін у державі, а згодом стало назвою доби; *кооператив* — у значенні «приватне підприємство» застосовувалося у часи *Перебудови*; *факс*, *перфокарти*, *ЕОМ* (електронно-обчислювальна машина) — технічні реалії кін. 80 — поч. 90-х рр.). Найбільшу групу неологізмів становлять запозичення іншомовного походження. Багато неологізмів серед термінологічної та професійної лексики: *вірус*, *молекула*, *машина*, *комп'ютер*, *дистриб'ютер*, *менеджер*, і т. д. Корені цих слів, як правило, запозичені з класичних мов або ж є адаптованим варіантом іншомовного слова.

Питання для самоконтролю

- 1) Розтлумачте поняття «активна лексика», «пасивна лексика».
- 2) Сформулюйте визначення терміну «застаріла лексика». На які два типи поділяють застарілі слова?
- 3) Наведіть приклади історизмів та архаїзмів різних епох. Поясніть, чому важливо зберігати ці слова.
- 4) Вкажіть шляхи поповнення мови неологізмами. Висловіть і аргументуйте свою думку щодо насичення мови неологізмами.

5) Наведіть приклади неологізмів сучасної української мови.

Література та джерела

1. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 206 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/dis_dzyubina.pdf (дата звернення: 19.01.2022).
2. Зведений словник застарілих та маловживаних слів. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovnyk.htm> (дата звернення: 19.01.2022).
3. Мацюк З., Станкевич Н. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич : Українська мова професійного спілкування : навч. посібн. К., 2011. URL: https://pidru4niki.com/1814081747605/dokumentoznavstvo/leksichni_normi_movi_profesiynogo_spilkuvannya#55 (дата звернення: 20.01.2022).
4. Класифікатор професій України ДК 003:2010 (ЧИННИЙ) станом на 26.10.2017 р. URL: <https://buhgalter911.com/uk/spravochniki/klassifikatory/statisticheskie-klassifikatory/klasifikator-profesiy-kp-950586.html> (дата звернення: 19.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 7

Завдання 1. Розподіліть застарілі назви професій на історизми та архаїзми.

Поясніть, чим займалися носії цих професій. Які з них стали прізвищами?

Мета завдання: збагачувати словниковий запас специфічною лексикою, розширювати світогляд; віднаходити відповідники старих назв у сучасній мові, простежуючи еволюцію назви професії.

Шаповал, тинькар, мозольний оператор, бондар, лудильник, стельмах, економка, зброяр, аптекар, гончар, лицедій, цирульник, баба-бранка, гутник, городовий, дружинник, бургомістр, пластун, рахівник / рахункознавець, організатор оргій, золотник, биндюжник, скриптор.

Історизми — слова, що перейшли до складу пасивної лексики через зміну побутових реалій	Архаїзми — слова, що були витіснені іншими лексико-граматичними формами

Завдання 2. *Сформулюйте визначення до назв цих професій. Там, де можна, замініть їх українськими відповідниками.*

Мета завдання: *вчитися розрізняти неологізми, розуміти/з'ясовувати їх значення, правильно вживати у мовленні.*

Біотик, трейдер, референт, девелопер, іміджмейкер, клінер, провізор, ріелтор, сомельє, коуч, ремюер, промоутер, дистриб'ютор.

Завдання 3. *Гра «Що це за професія?» У Класифікаторі професій <https://buhgalter911.com/uk/spravochniki/klassifikatory/statisticheskie-klassifikatory/klasifikator-profesiy-kp-950586.html>, оберіть назву, яка вам незнайома. Опишіть цю професію, відповідаючи на питання «Що робить ця людина?». Намагайтеся НЕ застосовувати спеціальних термінів, за якими можна легко віднайти назву через пошукову систему.. Запропонуйте колегам-студентам вгадати, що це за професія.*

Мета завдання: *вчитися формулювати визначення до поняття, описувати поняття.*

Завдання 4. Використовуючи *Зведений словник застарілих та маловживаних слів.* URL: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovnyk.htm> (дата звернення: 19.01.2022),

складіть художній міні-текст на 5–8 речень, у яких будуть такі слова. Стежте за стилістичною цілісністю тексту.

Мета завдання: навчитися надавати тексту певного забарвлення (приналежність до часу, жанру, території), використовуючи відповідний тип лексики.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Випишіть з історичних романів 4 речення, у яких вжито застарілі слова. Поясніть їх значення.

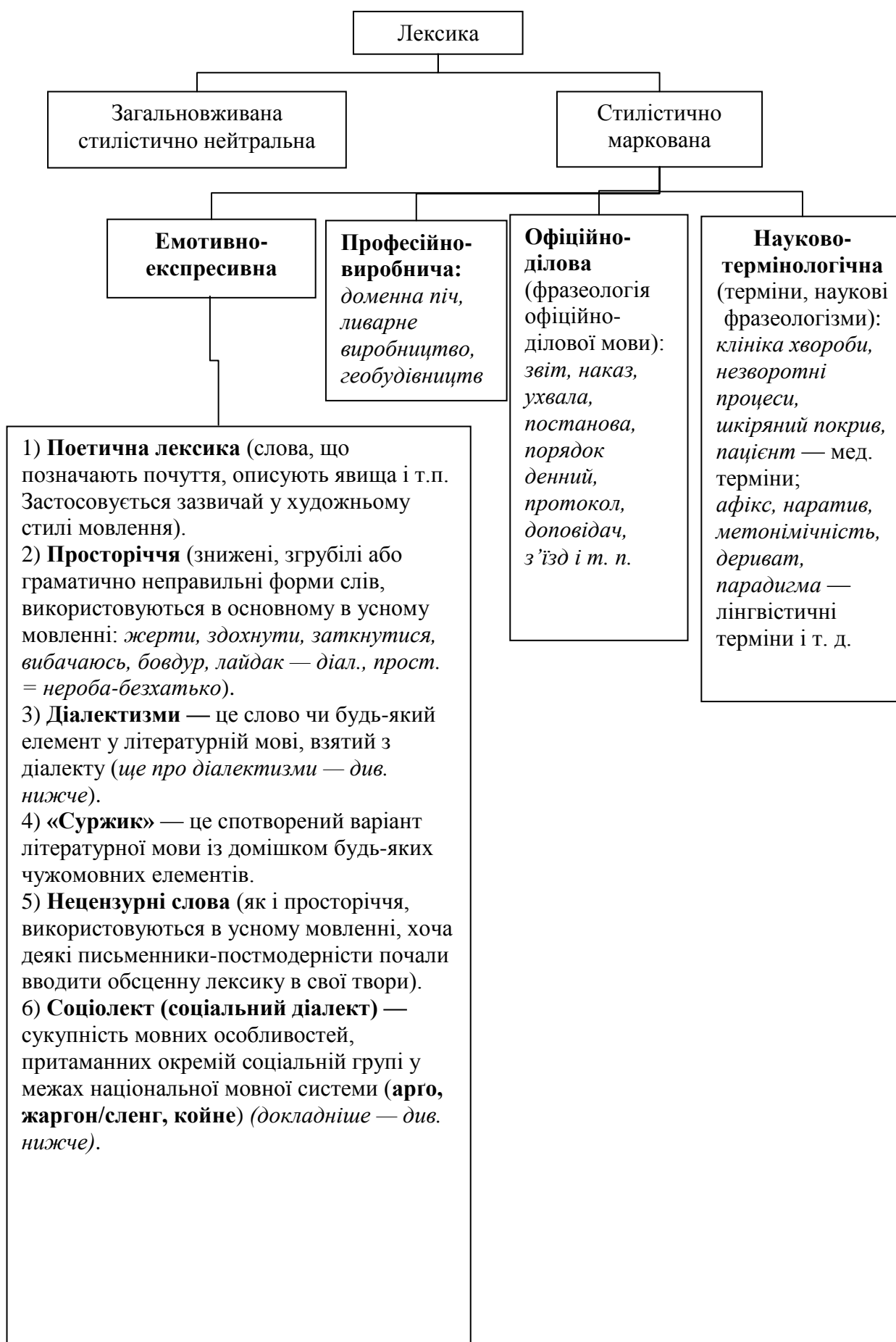
Практичне заняття 8. Стилiстично нейтральна i стилiстично маркована лексика сучасної української мови (емотивно-експресивна лексика)

- 1. Розподіл лексики за стилістичним забарвленням.**
- 2. Українські діалекти як особливий різновид національної мови.**
- 3. Призначення та різновиди соціолектів (жаргон / сленг, аргo, койне).**
- 4. «Суржик» як ознака неосвіченості. Як відрізнити «суржик» від діалекту.**
- 5. Професійно-виробнича та науково-термінологічна лексика.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

(див. наступну стор. — таблицю)

1. Розподіл лексики за стилістичним забарвленням

2. Українські діалекти як особливий різновид національної мови

Кожний з наведених типів лексики має свої особливості. Так, діалектизми є проявом, так би мовити, «колективної індивідуальності» населення певної території нашої держави. Україна є неоднорідною етнічно, що зумовлює широке розмаїття мовних форм, як-от діалекти та говірки. **Діалектом** називають місцевий різновид мови, який охоплює певну територію. Діалекти функціонують у межах національної мови (тобто не створюють власної граматичної системи, проте відрізняються лексичним складом. Так, діалектизми можуть бути як повністю автентичними, так і запозиченими з інших мов і пристосованими до місцевої вимови. Також роль діалектизмів можуть виконувати спотворені словоформи національної або іншої мови, а також слова-покручі. Вивченням і дослідженням діалектів займається наука діалектологія. На Україні існує три діалекти: **північний, південно-західний та південно-східний**. Кожний діалект ділиться на **говірки** — більш локальні різновиди мовлення.

Діалекти (говори) української мови

Північний: східно-, середньо- та західнополіська говірки.

Південно-східний: середньонаддніпряньська, слобожанська, степова говірки.

Південно-західний: волинська, подільська, наддністрянська, надсянська, покутсько-буковинська, гуцульська, бойківська, закарпатська говірки.

Під час формування єдиної літературної норми у творах всіх без винятку письменників були присутні діалектизми. Це було зумовлено походженням митців слова з різних регіонів України. Проте зараз діалектизми використовують у літературних творах лише як стилістичну фігуру, щоб показати приналежність персонажа до того чи іншого історико-культурного середовища. Типові приклади цього можна знайти у творах Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Оксани Забужко, Юрія Винничука, а також у перекладах Віктора Морозова та у ін. письменників (*пляцок, трафити, тама (тамки) кнедлік, фурт, чоколядка, прецлі, кав'яр, тазда, ровер, фіра, товарка, бец, собачитись, ретязь, файний, легінь/легінка, шустер, ябко, лісанет, розчіпірка,*

драгли та ін.). Важливо знати, що деякі діалектизми переходять до літературної мови і стають загальноновживаними (*трембіта, полонина, ватра*).

3. Призначення та різновиди соціолектів (жаргон / сленг, арго, койне)

Жаргон, або сленг — слова, що властиві розмовній мові людей, пов'язаних спільними інтересами. Сюди належить жаргон соціальних груп (напр., жаргон в'язнів чи кримінальних елементів: *общак, бабки, шмотки*), професійний жаргон (студентсько-викладацький: *пара* — дві академічні години заняття, *препод* — викладач, *вікно* — розрив у заняттях, *лаба* — лабораторна робота, *здатися* — скласти іспит/залік, *хвіст* — академічна заборгованість, *летючка* — поточна контрольна робота, *шпора* — шпаргалка, *пропасувати, прогуляти* — пропустити заняття без поважної причини; жаргон програмістів: *мама* — материнська плата, *залізо* — будь-яка частина комп'ютера, *комп* — комп'ютер, *вінт* — вінчестер, *прога* — програма, *програмер* — програміст, *вінда* — система Windows, *аська* — система ICQ, *юзер* — користувач, *мишка* — комп'ютерна миша, *мило* — електронна пошта; працівників судової та юридичної сфери: *терпіла* — потерпілий, *трупак* — тіло, *ФОПка* — фізична особа-підприємець); молодіжний жаргон різних неформальних об'єднань (*чікси* — дівчата, *прохоботити* — пропустити щось важливе, *прописатися* — влаштуватися на нічліг, *гонники/гопота/гопра* — хулігани, кримінальна молодь, *шаритися* — прогулюватися, *мені по барабану (по цимбалах)* — мені байдуже, *тусуватися/тусня/тус* — зібрання неформальної молоді, *хайри/хейри* — самоназва хіпі, *лох/лузер* — невдаха, *фан* — фанат, *феньки* — прикраси, браслети, *ботан* — відмінник, зубрило; жаргонізми футбольних вболівальників: *роза* — шарф улюбленої команди, *тема* — пісня фанатів, *шиза* — шалена підтримка команди, *мачах* — бійка фанатів, *антигонник* — шматок труби, арматура, *пряха* — армійський ремінь).

Треба зауважити, що більшість жаргонізмів мають кримінальні витоки (колишні тюремні арготизми), проте це характеристика жаргонізмів минулих

десятиліть. Сучасний жаргон все більше поповнюється англіцизмами або спотвореними іншомовними ж термінами, наприклад: *комп, зачекінитися, шузи, мени, фест, фейк, спіч* та ін.

Також варто зазначити, що жаргон «прив'язаний» до певного часу і соціального середовища. Жаргон 80-х відрізнявся від жаргону 90-х, а жаргон сучасної молоді різниться від попередніх. Жаргонізми, як правило, залишаються в мовленні людини (якщо вона свідомо не працює над тим, щоб їх позбутися), тому можуть бути одним із маркерів її «мовного паспорту»: за жаргоном можна визначити приблизний вік людини, соціальне середовище, сферу інтересів тощо.

Жаргонізми виникають з кількох причин. Найперша — це прагнення максимально спростити мову й процес спілкування. Саме тому найбільше жаргонізмів бачимо у підлітковому та молодіжному середовищі, адже саме ці соціальні категорії є найрадикальнішими щодо будь-яких змін.

Друга причина — це спроба максимально точного вираження настрою, емоцій за допомогою слова: *няшний* (симпатичний), *гоблін* (синонім до слова *дурень*), *тролити* (цькувати когось). До речі, два останні приклади прийшли до загальнопідліткового сленгу з жаргону *геймерів* — шанувальників комп'ютерних ігор.

Нарешті третя причина — прагнення молоді самоствердитися, виділитися і відділитися від дорослого світу.

І яким би не було суспільне ставлення до жаргону, наявність і функціонування у мові цих лексичних одиниць свідчить про розвиток мови як живого соціального явища.

Арготизми — це слова і вирази, що вживаються у певному середовищі з метою засекречення розмови або позначення/впізнавання людей «свого кола». Мови-арго виникли ще за часів середньовіччя у жебрацько-кримінальних колах. На відміну від жаргону (сленгу), які застосовуються для спрощення та емоційного забарвлення мови і є інтуїтивно зрозумілими, арготизми передають

інформацію у незрозумілій для непосвячених формі. При цьому мови-арго використовують загальноживану мовну систему (тобто способи відмінювання та словозміни), застосовуючи лише свою лексику або вже існуючі лексичні одиниці, але з іншим значенням, не зрозумілим для сторонніх. Ось кілька арготизмів з мови наркоманів, які на сьогодні стали загальновідомими: *марафет* (кокаїн), *фен*, *колеса* (наркотики у таблетках), *від'їхати* (впасти у транс), *крокодил*, *сіть* (різновиди наркотиків) тощо.

Окреме арго було у мандрівних співців: кобзарів та лірників, проте у них це був не так спосіб засекречення розмови, як засіб маркування «своїх». Цікаво, що арго у межах одної, так би мовити, професійної групи можуть відрізнятися за територіальним принципом, і мешканці іншої місцевості не розуміють своїх «братів по цеху» [6].

Іноді професійний сленг можна класифікувати як арго. Це зокрема сленг медиків, які можуть іноді спілкуватися так, щоб їх не зрозумів пацієнт. Також своєрідним прикладом мови-арго можна вважати медичне кодування діагнозу за допомогою цифр та літер, які ставляться лікарем на історії хвороби і є зрозумілими лише медичному персоналу. Наприклад: туберкульоз має коди А15–А19 (Органів дихання — А15, А16; нервової системи — А17+; інших органів — А 18); злоякісні новоутворення — С00 — С97 і т. д.

Ще один різновид ненормативної лексики — це койне. **Койне** — це суміш мовних форм та елементів, що утворилася внаслідок проживання на одній території носіїв різних мов, говорів та говірок. Для койне є характерним нетрадиційне поєднання лексем, вживання неправильних форм слова, велика кількість арготизмів та місцевих фразеологізмів, використання в одному мовному сегменті слів з різних мов або мовних покручів тощо. Характерним є виникнення койне у великих містах, де взаємодіють носії різних форм мови. Утворюється своєрідний мовний «сплав», зрозумілий і зручний у користуванні й досить колоритний для стороннього слуху. Яскравим прикладом є одеське койне, що поєднує в собі мовні елементи російського, українського,

єврейського, молдавського, румунського, гагаузького, вірменського і т. д. походження. Ще раз наголосимо, що сюди входить як лексичне поєднання різних форм, так і синтаксичне, наприклад: *будем поспотреть, починает бить тепло, гармидер, гамузом, швендяти, фармазон, тівалт, каструльник, дати по кумполу, вулиця Тираспóльська* і т. д. Від діалекту та жаргону його відрізняє функціональність: перші обирають словоформу емотивно вмотивовану, тоді як койне — комунікативно зручну.

4. «Суржик» як ознака неосвіченості. Як відрізнити «суржик» від діалекту

Ще одна одіозна форма побутування мови — **суржик**. Це спотворений варіант літературної мови із домішкою будь-яких чужомовних елементів. Первісне значення цього слова — сільськогосподарське: суржи́ком називали суміш різних видів зерна із житом. Питання суміші мов й застосування таких словоформ в активному мовленні залишається актуальним не перше століття. Особливої гостроти набуває воно, якщо ускладнюється такими чинниками:

- політичний (вплив одної нації на іншу, проведення політики домінування);
- культурний (намагання асимілювати одну культуру іншою або навпаки — поєднати різні культури, як, наприклад, у Нігерії, коли із поєднання англійської з мовами йоруба та іґбо виникло місцеве суржи́кове утворення);
- соціальний (соціальна стратифікація відбувається з урахуванням мови, тоді задля переходу до вищої страти, люди намагаються говорити нерідною мовою, якою не завжди вільно володіють);
- історичний (суржик може з'явитися на територіях колишніх колоніальних держав на основі колишньої офіційної мови);
- лінгвістичний (спорідненість мов у поєднанні з вищеназваними факторами негативно впливає на мовну ситуацію, сприяє утворенню

суржику: українська/російська, українська/білоруська, іспанська/англійська; малограмотність).

Усі названі вище фактори є причинами появи суржику. При уважному погляді стає зрозумілим, що це явище не така вже й проста проблема. До того ж, проблема не суто лінгвістична — соціолінгвістична. Так, результати масового опитування в рамках проекту INTAS (2006-2008 роки) показують, що відсоток суржикомовного населення більший у тих регіонах, де активно функціонують дві мови — українська та російська. Цифри коливаються від 13 до 16 %, найбільш поширений він у північних та центральних областях — у так званих перехідних зонах між заходом і сходом України.

Проте вважати ці цифри абсолютно достовірними неможна, оскільки суржик є явищем okazionalnym: одна й та сама людина може вживати як літературно в нормовану мову, так і суржик, вже не говорячи про випадки, коли певна мовна форма, що у певному регіоні вважається місцевою говіркою, у іншому сприйматиметься як суржик. Наприклад, житомирське *«Треба сходить на базар»* у Києві буде сприйнято як суржик. Ще один приклад взято з Інтернет-форуму. Прочитуємо його повністю:

«ЧОБОТИ — чоловічі чоботи з халявами висотою до колін;

ЧОБОТИ — чоловічі зимові черевики з «молнією», з синтетичної шкіри, з коротенькими халявами 20-25 см;

КИРЗАКИ — кирзові чоботи;

РЕЗИНОВІ (без «чоботи», або ще «резові») — гумові чоботи з високими халявами, (включно з рибальськими);

САПОГИ — високі чоловічі, хутряні, натуральні чоботи з високими халявами.

Так само бува, називають т. зв. «ментовські» або «сторожові»;

САПОЖКИ — дитячі чобітки для хлопчика до 12 років;

ЧОБІТКИ — виключно жіноче взуття, усіякі — і без каблуків, і з каблуками.

Це в нас у Таврії така «термінологія» [3].

Адекватність ведення статистики ускладнюється ще й тим, що частина населення, яка послуговується суржигом, не ідентифікує себе як носіїв саме

цього мовного явища («У нас усі так говорять») — відповідно не дає правдивої інформації під час соціологічних опитувань.

Як відрізнити суржик від діалекту? Спробуємо порівняти їх за деякими критеріями

Критерій	Суржик	Діалект
<i>Характер реалізації у мовленні</i>	Є індивідуальним (іноді — соціальним, у замкненій групі) проявом мовлення.	Це тип мовлення, характерний для уродженців певної місцевості. Функціонує у межах певного регіону
<i>Адаптація у мовній системі</i>	Слова вживаються неадаптовано, так, як вони були почуті колись мовцем або спотворені ним (<i>канєшно, привєт, получал, остановка</i>)	Запозичені з інших мов слова адаптуються до національної мовної системи (фонетично, граматично, морфологічно, утворюють синтаксичні зв'язки)
<i>Частотність вживання</i>	Є оказіональним явищем (тобто суржикове слово може застосовуватися мовцем не постійно, а час від часу, залежно від контекстуального фону)	Використовуються постійно на певній території, а також тоді, коли носій діалекту потрапляє в інше мовне середовище.
<i>Причина появи та використання</i>	Причиною вживання суржику є низький рівень володіння мовою (малограмотність): «...діалект, це коли ти любиш картоплю смажену, а я печену, а хтось — деруни, готуєш її на свій смак і потребу. А суржик — це коли ту картоплю крадеш зі свинячого відра, нелуплену і немиту, бо так клопоту менше» (цитата з Інтернет-форуму).	Причиною появи діалектних слів є прагнення до емоційного урізноманітнення, збагачення мови (виникають власні лексеми або ж запозичуються і пристосовуються іншомовні слова).

Проте бувають випадки, коли вживання суржику є об'єктивною необхідністю: — у мистецьких творах задля досягнення комічного ефекту;
 - під час вивчення спорідненої мови на початкових етапах говоріння;
 - у певному соціальному контексті з етичних міркувань або як засіб інтеграції у певне коло (наприклад, коли старша людина вживає суржикові форми слів і співбесіднику незручно використовувати інші, внормовані словоформи).

Загалом же, суржик є негативним явищем, ознакою низького культурного рівня людини, недостатньої освіченості та небажання вдосконалювати свою мовну культуру.

5. Професійно-виробнича та науково-термінологічна лексика

Окремо кілька слів треба сказати про професійно-виробничу та науково-термінологічну лексику. Функціонально ці типи подібні: обидві групи обслуговують вузькопрофесійну сферу спілкування. Проте **професійно-виробнича** сфера може охоплювати і офіційно-ділову, і наукову, і вузькоспеціальну термінологічну лексику певної галузі, а також включати професійні сленгові слова та професіоналізми (спрощені, скорочені форми термінів даної галузі — професійний жаргон). Загалом це слова, що застосовуються людьми, зайнятими у певній галузі виробництва (*повітряні лінії електропередачі, бронь аварійна, втрати електроенергії, потужність приєднання, електрична мережа* — терміни електроенергетики; *авгіт, гумус, фазовий склад ґрунту, агробіоценоз, первинні мінерали, абсорбція* — аграрна термінологія; *ін'єкція, вакцина, фаза протікання хвороби, стабільно важкий стан хворого, біопсія, криза, атонія, анестезія, антисептик* — медичні терміни і т. п.). Докладніше ми розглянемо професійно-виробничу лексику у практичному занятті 10.

Науково-термінологічна лексика — це слова, які вживаються у науковій літературі (загальній або галузевій). До цієї групи можуть входити слова і загальнонаукові терміни (*перпендикуляр, результат, аналіз*), і терміни професійно-виробничої групи (*гребінка, дамба, забурник, шлак, бурильний молоток, вугільне родовище, базис ерозії, зона аерації* — гірнична термінологія), і мовні звороти, характерні для наукового стилю в цілому (*на думку дослідника, варто зауважити, проаналізувавши характер проблеми, з погляду вченого, актуальність теми, важливим аргументом є, наукове вивчення даного питання*) тощо.

Науково-термінологічна лексика позбавлена емотивності та особистісних проявів, це виклад певного матеріалу, результатів дослідження або роботи, аналіз або критика попередніх розробок тощо.

Питання для самоконтролю

1) Як розподіляється лексика української мови за емоційним забарвленням?

- 2) Розкажіть про діалекти української мови. Як відрізнити діалект та суржик?
- 3) За якими критеріями можна відрізнити «суржик» від діалекту?
- 4) Які функції виконує обценна лексика?
- 5) Що таке евфемізи?
- 6) Назвіть різновиди соціолектів.
- 7) У чому різниця між жаргоном та сленгом? Наведіть приклади сленгу різних соціальних груп.
- 8) Дайте пояснення, чому сленгова лексика так широко застосовується серед молоді.
- 9) Як арго відрізняється від інших соціолектів?
- 10) Яким чином утворюється койне?
- 11) Що спільного між науково-термінологічною та професійно-виробничою лексикою?

Література та джерела

1. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. Т. 1 : А–Г / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1982. 632 с.
URL: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=elib_all&S21ALL=\(%3C.%3EAT%3D%20%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%3C.%3E\)&Z21ID=&S21SRW=nz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=elib_all&S21ALL=(%3C.%3EAT%3D%20%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%3C.%3E)&Z21ID=&S21SRW=nz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20) (дата звернення: 19.01.2022).
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. *Курс сучасної української літературної мови* : у 2 ч. : підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Вид. 3-тє. Київ : Рад. шк., 1965. Ч. 1. 422 с. : табл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000591](http://bin.ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000591) (дата звернення: 19.01.2022).

3. Суржик чи діалект, етнографические и географические признаки оценки местной лексики. Деревенская культура как туристический ресурс. Изучение суржиков, диалектов, жаргонов и сленгов для журналистики, литературы и актерского мастерства : веб-сайт. URL: <http://kraevedenie.net/2009/01/06/surzhik-dialekt/> (дата звернення: 19.01.2022).

4. Тищенко К. Всеслов'янські складники української мови. *Мовознавство*. 2010. № 3. С. 65–75.

5. Ткачівська М. Вставні слова і мовне табу (про ще одну проблему перекладу лихослів'я). *Наукові записки : Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 126. С. 266–270. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/nz_2014_126.pdf (дата звернення: 19.01.2022).

6. Трембіцький А. М. Арго носіїв українського «незрячого» мандрівного епічного мистецтва: стан наукової розробки проблеми / *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : зб. наукових праць. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10484.html> (дата звернення: 19.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 8

Завдання 1. *Вставте відповідні слова, користуючись довідкою (уточнюйте значення незнайомих слів). За потреби, змінійте словоформу. Поясніть значення слів.*

Мета завдання: *вчитися працювати зі словником, добирати слово за контекстом, змінювати словоформу.*

1) Дивися, ... яким / Сам пан круг тебе похожає, / Уже чи добрим, чи лихим, / А будеш панською ріднею, / Хіба повісишся!..

- 2) Вони обмили її від ніг до голови запашною водою, старанно підрізали їй нігті на руках і ногах і пофарбували їх рудою хною, підмазали очі, простромили в ... розкішні перлові ... .
- 3) Викладачі у Київській братській школі називалися ...
- 4) Він сидів ... на коні, сорочка розхристана, піт промиває доріжки на закіптюженому обличчі.
- 6) ... по сьомій хтось постукав у його двері.
- 7) А вівчар жене отару ... , / Тьохнув пісню соловей за гаєм.
- 8) Гарячий день розлив пекуче ... / І сам втопивсь у соняшнім меду, / Й крізь спокій цей єдина ллється нота — / ... бджіл в вишневому саду.
- 9) Мачуха таки зовсім ... всім на радість, її відвезено до божевільні
- 10) Стояли край дороги ... , стрункі чорноокі.

Довідка: легінка, охляп, злото, дидаскал, звар'ювати, блаженні, уші, квадранс, кульчики, огир, плай.

Завдання 2. *Відредагуйте словосполучення відповідно до норм української літературної мови. Поясніть випадки неправильного слововживання.*

Мета завдання: вчитися віднаходити мовні помилки і редагувати словосполучення відповідно до норм літературної мови.

Статус юридичного лиця, співпадіння обставин, на протязі одного тижня, погане відношення, виключні враження, вірний переклад, в захоплення приводить, вирішити математичну задачу, відпочиваюча людина, чекати дощ.

Завдання 3. *У поданому уривку знайдіть лексичні одиниці, які є відхиленням від літературної норми. Визначте, до якого саме типу лексики належать ці слова. Замініть їх літературними.*

Мета завдання: розвивати вміння віднаходити у тексті слова, що є відхиленням від літературної мови; бачити, як ця лексика змінює текст, надаючи йому відповідного живомовного колориту.

«Прошу пана, когось шукаєте? Певне Мартинюків? Але вони поїхали на море. Але чого я подумала за Мартинюків? Та пан, запевно, шукає не Мартинюків, а Цегельських. Правда? Певне-сьте, прийшли на шлюбне оголошення. Бо панна Цегельська фурт ся хоче віддати, а нема за кого, то й дала то оголошення. Тільки мушу вас засмутити, бо зовсім не «тридцятилітня дівчина приємної зовнішності й спокійної вдачі», а сорокалітня мавпа з таким язиком, як у старої Мандючки, котра живе в сутерині. Ліпше відразу, прошу вас гречно, руляйте звідси і не куди, як на сусідню вулицю, бо там під числом шестим жиє така марципанна, таке янголятко, такий слічньоток, таке пуп'яно, така Божа роса, що будете мі ще на цвинтар квіти носити, гди я помру, за то, жи вас так висватала, бо нині, самі знаєте, панну з доброї родини знайти так само нелегко, як добрий друшляк... Але гов! Пан без букета? Йдете ся сватати, а не вбрали-сьте темного гарнітура і білої сорочки під краваткою? А мешти такої ненапунцовані! Не-е, нині вам ліпше під число шесте не вибиратися, бо там жиють такі господарі, що перше на мешти дивляться, а потім лише на писк...»
(Ю. Винничук).

Завдання 4. Прочитайте поезію Богдана-Ігоря Антонича. Знайдіть слова, які є відхиленням від сучасної лексико-граматичної норми української мови. Назвіть тип відхилення.

Мета завдання: розвивати вміння віднаходити у тексті слова, що є відхиленням від літературної мови; бачити, як ця лексика надає тексту художності й оригінальності.

Колодійство

Вже сонця колесо збиває стельмах,
ще обруча — до осі полум'яної!

Цим возом їхатиме завтра Зельман,

ключар і староста гульби весняної!

Відносить стельмах сонце ковалеві:

– Обруч найбагряніший викуй, майстре мій,
щоб сонце жевріло ясніш від гриви лева
весні трояндній й осені оайстреній!

Завдання 5. *Прослухайте аудіо за посиланням*

<https://www.youtube.com/watch?v=wviL18ZXcQc>

Запишіть слова, які є відхиленням від літературної норми.

Мета завдання: поглиблювати вміння на слух сприймати і розуміти слова, які є відхиленням від літературної норми; визначати тип відхилення.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. *Складіть план даної промови, переглядаючи відео за посиланням:*
<https://www.youtube.com/watch?v=J2YunRjmbwY>
2. *Стираючись на власні фахові знання, висловіть своє ставлення до почутого, оцінюючи: а) вміння сформулювати тезу та аргументувати її; б) відповідність аргументації даній тезі; в) якість аргументів.*

Практичне заняття 9. Українські фразеологізми та їх відповідники у перекладних текстах

1. **Вимоги до перекладного тексту (за Т. Р. Кияком).**
2. **Способи адаптації / локалізації тексту.**
3. **Способи перекладу фразеологізмів.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. **Вимоги до перекладного тексту (за Т. Р. Кияком)**

Переклад фразеологізмів більшою мірою належить до художнього перекладу. Видатний український перекладач, фахівець із теорії перекладу Т. Р. Кияк наводить зокрема такі вимоги до перекладного тексту:

- Формальний та змістовий збіг слів оригінального та перекладного тексту;
- Спроба уніфікувати структуру речення оригінального та перекладного тексту (тобто бажано передавати структуру оригінального тексту, але це не завжди доречно з позиції питомої мови);
- Перекладний текст повинен мати той самий зміст, що й оригінальний;
- Перекладний текст повинен справляти на читача таке саме враження, як і оригінальний;
- Переклад не повинен бути забарвленим [3, с. 41 — 42].

2. Способи адаптації / локалізації тексту

Наголошуємо, що наведені вище вимоги до тексту перекладу озвучує саме Кияк. Натомість є й інший погляд, адже фраза може бути точною і передавати зміст, але звучати неприродньо, штучно, механічно. Перекладний художній текст має бути адаптований (а у випадку із відеопродукцією — локалізований) до певної культури (вивченням цього займається підгалузь лінгвістики *лінгвокраїнознавство*, а також *міжкультурна комунікація*), і зробити це можна у різний спосіб:

- змінюючи структуру речень;
- застосовуючи різні типи лексичних одиниць (просторіччя, жаргонізми, діалектизми тощо);
- вживаючи питомі сталі вирази;
- вводячи у текст культурні реалії споживачів перекладу (при цьому вони мають бути актуальними й зрозумілими для сучасників).

Також не варто забувати про вимоги маркетологів до текстів. Нерідко текст перекладу буде цілком відрізнятись від оригінального лише через комерційні міркування. Гарно ілюструють це переклади фільмів. Наприклад, назва фільму «Eternal Sunshine of the Spotless Mind («Вічне сяйво чистого розуму!») було перекладено іспанською як «Olvídate de mí!» («Забудь мене!») [5, с. 22] — переклад, який, з нашого погляду, є набагато кращим за оригінальну назву, адже він передає суть фільму, а також відповідає маркетинговій вимозі короткої назви, що легко запам'ятовується. Те саме можна сказати про назву «Божевільне весілля» (2014), адже дослідний переклад французької оригінальної назви «Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?» («Чим ми прогнівили Бога? / Що ми зробили Богу?») навряд чи викликав би зацікавлення публіки в Україні. Ще один, серед багатьох-багатьох прикладів, «The Intouchables» (дослівно: «Недоторкані»), фільм 2011 року переклали як «1+1», очевидно, розраховуючи на звичну для українського глядача назву телеканалу. Важко сказати, чи вдалий це був хід з точки зору касових зборів, адже фільм став одним із улюблених для мільйонів людей і без цих хитрощів.

А от назву «Collateral Beauty» (2016) переклали українською як «Прихована краса» (рос. варіант «Призрачная красота»). Чи дійсно цей переклад адекватний, варто судити із контексту фільму, адже йдеться про красу, яка проявляється у людині перед миттю відходу із життя.

А ось кілька прикладів невдалого, як на нас, перекладу: французьку назву фільму 2003 року «Tais-toi» (дослівно: «Заткнися!») переклали як «Невдахи». Розрахунок маркетологів тут доволі прозорий: у фільмі маємо комічну пару абсолютно протилежних персонажів, які потрапляють у скрутні ситуації через дурість або нещасливі збіги. Одного з героїв грає Жерар Депардьє, відомий на пострадянському просторі, серед інших, за фільмом «Невдахи» 1981 року. Можливо, саме у цьому полягало маркетингове посилення перекладу назви нового фільму.

3. Способи перекладу фразеологізмів

Здається абсолютно зрозумілим, чому фразеологізми не підпадають під загальні правила перекладу. Перекладені дослівно вони можуть втратити свою алегоричну суть, попри те, що кожне окреме слово буде перекладено правильно. Що ж робити, як перекладати фразеологізми? Для цього існує декілька способів [2]:

- 1) Дослівний переклад. Можна зберегти загальний зміст фразеологізму, точно відтворивши кожне слово оригіналу. Недоліком цього способу, як вже було сказано, є втрата алегоричності виразу, а іноді — й загального сенсу.

Salt water and absence wash away love. — *Солона вода і відсутність змивають кохання.* (Сема: кохання зникає під впливом часу і відстані).

The fat is in the fire. — *Сало вже у вогні.* (Сема незворотності дії).

Put not your hand between the bark and the tree. — *Не клади свою руку між корою і стовбуром.* (Сема невтручання у чужі справи).

- 2) Використання фразеологізмів із аналогічною семою у мові перекладу — тобто використання фразеологізму питомої мови, який передає суть вихідного тексту. Це досить хороший спосіб, оскільки дозволяє надати текстові місцевого колориту, адаптувати текст під потреби певної культури. Недоліком може стати втрата культурного нашарування оригіналу.

My dad didn't strut! — *Мій тато не задирав носа!* *Strut* — дослівно: *бундючитися, бундючно крокувати, тому цілком адекватним був би переклад: Мій тато не бундючився!*

The longest day has an end (досл.: *І найдовший день закінчується*) — *Усе закінчується. Що має початок, має і кінець.*

Rain at seven, fine at eleven (досл.: *Дощ о сьомій, а об одинадцятій* — ясно. Сема непевності, змінності, непостійності). *Сім п'ятниць на тиждень. Настрій змінюється, як погода навесні.*

Rain cats and dogs (досл.: Дощ кішок та собак) — Ле як з відра. Дощ переїщить як з відра.

3) Перифраз. Цей спосіб дозволяє перекладачу проявити креативність і залучити різні мовні засоби, частково переробити текст. Як і попередній, він дає можливість краще адаптувати перекладений текст до певного культурного поля. Водночас таке вільне поводження із текстом може бути сприйняте як недолік.

Приклади перифразу фразеологізмів нерідко можна зустріти у класичній літературі:

Exegi monumentum aere perennius (Horatius) — Я пам'ятник міцніший міді збудував — «Я памятник себе воздвиг нерукотворный» (О. Пушкин).

Imago animi vultus est. — Обличчя є відображенням душі. — Очі — дзеркало душі (Л. Толстой).

Я не кладу усі яйця в один кошик = *Я не зберігаю усі свої таємниці разом.*

Harry didn't say anything — Гаррі мовчав як риба.

Питання для самоконтролю

- 1) Висловіть своє ставлення до вимог, які висуває до перекладного тексту Т. Р. Кияк.
- 2) Перелічіть способи адаптації / локалізації тексту.
- 3) Розкажіть про залежність перекладу від маркетингового посилу.
- 4) Опишіть три способи перекладу фразеологізмів. Наведіть приклади.

Література та джерела

1. Архив журналу «Персональный перевод и управление информацией» : веб-сайт. URL: <https://logrusglobal.ru/magazine-professional-translation.html> (дата звернення: 20.01.2022).
2. Гречина Л. Проблеми перекладу фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької, української, латинської, російської мов). URL:

[http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38229/16-](http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38229/16-Grechina.pdf?sequence=1)

[Grechina.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38229/16-Grechina.pdf?sequence=1) (дата звернення: 20.01.2022).

3. Кияк Т. Р. *Перекладознавство (німецько-український напрям)* : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
4. Кушнір Л. Змістове відтворення поезій із роману Дж. Р. Р. Толкіна в українських перекладах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 126. С. 371–377. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/nz_2014_126.pdf (дата звернення: 20.01.2022).
5. Санчес, Пабло Муньос Пять причин для того, чтобы выделить больше времени на тестирование. *Персональный перевод и управление информацией*. 2011. Вип. 10. С. 21–23. URL: https://logrusglobal.ru/Docs/Profitran/2011_10.pdf (дата звернення: 20.01.2022).
6. Эдвардс, Кэйт Уровни культурной адаптации игр. *Персональный перевод и управление информацией*. 2011. Вип. 10. С. 31–34. URL: https://logrusglobal.ru/Docs/Profitran/2011_10.pdf (дата звернення: 20.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 9

Завдання 1. *Замініть неправильно перекладені вирази на правильні питомі.*

Мета завдання: вчитися розрізняти помилки у перекладі, віднаходити правильні питомі відповідники.

Ці розбіжності одразу кидаються у вічі.

Фреска Леонардо да Вінчі «Остання Вечеря» (Last Supper).

Зробимо кілька об'яв.

Він відносився до інакомислячих.

Розмова з ока на око.

Це стало яблуком розборки.

Станок страждає від спеки.

Кімната розрахована на 5 чоловік.

Ця думка проходить червоною ниткою.

Золоте січення.

Віденські кекси, які готують і їдять просто на вулиці.

Своя сорочка ближча за піджак.

Руки чухаються це зробити.

Платон мені дорогий, але істина дорожча.

Завдання 2. *Згрупуйте фразеологізми за семантикою.*

Мета завдання: *вчитися виділяти семантичне ядро (основне значення)*

фразеологізму та бачити, як за допомогою різних виразів можна висловити одне і те саме.

Голодній лисиці все курча сниться. Хто родився вовком, той лисицею не буде.

На безлюдді й Хома чоловік. Слини з землі не підняти. Дав Бог зайчика — дасть і травичку. Кому — що, а курці — просо. Хто сіє вітер, пожне бурю. Доки товстий схудне, худий здохне. Серед сліпих й одноокий король. Слово не горобець, вилетить — не впіймаєш. Криве дерево не дужо випрямитись.. Рада б душа в рай, та гріхи не пускають. Як постелиш так і спатимеш.

Дав Бог день — дасть і гроші. Доки пироги будуть — баба помре. Яке в колиці, таке й в могилі. На безриб'ї і рак — риба. Хто — про що, а вошивий — про лазню. Не допоможе бабі кадило, коли бабу сказило! Дав Бог дитинку — дасть і на дитинку. Як запряжеш — так і поїдеш. Оженився б на тобі, та на руці перстень. Голодній кумі лиш хліб на умі. Поки багатий стухне, то убогий опухне. Аби зуби, а хліб буде. Поки сонце зійде, роса очі виїсть. Солодкий мед, а пальців не обгризти. Хто сіє зло, той пожне зло. Аби кінь, а вуздечка знайдеться. Який вродився — такий і вдався. Від того й воскова свічка не

допоможе. Близько лікоть — та не вкусиш. Аби руки, а робота знайдеться. Як гукнеться — так гикнеться. Хто кращого не їв, тому й це добре Бачить око, а зуб не йме. Горбатого могила виправить. Їв би паляниці, та зубів нема. Що посієш, те пожнеш. З хама пана не зробиш.

Завдання 3. Розподіліть давні латинські фразеологізми на три групи: а) ті, що залишилися без змін; б) ті, які сьогодні застосовують у скороченому вигляді; в) ті, що побутують у перифразі.

Мета завдання: вчитися бачити різницю між вихідним та перекладеним висловом.

Легше говорити, ніж робити.

Довіряй, але дивись кому! (Довіряй, але перевіряй).

Грішми треба розпоряджатися, а не служити їм. (Не будь рабом грошей!)

Мислю, отже, я є. (Мислю — значить існую).

Папір не червоніє.

На воді пишеш. (Це вилами по воді написано).

Я з'їв собачий язик. — (Я на цьому собаку з'їв).

Лікар лікує, а природа виліковує.

Ти вчиш рибу плавати. — (Не вчи вченого).

Аплодуйте, громадяни, аплодуйте, друзі: комедія скінчилася! — (Комедія скінчилася).

Жодного дня без рядка (Плініус).

Не вір, що тиха вода не глибока. — (У тихій воді чорти водяться).

Найтяжчою є сила звички (Сирус). — (Звичка — друга натура).

Сидіти на двох стільцях.

Якщо мовчать — значить схвалюють (Терентіус). — (Мовчать — значить погоджуються; Мовчання — знак згоди).

І ти також, Бруте, йдеш проти мене? — (І ти, Брут?)

Клин клином вибивають.

Осел осла хвалить. — (Зозуля хвалить півня).

Або зі щитом, або на щиті.

Борода не робить філософом — (Волосся довге, а розум короткий).

Все своє ношу з собою.

Чужі вади перед собою маємо, а свої — за спиною (У чужому оці порошинку бачить, а у своєму пенька не помічає).

Добрим шкодить той, хто злим потурає. — (Ворог мого ворога — мій друг; Хто не з нами, той — проти нас).

Сьогодні — мені, завтра — тобі. — (Ти — мені, я — тобі).

У вині — правда, у воді — здоров'я. — (Істина у вині).

Часто і під брудним плащем мудрість ховається. — (Зустрічають по одежині, а проводжають — по розуму).

Помилятися властиво людині, та лише дурний свою помилку відстоює. — (Помилятися властиво людині).

Своя доля у кожного в руках. — (Кожний сам творить/кує своє щастя).

Туніки ближча до тіла, ніж плащ. — (Своя сорочка ближче до тіла).

І Геракл нічого не вдіє проти багатьох. — (Один у полі — не воїн; Один проти багатьох).

Краще пізно, ніж ніколи.

Завдання 4. Прочитайте текст машинного перекладу (оригінал додається).

Знайдіть вирази, які можна перекласти фразеологізмами. Відредагуйте текст, створюючи мовний колорит за допомогою фразеологізмів. Порівняйте різні варіанти перекладу вірша, спробуйте зробити власний.

Мета завдання: вчитися перекладати українською мовою, передаючи мовну гру оригінального тексту за допомогою фразеологізмів і оригінальних виразів мови перекладу.

ТЕКСТ ОРИГІНАЛІУ

However, the egg only got larger and larger, and more and more human: when she had come within a few yards of it, she saw that it had eyes and a nose and mouth; and when she had come close to it, she saw clearly that it was HUMPTY DUMPTY himself.

'It can't be anybody else!' she said to herself. 'I'm as certain of it, as if his name were written all over his face.'

It might have been written a hundred times, easily, on that enormous face. Humpty Dumpty was sitting with his legs crossed, like a Turk, on the top of a high wall—such a narrow one that Alice quite wondered how he could keep his balance—and, as his eyes were steadily fixed in the opposite direction, and he didn't take the least notice of her, she thought he must be a stuffed figure after all.

'And how exactly like an egg he is!' she said aloud, standing with her hands ready to catch him, for she was every moment expecting him to fall.

'It's VERY provoking,' Humpty Dumpty said after a long silence, looking away from Alice as he spoke, 'to be called an egg—VERY!'

'I said you LOOKED like an egg, Sir,' Alice gently explained. 'And some eggs are very pretty, you know' she added, hoping to turn her remark into a sort of a compliment.

'Some people,' said Humpty Dumpty, looking away from her as usual, 'have no more sense than a baby!'

Alice didn't know what to say to this: it wasn't at all like conversation, she thought, as he never said anything to HER; in fact, his last remark was evidently addressed to a tree—so she stood and softly repeated to herself:

'Humpty Dumpty sat on a wall:

Humpty Dumpty had a great fall.

All the King's horses and all the King's men

Couldn't put Humpty Dumpty in his place again.'

'That last line is much too long for the poetry,' she added, almost out loud, forgetting that Humpty Dumpty would hear her.

'Don't stand there chattering to yourself like that,' Humpty Dumpty said, looking at her for the first time, 'but tell me your name and your business.'

'My NAME is Alice, but—'

'It's a stupid enough name!' Humpty Dumpty interrupted impatiently. 'What does it mean?'

'MUST a name mean something?' Alice asked doubtfully.

'Of course it must,' Humpty Dumpty said with a short laugh: 'MY name means the shape I am—and a good handsome shape it is, too. With a name like yours, you might be any shape, almost.'

'Why do you sit out here all alone?' said Alice, not wishing to begin an argument.

'Why, because there's nobody with me!' cried Humpty Dumpty. 'Did you think I didn't know the answer to THAT? Ask another.'

'Don't you think you'd be safer down on the ground?' Alice went on, not with any idea of making another riddle, but simply in her good-natured anxiety for the queer creature. 'That wall is so VERY narrow!'

'What tremendously easy riddles you ask!' Humpty Dumpty growled out. 'Of course I don't think so! Why, if ever I DID fall off—which there's no chance of—but IF I did—'Here he pursed his lips and looked so solemn and grand that Alice could hardly help laughing.

МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД

Однак яйце ставало лише більшим і більшим, і все більше і більше людським: коли вона підійшла в декілька ярдів від нього, вона побачила, що воно має очі, ніс і рот; і коли вона наблизилася до неї, вона чітко побачила, що це сам ГОРОТИЙ СУПІЙ.

"Це не може бути хтось інший!" — сказала вона собі. "Я настільки впевнений у цьому, ніби його ім'я написано на всьому обличчі".

Це могло бути написано сто разів, легко, на цьому величезному обличчі. Хампті Дампті сидів, схрестивши ноги, як у турка, на вершині високої стіни — такої вузької, що Аліса цілком дивувалася, як він міг утримувати рівновагу, — і, оскільки його очі були стійко прикуті до протилежного напрямку, і він не найменше звертав на неї уваги, вона думала, що він, мабуть, усе-таки опудала фігура.

"І як він точно схожий на яйце!" — сказала вона вголос, стоячи з руками, готовими зловити його, бо щохвилини очікувала, що він впаде.

"Це ДУЖЕ провокує", — сказав Хампті Дампті після тривалого мовчання, відводячи погляд від Аліси, коли він говорив, — "називати яйцем — ДУЖЕ!"

- Я сказала, що ви ПОДИВИСЯ як яйце, сер, — ніжно пояснила Аліса. "І деякі яйця дуже гарні, ти знаєш", — додала вона, сподіваючись перетворити своє зауваження на зразок компліменту.

"Деякі люди, — сказав Хампті Дампті, відводячи погляд від неї, як завжди, — мають не більше розуму, ніж дитина!"

Аліса не знала, що сказати на це: це було зовсім не схоже на розмову, подумала вона, оскільки він ніколи нічого не сказав Їй; насправді, його останнє зауваження, очевидно, було адресовано дереву — тому вона стояла і тихо повторювала собі:

Горбатий Дампті сидів на стіні:

Хампті Дампті мав велике падіння.

Усі королі короля та всі королівські люди

Не вдалося знову поставити Хампті Дампті на його місце

"Цей останній рядок занадто довгий для поезії", — додала вона, майже вголос, забувши, що Хампі Дампті почує її.

- Не стоїть там так собі базікати, — сказав Хампі Дампті, дивлячись на неї вперше, — але скажи мені своє ім'я та свою справу.

"Мене Звати Аліса, але ..."

"Це досить дурне ім'я!" — нетерпляче перебив Хампі Дампті. 'Що це означає?'

"ПОВИННЕ ім'я щось означає?" — сумнівно спитала Аліса.

"Звичайно, це потрібно", — сказав Хампі Дампті з коротким сміхом: "МОЄ ім'я означає форму, якою я є, і вона теж гарна красива. З таким ім'ям, як ваше, ви можете бути майже будь-якої форми. — Конечно, треба, — відповів Шалтай-Болтай і фыркнул. — Возьмем, к примеру, мое имя. Оно виражає мою суть! Замечательную і чудову суть! А з таким іменем, як у тебе, ти можеш виявитись чим угодно ... Ну, просто чем угодно!

"Чому ти сидиш тут зовсім один?" — сказала Аліса, не бажаючи починати суперечку.

"Чому, бо зі мною нікого немає!" — скрикнув Хампі-Дампті. 'Ви думали, що я не знаю відповіді на ЦЕ? Запитайте іншого '.

"Вам не здається, що ви були б у безпеці на землі?" Аліса продовжувала, не маючи жодної ідеї загадати ще одну загадку, а просто у своїй добродушній тривозі за дивну істоту. "Ця стіна така ДУЖЕ вузька!"

"Які надзвичайно легкі загадки ви запитуєте!" — пробурчав Хампі Пустий.

"Звичайно, я не думаю! Чому, якщо я коли-небудь ВПАДАВ, — що не має шансів, — але якби я це зробив ...

Тут він стиснув губи і виглядав таким урочистим і величним, що Аліса ледве стримувала сміх.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Доберіть із художньої літератури по три приклади різного перекладу фразеологізмів: *прямий дослівний переклад*; *заміна вихідного фразеологізму питомим виразом із аналогічною семою*; *перифраз*.

2. Спробуйте перекласти українською мовою уривок із роману братів Стругацьких «Понеділок починається в суботу», особливу увагу звертайте на переклад виділених виразів.

«Из выходных данных явствовало, что Книга Судеб выходит тиражом в 1 (один) экземпляр и этот последний том подписан в печать еще во время полетов братьев Монгольфье. Видимо, для того, чтобы как-то удовлетворить потребности современников, издательство предприняло публикацию срочных нерегулярных выпусков, в которых значились только годы рождения и годы смерти. В одном из таких выпусков я нашел и свое имя. Однако из-за спешки в эти выпуски вкралась масса опечаток, и я с изумлением узнал, что умру в 1611 году. В восьмитомнике же замеченных опечаток до моей фамилии еще не добрались.

Консультировала издание Книги Судеб специальная группа в отделе Предсказаний и Пророчеств. Отдел был захудалый, запущенный, он никак не мог оправиться после кратковременного владычества сэра гражданина Мерлина, и институт неоднократно объявлял конкурс на замещение вакантной должности заведующего отделом, и каждый раз на конкурс подавал заявление один-единственный человек — сам Мерлин. Ученый совет добросовестно рассматривал заявление и благополучно проваливал его — сорока тремя голосами "против" при одном "за". (Мерлин по традиции тоже был членом ученого совета).

Отдел Предсказаний и Пророчеств занимал весь третий этаж. Я прошелся вдоль дверей с табличками "Группа кофейной гущи", "Группа авгуров", "Группа пифий", "Синоптическая группа", "Группа пасьянсов",

"Соловецкий Оракул". Обесточивать мне ничего не пришлось, поскольку отдел работал при свечах. На дверях синоптической группы уже появилась свежая надпись мелом:

"Темна вода во облацех". Каждое утро Мерлин, проклиная интриги завистников, стирал эту надпись мокрой тряпкой, и каждую ночь она возобновлялась. Вообще на чем держался авторитет отдела, мне было совершенно непонятно. Время от времени сотрудники делали доклады на странные темы, вроде: "Относительно выражения глаз авгура" или "Предикторские свойства гуци из-под кофе мокко урожая 1926 года". Иногда группе тифий удавалось что-нибудь правильно предсказать, но каждый раз тифии казались такими удивленными и напуганными своим успехом, что весь эффект пропал даром» (Борис та Аркадій Стругацькі).

Практичне заняття 10. Стилiстично маркована лексика сучасної української мови: професійно-виробнича, офіційно-ділова, науково-термінологічна

1. Професійно-виробнича лексика.
2. Науково-термінологічна лексика.
3. Офіційно-ділова лексика.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Професійно-виробнича лексика

До професійно-виробничої лексики належать слова та словосполучення, що обслуговують професійну сферу і наявні у мовленні людей певної професії. За емоційним забарвленням ці слова можуть поділятися на:

- **терміни** (слова, що позначають чітко окреслене спеціальне поняття даної галузі) *повітряні лінії електропередачі, бронь аварійна, втрати електроенергії, потужність приєднання, електрична мережа* — терміни електроенергетики; *авгіт, гумус, фазовий склад ґрунту, агробіоценоз, первинні мінерали, абсорбція* — аграрна термінологія; *ін'єкція, вакцина,*

фаза протікання хвороби, стабільно важкий стан хворого, біопсія, криза, атонія, анестезія, антисептик — медичні терміни і т. п.)

- **професіоналізми** (слова, що є спотворенням термінів, їх розмовним варіантом — професійним жаргоном): *білка, вичитка, правки / правити, гарячий матеріал, смуга, шапка, плівка, чорна, макет, Більд утоптав всі фотки по макету* — професіоналізми видавничої галузі; *баранка, балон спустив, два пиріжки на годину, півтори монтировки, тягнути на галстуку, консерви, вихлоп, смердючка, труба, дискотека /світломузика, таблетка / запаска, торпеда, дизель, потопельник, чайник, шарабан, сигарета* — професіоналізми водіїв; *жаба, лижник, нарушник, магнолія (сірчано-кисла магнезія), завести хворого (запустити серце після зупинки), клініка (клінічна смерть), рецидивіст (пацієнт з рецидивом хвороби)* — професіоналізми медиків.

Особливістю професіоналізмів є:

- синонімічність до термінів;
- застосування у вузькопрофесійному колі (іноді у межах одної організації, частіше — галузі);
- лаконічність;
- емоційне забарвлення (ємкі, влучні позначення понять, нерідко мають просторічно-жаргонний відтінок);
- не творять терміносистеми, проте
- функціонують у терміносистемі;
- не мають дефініцій (визначень) проте
- позначають лише конкретні поняття (на відміну від термінів, які позначають і конкретні, і абстрактні поняття);
- неофіційний, частіше усний характер застосування.

Типи професіоналізмів:

Науково-технічні

(*захистився / захистив дисер* зам. *захистив дисертацію; виставити атестацію* зам. *атестувати, добути корінь* зам. *видобути корінь квадратний рівняння*).

Як бачимо, в основі творення даних професіоналізмів лежить метонімічний принцип «мовлення навпростець», коли вираз є нібито правильним і зрозумілим, проте формально сформульованим неграмотно.

Професійно-виробничі (галузеві)

(у сфері програмування: *код* зам. *програмний код*, *система* зам. *програмна система комп'ютера*;

у поліграфії та видавничій справі: *білка*, *плівки*, *фрілансер* зам. *людина, що працює віддалено*

на виробництві: *болванка* зам. *заготовка деталі*, *злизало шестерню*, *різьбу* зам. *стерлася поверхня*).

Просторічно-жаргонні

(*прога* зам. *програма*, *фріл* зам. *фрілансер*, *зробити лабу*, *здати вишку*, *написати доповідну* зам. *написати доповідну записку*, *подати за власним бажанням* зам. *звільнитися за власним бажанням*).

Дехто вважає професійно-виробничі та науково-технічні професіоналізми скороченими термінами. Насправді професіоналізм завжди має синонімічний термін, просто, на думку носіїв, професіоналізм точніше передає суть поняття, а також є коротшим — тобто більш економним у спілкуванні.

Ще одна цікава особливість — це те, що у кожній мові термін, навіть перекладний, може мати власний професіоналізм, а може й не мати його. Іноді професіоналізми переймаються користувачами разом із терміном-інтернаціоналізмом, але частіше професіоналізми утворюються на питомому ґрунті. Наприклад, російський термін *разрешающая способность экрана* в російській мові професіоналізм *разрешение*, тоді як український відповідник цього терміна *роздільна здатність* не має синонімічного професіоналізму.

Цікавим прикладом є англійське слово *buk*, яке слов'янські мови перейняли як жаргонізм. Насправді це американський професіоналізм до терміна *bukskin* «оленяча шкура», яким називали грошову одиницю долар.

Іноді професіоналізми виконують у мові функцію арготизмів (слів, що шифрують інформацію, роблять її незрозумілою для сторонніх), наприклад:

вантаж-200 (вираз запозичений з мовлення військових, у такий спосіб позначали кількість людських втрат, почав широко вживатися у мовленні під час війни Радянського союзу з Афганістаном), *виріб № 3* (застосовували за радянських часів як евфемізм презервативу, що значився під цим номером у списку гумових виробів медичного призначення), *у нас тиша* (з мовлення медиків швидкої допомоги, якщо пацієнт помер).

Отже, у формі професіоналізмів можуть використовуватися:

- іншомовні слова (за наявності питомого терміна-відповідника), наприклад *help*;
- кальки з іншомовних термінів, наприклад *логін, більд*;
- слово-покруч (коли поєднуються іншомовні та питомі сегменти слова), наприклад *зачекінитися*;
- жаргонізми, наприклад *мама, вінт*;
- абрєвіатури;
- скорочені терміни, наприклад *код* зам. *програмний код*, *мишка* зам. *комп'ютерна миша*.

Цікавим прикладом є професіоналізм *фрілансер*, який сам по собі є транслітерацією іншомовного терміна, проте від нього створили ще коротший професіоналізм — *фріл*.

Науково-термінологічна лексика — це слова, які вживаються у науковій літературі (загальній або галузевій). До цієї групи можуть входити слова і терміни професійно-виробничі (*гребінка, дамба, забурник, шлак, бурильний молоток, вугільне родовище, базис ерозії, зона аерації* — гірничо-термінологія), і загальні мовні звороти, характерні для наукового стилю (*на думку дослідника, варто зауважити, проаналізувавши характер проблеми, з погляду вченого, актуальність теми, важливим аргументом є, наукове вивчення даного питання*).

Лексика наукового стилю характеризується лаконічністю й точністю формулювань, використанням великої кількості фактичного й доказового

матеріалу, відсутністю емоційності й безоособовим характером викладу інформації [1].

Офіційно-ділова лексика — це слова, словосполучення, мовні «штампи» та кліше, що застосовують в офіційному мовленні: законодавчому, дипломатичному, адміністративно-канцелярському, діловому листуванні. Ця лексика емоційно нейтральна, покликана передати суть питання без будь-яких оцінок чи ставлення мовця. Такими можуть бути офіційні промови, політичні виступи, цим стилем мають спілкуватися під час перемовин.

Водночас офіційно-діловому тексту можна надати потрібних акцентів: певної емоційності, передавання власного ставлення до подій, аналітичного характеру з елементами маніпулятивності. Це нерідко використовують політики, політичні оглядачі, ведучі новин, а також звичайні люди. Усе це робиться задля досягнення декларованої або прихованої мети. Розглянемо один побутовий приклад.

Порівняйте:

Варіант 1

*Начальнику ЖЕД-20
Дарницького району м. Києва
Панасенку О. К.*

*Сидоренко Ольги Павлівни,
що мешкає за адресою:
вул. Ревуцького, б. 24, кв. 133, м. Київ*

Заява

Доводжу до Вашого відома, що у моїй квартирі за зазначеною адресою в осінньо-зимовий період протікає стеля. На неодноразові звернення до майстрів ЖЕД реакції не було. Прошу негайно взяти відповідних заходів.

23.10.2020

Підпис

Варіант 2

Начальнику ЖЕД-20
Дарницького району м. Києва
Панасенку О. К.

Сидоренко Ольги Павлівни,
що мешкає за адресою:
вул. Ревуцького, б. 24, кв. 133, м. Київ

Заява

Доводжу до Вашого відома, що у моїй квартирі за зазначеною адресою в осінньо-зимовий період протікає стеля. У результаті утворюється пліснява, руйнується штукатурка, у квартирі вогко, що погано впливає на стан здоров'я мешканців. На мої неодноразові звернення до майстрів ЖЕД реакції не було. Комісія, що інспектувала стан даху навесні 2020 року, проблем не виявила. Натомість волога з'являється у дощову погоду або під час відлиги. Вимагаю негайно вжити заходів з виявлення проблеми і поладження даху. Залишаю за собою право звертатися в інші інстанції міського рівня.

23.10.2020

Підпис

Бачимо, що перший варіант більш стриманий, оскільки не містить деталізації проблеми. У другому варіанті відчутно обурення власниці квартири, яке вона передає через докладний опис ушкоджень та словами-підсилювачами емоцій та відповідними виразами: *вимагаю, негайно, залишаю за собою право.*

Насправді подібні речі є стилістично неприпустимими й належать до площини т. зв. «чорної риторики».

Питання для самоконтролю

- 1) Поясніть різницю між термінами та професіоналізмами.
- 2) На які групи можна поділити професіоналізми? Які спільні риси професіоналізмів?
- 3) Що спільного, а що відмінного між науково-термінологічною та офіційно-діловою лексикою?
- 4) За допомогою яких мовно-стилістичних засобів можна надати емоційності офіційно-діловому тексту? Чи припустимо це? Наведіть приклад подібного порушення.

Література та джерела

1. Мацюк З., Станкевич Н. Стилі сучасної української літературної мови / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич : Українська мова професійного спілкування : навч. посібн. К., 2011. URL: https://pidru4niki.com/1295012747599/dokumentoznavstvo/ukrayinska_mova_profesiynogo_spilkuvannya_aspekti_teoriyi_stiliv_kulturi_movlennya#64 (дата звернення: 20.01.2022).
2. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у професійному спілкуванні : навчальний посібник. К.: Міжнародна агенція “BeeZone”, 2004. 336 с. URL: <https://studfile.net/preview/5196033/> (дата звернення: 20.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 10

Завдання 1. У поданій анотації замініть виділені фрази синонімічними виразами.

Мета завдання: вчитися добирати синонімічні вирази, уникати тавтології.

У статті йдеться про мережу «Інтернет» як про особливий комунікативний простір, що виконує міфологічну роль і за ступенем ритуалізації не відрізняється від традиційного. Важливим є те, що мережевий міфопростір використовує як символічне поле лексичні одиниці, графеми, відео-, аудіо-, фотоматеріали, малюнки. Авторка наголошує, що у традиційній

культури абсолютно **неможливою** була відсутність візуалізації під час спілкування (окрім випадків **сакральних**, коли йшлося про спілкування людини із божеством або із кимось з «недоторканих»). **Натомість** у сучасному онлайн спілкуванні **такий момент** є обов'язковим, таким, що **дозволяє** творити будь-який образ. **Таким чином**, на відміну від традиційної, поєднуються вербальна та предметна **сфери**, виробляється власна неоміфологічна культура.

Завдання 2. *Визначте стиль та жанр поданих уривків. Свою думку обґрунтуйте.*

Мета завдання: *вчитися розрізняти стилістичні особливості текстів.*

1)

Стаття 20. Державна мова у сфері трудових відносин

1. Ніхто не може бути примушений використовувати під час перебування на роботі та виконання обов'язків за трудовим договором іншу мову, ніж державна, крім випадків:

а) обслуговування споживачів та інших клієнтів, які є іноземцями чи особами без громадянства;

б) створення юридичних, технічних, інформаційно-реklamних текстів та інших повідомлень і документів (у тому числі усних), адресатами яких є іноземці чи особи без громадянства, юридичні особи, органи і посадові особи іноземних держав і міжнародних організацій.

2)

США попросили Україну допомогти вивезти з Афганістану осіб, яким загрожує небезпека. Про це повідомила пресслужба офісу президента з посиланням на МЗС, пише Європейська правда. Вказується, що Україна погодилася надати логістичне сприяння у вивезенні людей з Кабула з їхнім подальшим переміщенням до США та інших країн. Ця операція не передбачає надання евакуйованим притулку в Україні. А США допомагають Україні в операціях з евакуації українських громадян з Афганістану в пріоритетному

порядку. Про це йшлося у телефонній розмові глави МЗС Дмитра Кулеби із заступницею державного секретаря США Вікторією Нуланд.

3)

Дані Правила поширюються на всі спроектовані та ті, що будуються чи реконструюються, на діючі доменні цехи (печі) металургійних підприємств Міністерства промисловості України, а також на підприємства по проектуванню і виготовленню устаткування для них незалежно від форм власності та видів діяльності цих підприємств (цехів). Правила встановлюють вимоги по безпечному обслуговуванню, експлуатації та ремонту агрегатів, устаткування, будов і споруд доменних цехів, безпечному виконанню операцій технологічних процесів по подаванню шихтових матеріалів, завантаженню цих матеріалів у доменну піч, по обладнанню та обслуговуванню доменних печей, по обладнанню та обслуговуванню ливарних подвір'їв і піддоменників, повітренагрівачів і трубопроводів, пилоуловлювачів і газопроводів, димових труб і ліфтів; по безпечним методам при прибиранні продуктів плавки, грануляції шлаку, розливанню чавуну, при роботах на допоміжних об'єктах.

4)

У фольклорі існує кілька пояснень, хто такі упирі і якими вони бувають. З одного боку, якась незрозуміла сила насилає на зародок у материнській утробі злого духа — й дитя народжується схильним до упирства. З другого — упирем начебто стає всякий самогубець, дух якого ненавидить живих, а тому ходить до людей після своєї смерті і п'є їхню кров. Із таких-от уявлень постають образи упиря живого — ще від народження наділеного всіма ознаками упирства, й упиря мертвого — того, що мучить людей після своєї загибелі. Так, на Київщині вірили, що в селі завжди є два упирі: один живий, а другий мертвий. Живий веде боротьбу з мертвим і не п'є людської крові (зате надолужує це після смерті).

5)

У сучасному світі з його стрімкою глобалізацією, урбанізацією та модернізацією усе ж залишаються незмінними давні мисленнєві, світоглядні,

поведінкові патерни. Вони не просто формують моделі реакції окремого індивіда на ті чи інші речі, а впливають на ймовірний напрям розвитку соціуму від невеликої спільноти до націй та держав. Подібні речі давно стали об'єктом спостереження та аналітичного дослідження представників різних суспільних наук: філософії, антропології, археології, соціології, семіотики, етнології. Отже, й коло вчених, які зосереджувалися на дослідженнях залежності процесів соціального розвитку від психологічних та мислетворчих особливостей людини як такої доволі широке: Артур Шопенгауер, Мірча Еліаде, Сергій Токарев, Едвард Тайлор, Пилип Сорокін, Володимир Баран, Георгій Почепцов — ось лише кілька імен вчених абсолютно різних напрямів досліджень, із різними теоріями та ідеями, яких споріднює розуміння механізму того, що ми називаємо міфологічним світоглядом.

Завдання 3. *Прочитайте і перекладіть блиц-інформацію. Використовуючи одну із новин та додаткові матеріали, напишіть повідомлення для сайту новин, блог-пост або текст для теленовин (за власним вибором).*

Мета завдання: *вчитися наповнювати текст додатковою інформацією, надавати йому емоційності (за потреби), надавати тексту певного стилю, працювати із додатковим матеріалом.*

- Swedish climate campaigner Greta Thunberg said on Friday she hoped to go to the COP26 climate summit in November, months after threatening to skip the event because of unfair vaccine rollouts.
- Japanese cryptocurrency exchange Liquid was scrambling Friday to recover stolen assets worth nearly \$100 million, in the second such major heist by hackers in recent days.
- A deadly forest fire in France's Var region, near the glitzy Riviera resort of Saint-Tropez, has forced thousands of residents and tourists to flee.

- The Taliban are going house-to-house searching for people who worked with US and NATO forces, according to intelligence report for UN. Report also says militants are screening people trying to get to Kabul airport

Завдання 4. *Перегляньте матеріал за посиланням https://projects.weekend.today/ukrainian_language*

Визначте стиль публікації. Викладіть у формі тезового плану основні думки даного інтерв'ю, використовуючи науковий стиль.

Мета завдання: вчитися структурувати текст, виокремлювати тези, викладати суть тексту науковим стилем.

Завдання 5. *Напишіть анотацію на фільм або книгу, застосовуючи подані слова та вирази.*

Обов'язковими компонентами анотації є:

- автор, назва твору;
- сюжет та ідея;
- актуальність твору для сучасників;
- кому може бути рекомендований для перегляду або читання.

Мета завдання: вчитися писати анотації до художніх творів.

Сюжет розгортається, у центрі уваги, головною темою, основною ідеєю, вдало підібрано, влучно підмічено, кульмінаційною точкою є, герої проявляють, серед особливостей, можна рекомендувати.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Прослухайте пісню за посиланням

<https://www.youtube.com/watch?v=eJOL0vBm3k>

Запишіть діалектизми, поясніть їх значення.

Практичне заняття 11. Термін і терміносистема сучасної української мови

1. **Поняття про термін. Ознаки терміна.**
2. **Вимоги до «ідеального терміна». Три «НЕ»: загальні правила перекладу термінів.**
3. **Поняття про терміносистему. Особливості терміносистеми.**
4. **Характеристика терміна.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття про термін. Ознаки терміна

У сучасному мовознавстві немає однаковості щодо визначення терміна. Деякі лінгвісти наполягають на відіменниковій природі терміна; дехто головною ознакою називає наявність варіантів певного слова у межах окремої терміносистеми. Інші визначають термін, виходячи із наявності у слові лише деяких, найважливіших, з точки зору даного науковця, ознак терміна, що насправді не може вважатися об'єктивним [2]. Пропонуємо скористатися визначенням, яке подають Зоряна Мацюк та Ніна Станкевич [6], оскільки саме воно, з нашого погляду, відтворює суть терміна і демонструє його відмінність від інших лексичних одиниць.

Термін — це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо.

Подане визначення містить дві центральні ознаки терміна: наявність чітких дефініцій (визначень) та приналежність до певної галузі.

Розглянемо інші ознаки терміна, розташовуючи їх по мірі зменшення обов'язковості.

- 1) **Чіткість** — йдеться про однозначність (моносемічність) поняття у рамках однієї наукової галузі, оскільки та сама словоформа може бути терміном і в інших галузях. Наприклад: «*дерево*»

- у ботаніці: «велика багаторічна дерев'яниста рослина» (тоді як у загальноживаній лексиці деревом можуть назвати й рослину, що не відповідає ботанічним ознакам дерева);
- у програмуванні «деревом» називають спосіб організації структури даних у комп'ютерах;
- у математиці — це складний зв'язний ациклічний граф у теорії графів;
- у промисловості — матеріал, з якого виготовляють відповідно дерев'яні вироби;
- в анатомії та фізіології — будь-яка структура з деревоподібною гілчастою моделлю;
- «генеалогічне дерево» — це схема родинних зв'язків і т. д.

Зауважимо, що полісемія, у тому числі, термінологічна, базується на асоціативності, співвіднесенні слова із певним об'єктом. Тому, наприклад, слово *вікно* як архітектурне поняття — отвір, крізь який у приміщення проходить потрапляє світло та повітря, — було запозичено комп'ютерною галуззю у словосполученні *вікно програми*.

2) **Спеціальне галузеве призначення** — це приналежність слова до термінополя певної галузі науки, культури, техніки тощо. При цьому, як було зазначено вище, словотерміни різних галузей можуть звучати однаково, але позначати різне.

Окрім цих двох основних, з нашого погляду, ознак, можна говорити й про інші, які подаються нижче, у низхідному порядку щодо їх обов'язковості.

3) **Наявність чітких дефініцій (визначень)**

Чіткість визначення — це запорука точності вживання терміна, уникнення різнотлумачень та різночитань, що впливає на загальну науково-дослідну роботу. Ця риса є надзвичайно важливою для терміна саме як знаряддя когнітивної діяльності, особливо, якщо спілкування відбувається між вченими різних країн.

4) **Системність** — тобто приналежність терміна до термінополя певної наукової галузі,

Тут йдеться про здатність слова утворювати термінологічні зв'язки та підтримувати цілісність системи, функціонувати в ній. Для того, щоб пояснити значення якогось терміна, зазвичай потрібно застосувати інші. Якщо ж не вистачає слів, за допомогою яких можна описати/пояснити певне наукове відкриття або винахід, — значить терміносистеми має прогалини, «білі плями», які вимагають заповнення. Наведемо простий приклад лінгвістичного визначення поняття: *звук — це членороздільний елемент людської мови, утворюваний за допомогою органів мовлення*. Для того, щоб описати простий термін, ми застосували терміни: *елемент, членороздільний, людська мова, мова, органи мовлення, мовлення*. І хоча деякі із цих слів перейшли до загальнонавчальної лексики (*членороздільний, мова*), це не виключає їх побутування у минулому як термінів.

Уніфікованість — це погоджене існування одного й того самого терміна у рамках певної терміносистеми на позначення одного поняття [11, с.169], тобто визнання та використання терміна усіма суб'єктами даної наукової галузі у певній країні або в усьому світі.

5) **Умотивованість (логічна або асоціативна)**

Така риса термінів, як умотивованість пояснюється бажанням термінологів полегшити введення та засвоєння терміна у науковий вжиток. Ця ознака не є обов'язковою, проте є дуже бажаною і характерною для окремих термінів або термінологічних груп певної галузі. Йдеться про створення термінів у різний спосіб, проте за асоціативним принципом. Ми вже наводили приклад слова *дерево*, що є терміном у різних галузях, оскільки за основну (вихідну) сему було взято гіллясту структуру, притаманну ботанічному дереву. Багато подібних прикладів знаходимо у сфері інформаційних технологій: «*комп'ютерна миша*», «*вікно програми*», «*прапорець*», «*материнська плата*» і т. д. Ці терміни з'явилися шляхом трансляції значень загальнонавчаних слів

поняттям спеціальним. Відомий випадок, коли одну з комп'ютерних програм пропонували назвати «дверцята холодильника». Передбачалося, що це буде програма для родинного користування, де зберігатимуться усі спільні матеріали: фото, відео і т. п. Проте більшість термінологів світу відмовилася від цієї назви, пославшись на надмірний суб'єктивізм асоціації.

Ще один термін *баг* (від англ. *bug* — *жук*) сьогодні означає помилку в коді комп'ютерної програми. За легендою, популярною нині серед спеціалістів галузі, появу такої назви спровокувала справжня комашка, що залізла в один із перших великих комп'ютерів, спричинивши неполадки.

Приклади іншого порядку — це наділення терміна частиною загальнозрозумілого слова або додавання такого слова до термінологічного словосполучення, що робить термін абсолютно доступним для розуміння: «двигун внутрішнього згорання», «двигун постійного струму», «п'ятикутник».

Іноді можна спостерігати запозичення терміна з іншої наукової галузі саме через його «упізнаваність» та, відповідно, вмотивованість. Найбільше таких прикладів трапляється у термінології тих наукових галузей, які стрімко розвиваються (фармакологія, деякі напрями біології, комп'ютерні науки). Так, «аджиліті» — це кінологічний термін, означає змагання, коли людина проводить тварину через смугу перепон; а також комп'ютерний термін, що позначає гнучкість диску. Власне англіцизм *agility* означає *спритність, жвавість, моторність, рухливість*, отже, вмотивованість терміна *аджиліті* в обох названих науках цілком очевидна.

6) **Емоційна нейтральність**

На відміну від інших типів лексики (окрім офіційно-ділових кліше), термін має бути емоційно нейтральним. Якщо ж у професійній лексиці трапляється слово, яке подібне до терміна, але емоційно забарвлене, — це, швидше за все, професійний жаргонізм — професіоналізм.

7) **Специфічність творення синонімів, антонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми [11, с. 169]**

Наприклад, терміни-антоніми можуть позначати протилежні речі, але у межах одного явища (*гіпердинаміка* — *гіподинаміка*); синонімічні терміни можуть бути обумовлені лексичною традицією і використовуватися як абсолютно рівноправні (*джерела хвороби* / *витоки хвороби*).

8) **Інтернаціональність**

Ця риса не є обов'язковою, оскільки термін може існувати лише в одній національній терміносистемі, а може функціонувати й у кількох. На думку видатного українського термінолога, автора «П'ятимовного тлумачного словника з інформатики» професора Т. Р. Кияка, термін вважається інтернаціоналізмом, якщо він існує принаймні у трьох неспоріднених мовах [4].

2. Вимоги до «ідеального терміна»

Варто вирізняти ознаки терміна, про які було сказано вище, та вимоги до терміна, які висувають до нього користувачі. Вимоги до так званого «ідеального терміна» було сформульовано ще у роботах радянського термінолога Д. С. Лотте [5]. Усі вони залишаються актуальними й сьогодні, додамо лише, що деякі з вимог дублюють ознаки: *точність, системність, відсутність емоційності, незалежність від контексту*¹¹.

До терміна висувають такі вимоги:

- однозначність (йдеться і про наявність дефініцій, і про використання одного слова на позначення одного поняття);
- уніфікованість у галузевому застосуванні;
- умотивованість (тобто слово-термін повинно відповідати поняттю);
- лаконічність (стислість);
- традиційність (наприклад, *іспит* та *екзамен* обидва є в нормованими словами, проте у документації використовується друге на підставі більш традиційного сприйняття. Іноді термін підмінюється професійним жаргонізмом, похідним від цього терміна, або лаконічнішим англіцизмом

---

¹¹ Остання вимога пов'язана з електронними пошуковими системами і обумовлена сучасними потребами користувачів.

і поступово витісняє власне термін. Прикладом цього є еволюція терміна *trackball* — *маніпулятор кульковий* — *комп'ютерна миша*);

- релевантність у пошукових системах (потрібно добирати такий термін, який найбільше використовується у пошукових системах. Усі терміни, які застосовуються менше, будуть із часом витіснені частіше застосованими термінами. Відомий досвід компанії Microsoft, що вивісила на сайті YouTube список термінів, запропонувавши відвідувачам проголосувати за той чи інший варіант. Пізніше компанія використала ті варіанти, за які проголосувало більше користувачів, проігнорувавши усі інші критерії термінообігу, у тому числі граматичну вмотивованість).

Три «НЕ»: загальні правила перекладу термінів

Із ознак терміна впливають три загальні правила перекладу термінів, три «НЕ»:

- 1. Не** можна називати поняття терміном, що не відповідає суті поняття:

Семантика терміна = семантика поняття

Наприклад: *інтеграл* — позначає процес узагальнення, підсумовування, об'єднання, тому його не можна назвати *диференціалом*, бо цей термін несе якраз семантику роз'єднання; *п'ятикутник* має п'ять кутів, тому його не можна назвати *трикутником*; *application* не можна перекладати як *додаток* (калькування російського варіанту *приложение*), бо це не доповнення, а самодостатня програмна оболонка.

- 2. Не** можна різні поняття позначати однаково в одній галузі науки.

Наприклад:

клініка

Клініка — медичний заклад, установа.

Клініка — алгоритм протікання хвороби.

епіфіз

Епіфіз — невелике утворення, розташоване у хребетних під покривом голови або в глибині мозку.

Епіфіз кістковий — закруглений, частіше розширений, кінцевий відділ трубчастої кістки, яка формує суглоб із суміжною кісткою за допомогою зчленування їх суглобових поверхонь.

строма

Строма (гістологія) — основа органів тварин, яка складається з пухкої або щільної волокнистої неоформленої сполучної тканини.

Строма (пухлини) — опорна структура пухлини.

Строма (еритроцитів) — білкова основа еритроцитів.

Строма (мікологія) — щільне сплетіння гіфів у грибів.

Строма (цитологія) — безбарвна основа пластид (органел у клітинах водоростей та рослин), в яку занурені тилакоїди — носії пігментів.

Строма рогівки — третій шар передньої зовнішньої прозорої поверхні очного яблука.

3. Не можна одне й те саме поняття позначати різними термінами в одній галузі науки.

Наприклад, не можна застосовувати в одному інтерфейсі програми терміни *випадний список*, *спливаючий список*, *розкритий список* — потрібно обрати один варіант. (Компанія Microsoft користується терміном *розкритий список*). Інші приклади з галузі біології, де паралельно вживають терміни *згортання білка* та *фолдінг білка*; *ферменти* та *ензими*, застосовуючи перекладний та іншомовний варіант терміна.

Отже, термін є основним інструментом когнітивної (тобто пізнавальної) діяльності. Кожний термін входить як мінімальна складова до терміносистеми певної наукової галузі.

Усі особливості терміна та вимоги до нього з боку користувачів обумовлені **прагненням мінімалізувати та уніфікувати терміносистему**

3. Поняття про терміносистему. Особливості терміносистеми

Терміносистема — це сукупність термінів у певній галузі (підгалузі) науки, техніки, мистецтва, суспільного життя. Однією з особливостей терміносистем є те, що вони можуть формуватися й змінюватися як безпосередньо із розвитком науки, так і пізніше (якщо піддаються змінам науковій теорії та концепції або змінюється мовна норма).

Терміносистеми мають бути структурованими — коли терміни мають умотивований логічний або асоціативний зв'язок, а також узгодженість із більш широким, видовим поняттям. Це можна пояснити на прикладі конкретного визначення: *Перпендикуляр* — це пряма лінія, що перетинає іншу пряму під прямим кутом. Для того, щоб пояснити значення терміну *перпендикуляр*, ми використали інші елементи терміносистеми поняття: *пряма лінія*, *прямий кут*.

Щоб пояснити значення терміна (як і будь-якого іншого слова) потрібно спочатку визначити його приналежність до широкого видового поняття, наприклад — це процес, явище, множинність чогось, об'єкт і т. ін. — а тоді поступово звужувати ознаки, як у деяких загадках чи кросвордах: *Стоїть на дорозі на одній нозі, голова мала, а в ній — тьма (мак)* [12, с. 307, № 190 (1)]; *Біла-білява перед Богом стояла: «Боже мій милий! Моє тіло рубають, мою кров п'ють» (береза)* [12, с. 306, № 150 (3)]. Для того, щоб розгадати таку загадку потрібно спочатку зрозуміти, до чого відноситься дане слово (видове поняття), а потім через окремі ознаки, підійти до розуміння власне слова.

Узгоджене функціонування терміна у межах категорій *видове / родове* є надзвичайно важливим у науковій практиці. Це обумовлює таку рису, як наповненість терміносистеми. Йдеться про відсутність у ній недиференційованих понять, т. зв. «білих плям» [1, с. 131]. Ще однією особливістю терміносистем є відносна сталість, що зумовлено свідомим характером творення термінів задля вирішення певної наукової проблеми, отже, штучний характер регулювання терміносистеми.

4. Характеристика терміна

Терміни можна характеризувати за різними ознаками, проте слід пам'ятати, що будь-яка класифікація не має абсолютного характеру і становить більше теоретичний інтерес. Ми наводимо кілька позицій можливої класифікації. Отже, терміни поділяють

за функціонуванням:

- загальнонаукові (наприклад: *парадигма, рецидив, паралель, перпендикуляр, фактор, модель, аналіз, парадигма*);
- міжгалузеві (коли одне слово-термін застосовується у різних наукових галузях, у кожній з яких має своє значення, наприклад: *атом* — у фізиці та хімії, *стиль* — у музиці, літературі, архітектурі);
- вузькоспеціальні (*ланцюги Маркова* (матем.), *інтертекстуальність, хронотон* (лінгв.), *мережна вода* (енергет.) і т. п.).

за ступенем закріпленості:

- загальновизнані;
- метадіалектні (терміни окремих наукових шкіл, напрямків);
- ідіалектні, або okazіональні (терміни, вигадані окремими науковцями і використані, так би мовити, несанкціоновано, лише раз). Зазначимо, що метадіалектні та ідіалектні терміни можуть стати загальновизнаними. Наприклад, колись застосований Юлією Крістевою термін *інтертекстуальність* увійшов в широкий науковий вжиток і став загальновизнаним у філології.

за походженням:

- питомі (власномовні);
- запозичені з інших мови (повністю або лише терміноелемент);
- перекладні (повністю або частково)
- суміжні.

за структурою:

Терміни-кореневі слова (питомі: *вал, бур*; запозичені: *тонна, шприц*).

Терміни-похідні слова, утворені за допомогою різних афіксів (як питомих, так і й іншомовних): префіксально, суфіксально, суфіксально-префіксально: префікс *над-* — на позначення вищості ознаки: *над-потужний, над-лишковий*; суфікс *-ар-* (*-яр-*) на позначення професії: *збро-яр, шахт-ар, камен-яр*; суфікс *-ац-* на позначення процесуальних явищ (віддієслівних іменників): *сублім-ац-ія, цивіліз-ац-ія, аплік-ац-ія*.

Терміни-складні слова (*терморекція, лісостеп, чорнозем, дерево-піраміда*).

Терміни словосполучення одно-, дво- та більшекомпонентні (*процесуальний кодекс, кримінальна відповідальність, теорія графів, словотворчий формант, двійкова купа*).

Терміни-символи (*комп'ютерна миша, вікно програми, архітектура програми* або вищенаведений термін «*дверцята холодильника*»).

Терміни-абревіатури: ініціальні (*IBM* — абревіатура іншомовного походження; *ВНЗ, ВРУ*), складові (*лікнеп* — цей термін цікавий ще й тим, що тут у розгорнутому варіанті маємо поєднання іншомовного та питомого слів: *ліквідація неписемності; сисадмін, квадродерево=дерево квадрантів*), мішані (*ІТ-технології* — приклад некоректного поєднання, оскільки слово дублює останню літеру скорочення; *ІТ-книга*,).

Терміни-моделеслова — у таких термінах форма першої літери відтворює форму об'єкта (*П-подібна будова, Q-дерево, S-подібне сполучення* — у двох останніх прикладах, як і у багатьох інших, питомі слова поєднуються з літерою латинської абетки).

Питання для самоконтролю

- 1) *Сформулюйте визначення терміна. Виділіть у визначенні дві основні ознаки терміна. Розтлумачте їх на конкретних прикладах.*
- 2) *Поясніть таку ознаку терміна, як логічна або асоціативна умотивованість.*
- 3) *Яка ознака відрізняє термін від професіоналізмів?*

- 4) *Витлумачте поняття «ідеальний термін». Які вимоги висувають до нього перекладачі?*
- 5) *Сформулюйте правила трьох «НЕ» при перекладанні термінів.*
- 6) *Сформулюйте визначення терміносистеми та поясніть основні принципи її формування.*
- 7) *Наведіть приклади узгодженого функціонування терміна у межах категорій видове/родове у терміносистемі.*
- 8) *Які типи термінів можна виділити, відповідно до їх структури?*
- 9) *Сформулюйте, чим обумовлені особливості термінотворення та вимоги до терміна з боку користувачів?*

Література та джерела

1. Авербух К. Я. *Общая теория термина*. Москва: Изд-во МГОУ, 2006. 252 с.
URL: <http://fn.bmstu.ru/files/FL/L-2/Tutorial%20for%20undergraduates/General%20theory%20of%20the%20term%20QW%20Averbukh.pdf> (дата звернення: 20.01.2022).
2. Байло Ю. В. Лінгвістичні характеристики термінів. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 3. С. 62-67.
3. Вакуленко М.О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії: *Метод. рекомендації*. / М.О. Вакуленко. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. 64 с.
4. Кияк Т. Р. *Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах*. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1068/1/06ktpifm.pdf> (дата звернення: 20.01.2022).
5. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов. *Известия АН СССР. Отд-ние техн. наук*. 1940. №7. С. 9–15.
6. Мацюк З., Станкевич Н. Термін у системі професійного мовлення / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич : *Українська мова професійного спілкування* : навч. посібн. К., 2011. URL:

https://pidru4niki.com/1727101247606/dokumentoznavstvo/termin_sistemi_pr_ofesiynogo_movlennya#60 (дата звернення: 20.01.2022).

7. Михайлова О. Г. *Українська наукова термінологія* : навч. посіб. / О. Г. Михайлова, А. А. Сидоренко, В. Ф. Сухопар. Х.: НТУ «ХПІ», 2002. 119 с.
8. Панько Т. І. *Українське термінознавство* : підруч. для студ. гуман. спец. вузів. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. Львів: Світ, 1994. 216 с.
9. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 49–66. URL: <http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/poseligey.html> (дата звернення: 20.01.2022).
10. Селігей П. О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 48–62. URL: <http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/poseligey.html> (дата звернення: 20.01.2022).
11. Сизов Д.Ю. Термінологічна концепція Ф. О. Нікітіної в контексті лінгвістики універсалій. *Studia Linguistica*. 2010. Вип. 4. С. 167–171. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2010-4-167-171-%D0%A1%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%94.%D0%AE..pdf> (дата звернення: 20.01.2022).
12. *Українські приказки, прислів'я і таке інше* / уклад М. Номис / упорядкув., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. К.: Либідь, 2004.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 11

Завдання 1. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому лінгвістичні терміни.

Спробуйте самостійно сформулювати їх визначення.

Мета завдання: вчитися віднаходити фахові терміни у тексті та формулювати визначення до них.

ІСТОРІЯ В СЛОВАХ

У лексичному складі української мови помітне місце посідають слова грецького походження. Більшість із них належить до розряду

інтернаціоналізмів, тобто таких, що вживаються в багатьох неблизькоспоріднених мовах, поширені в сфері науки, культури, політики, зберігають близькість звучання й тотожність значення. Наприклад, *астрономія, гороскоп, математика, наяда, фотографія* й под. Інші характерні в основному для слов'янських мов. Як правило, це лексика, пов'язана з обрядами християнського культу. Крім того, є ціла група грецизмів, що вживаються лише в українській мові (*левада, халепя* тощо).

Помітний прошарок лексики грецького походження становлять особові імена, які прийшли до нас із прийняттям християнства. ОЛЕКСІЙ та ОЛЕКСАНДР зводяться до гр. Alexios і Alexandros. У нашій мові обидва імені зазнали фонетико-морфологічних видозмін: перший звук *a*, якого не буває на початку українських слів (крім вигуків), замінено на *o*; грецьке закінчення *-os* відкинуто. Від *Олексій* походять суто українські фонетичні варіанти: *Олелько, Олеііко*; від *Олександр*, що має й жіночу видозміну *Олександра* (гр. Alexandra) — *Олесь, Лесь, Олелько, Олесья, Лесья* та ще дуже багато зменшено-пестливих утворень. При зіставленні імен *Олексій* та *Олександр* неважко побачити, що вони мають спільну частину *олекс*, пов'язану з гр. alexo «захищаю, обороняю». У словниках імен та в інших виданнях *Олексій* перекладають «захисник, оборонець» (правильно), а *Олександр* — «мужній оборонець, захисник людей» (не зовсім точно, бо гр. Alexandros буквально означає «той, що захищає від чоловіків»). Кого захищає? Від яких чоловіків?

Тут треба згадати, що *Алѣксандрос* було друге ім'я Париса — сина троянського царя Пріама. Незадовго до народження цієї дитини Пріамовій дружині Гекабі наснилося, ніби вона народила вогонь, що спалив Трою. Оракул провістив, що в неї народиться син, який знищить рідне місто. Коли хлопчик з'явився на світ, батьки наказали кинути його на горі Іді звірам. Однак малюк не загинув, його вигодувала своїм молоком ведмедиця. Пастух Агелай узяв його до свого дому, назвав Парисом і виховав як сина. Юнак відзначався розумом та відвагою. Він сміливо боронив отари від розбійників, за що дістав

наймення Алéксандрос (alexo «захищаю» та aner, род. відм. andros «чоловік»), тобто «той, що захищає отари від чоловіків (розбійників)». Хоч красень Парне згодом таки згубив Трою (пригадаймо яблуко розбрату, викрадення прекрасної Олени, Троянську війну), його друге ім'я вийшло далеко за межі Еллади, набувши поширення в різних народів світу.

Пономарів О. Історія в словах. *Київська старовина*. 1993. № 1. С. 119. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Kyivska_starovyna/1993_N1_298.pdf? (дата звернення: 20.01.2022).

Завдання 2. *Самостійно поясніть значення знайомих вам іншомовних слів (значення незнайомих слів уточнюйте за словником). Там, де це можливо, доберіть питомі відповідники. До якого типу лексики (за частотністю вживання) належить кожне зі слів?*

Мета завдання: вчитися самостійно формулювати визначення до знайомих слів; збагачувати словниковий запас; тренуватися уникати надлишкового вживання іншомовних слів.

Локдаун, інтерактивність, фрустрація, ергономіка, нетлінгвістика, роумінг, спойлер, стартап / старт-ап, екшн, сіквел, коворкінг, лайтбокс, емодзі, білборд, руфер, ф'ючерси, більд, парадигма, фрилансер, ембарго, крінж, релаксація, тріллер, респектабельний, латте, самміт, радикал, тригер, прокрастинатор, візаві, рефлексія, нетворкінг.

Завдання 3. *Доберіть до визначень відповідні терміни, користуючись довідкою. Назвіть галузь науки, до якої належить кожне зі слів.*

Прокоментуйте, як формуються визначення: від загального до вузького.

Довідка: гарда, інтеграл, фібула, біоніка, артишок, карта, алгоритм, турбулентність, афікс, майорат, корифей, розмарин, гема, колаборант, карат, валентність, ватерпас, майоліка, перпендикуляр, архаїка, пеплум, мізантроп, ретуш, квадрига, агора.

Мета завдання: тренувати вміння формулювати визначення за принципом «видове/родове»; розпізнавати поняття за таким самим принципом.

- 1) Здатність атомів хімічного елемента приєднувати до себе або заміщати певну кількість атомів іншого елемента.
- 2) Система правил виконання обчислювального процесу, що приводить до розв'язання певного класу задач після скінченного числа операцій.
- 3) Плід дерева кароб, насінина якого має сталу масу 0,2 грами.
- 4) Ціла величина як сума своїх нескінченно малих частин.
- 5) У феодальному та буржуазному праві — порядок успадкування нерухомого майна (найчастіше землі), за яким воно передається старшому синові або старшому в роді.
- 6) Випалена глина, укрита поливою та малюнками. Художня глазурована кераміка у вигляді посуду, ваз, плиток, архітектурних і скульптурних прикрас будівель.
- 7) Частина слова, що має певне граматичне значення і вносить зміну у значення кореня.
- 8) Пряма, що перетинає дану пряму або площину під прямим кутом.
- 9) Одна з галузей технічної кібернетики, що застосовує математичне моделювання біологічних процесів для розв'язання складних інженерних завдань.
- 10) Старовина, а також усе те, що характеризується рисами старовини.
- 11) Той, хто ненавидить людей, цурається їх; людиноненависник.
- 12) Центральний майдан у давньогрецькому місті.
- 13) У старогрецькій трагедії — керівник і заспівувач хору.
- 14) Багаторічна городня рослина з їстівними м'ясистими квітковими головками й великим пірчастим листям.
- 15) Вічнозелена запашна кущова рослина родини губоцвітих, із листя і гілок якої добувають ефірну олію.

- 16) Умовно зменшене загальне зображення земної поверхні, її частини або окремих країн світу.
- 17) Простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії, площини.
- 18) У стародавніх римлян — колісниця, запряжена чотирма кіньми.
- 19) Форма руху рідини або газу, при якому окремі елементи їх рухаються бурхливо, невпорядковано, по складних траєкторіях.
- 20) У стародавній Греції і стародавньому Римі — жіночий верхній одяг з легкої тканини зі зборками, без рукавів, який надягали поверх туніки.
- 21) Металева застібка для одягу, що вживалася від бронзового віку до раннього середньовіччя.
- 22) Виправлення, підмальовування картин, фотознімків і т. ін. олівцями, фарбами або зішкрябанням чи хімічною обробкою.
- 23) Людина, яка співпрацює з ворогом.
- 24) Невеликий різьблений камінь з опуклим або врізаним углиб зображенням, відомий з давнини як печатка або прикраса.
- 25) Елемент ефеса, призначений для захисту руки.

Завдання 4. *Знайдіть плеоназми (надлишкові слова чи вирази) у поданих реченнях. Перефразуйте їх так, щоб позбутися цього явища. Поясніть різницю між плеоназмами і тавтологією.*

Мета завдання: *вчитися віднаходити та виправляти у текстах тавтологію та плеоназми.*

- 1) Я підійшов до столу і відчинив шухляду. Я витягнув книжку зі столу.
- 2) Виправте тавтологічні повторення у реченні.
- 3) Інститут займався вивченням народної творчості та фольклору.
- 4) Особисто я ніколи так не вчинив би.
- 5) Я сплатив по рахунку і залишив бар. Я пішов до телефонних автоматів.

- 6) Протягом трьох наступних днів тут відбудуватиметься конференція з ІТ-технологій.
- 7) Перукарня надає послуги з депіляції зайвого волосся.
- 8) Долоні її рук тремтіли, обличчя посіріло.
- 9) Основним летмотивом повісті є прощення, точніше непростення героями одне одного.
- 10) Від початку ХІХ ст. розвиток промислової індустрії у країнах Європи швидко зростає.
- 11) Чоловіча маскулинність полонила суспільство.
- 12) Він займається працевлаштуванням на роботу, тому найближчим часом не зможе нам допомагати.
- 13) Перепрошую, але я не зміг виконати Ваше завдання через цейтнот часу.
- 14) У змаганнях братиме участь колишній екс-чемпіон із шахів Михайло Ботвінник.
- 15) Світанок сонця захопив нас у дорозі.
- 16) Принесіть, будь ласка, прайс цін ваших виробів.
- 17) Додається автокрісло для дитини у машину у вигляді підставки.
- 18) На сході зростає ескалація конфлікту.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Із художньої або спеціальної літератури доберіть 5 прикладів неправильного перекладу речень. Наведіть правильний варіант перекладу. Свою думку аргументуйте.

Практичне заняття 12. Кодифікація і стандартизація в царині термінології

1. Алгоритм укладання стандарту наукової термінології.

2. **Мовний пуризм. Етранжизм у професійній термінології: позитиви та негативи.**
3. **Кодифікація і стандартизація в царині термінології. Вітчизняні та міжнародні термінологічні стандарти.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Алгоритм укладання стандарту наукової термінології. Мовний пуризм

Добір слова-терміна може відбуватися за такими етапами:

1. Пошук слова-інтернаціоналізму на позначення даного поняття або явища.
2. Добір питомого відповідника, виваження його адекватності щодо суті поняття чи явища та мовно-граматичної вмотивованості.
3. Обмірковування традиційності сприйняття обраного слова.

Прикладами неприйнятних, з точки зору традиційності, термінів можуть бути такі слова, як: *обчислювач* (зам. *комп'ютер*); *(в)разина* (іменник від *вражати* — те, що залишається у свідомості людини від баченого, пережитого; англ. *imprinting*); *вірішенець* — наслідок події, іменник від дієслова *вірішити*. Це приклади із посібника Ігора Ребезнюка [8, с. 94–98]. Автор, посилаючись на відповідні документи зі стандартизації, утворює формально правильні, але традиційно неприйнятні терміни.

Прикладами такого ж типу є рекомендовані Національним стандартом України слова: *вальніця* — *підшипник* (за Великим тлумачним словником сучасної української мови), *вертально-поступний рух* — *зворотно-поступальний рух*, *заготіванка* — *заготівка*, *відпочивальники* — *відпочиваючі*. Усі наведені слова є формально правильними, проте незвичними для користувачів.

2. Мовний пуризм. Етранжизми у професійній термінології: позитиви та негативи

Деякі мовознавці вважають негативним надмірне застосування іншомовних термінів, які, хоча й легко засвоюються і є загальнозрозумілими на міжнародному рівні, засмічують мову й сприяють утворенню так званого

«наукового арго», не зрозумілого представникам інших наукових галузей або пересічним людям. Прикладами такого типу є слова: *модерувати* (зам. *перевіряти*), *мілітарний* (зам. *військовий*), *гностичний* (зам. *пізнавальний*), *дериват* (зам. *корінь*), *креативний* (зам. *творчий*) тощо.

Явище боротьби з іншомовними елементами у власні мові називається **мовним пуризмом**. На думку мовознавця Пилипа Селігея, пуризм у мові виникає під впливом національної складової: коли народ готовий обстоювати свою культуру, національну самобутність на усіх рівнях (у тому числі, й в науці) виникає прагнення застосовувати питомі слова на позначення галузевих термінів. Таким чином, стверджує вчений, мовний пуризм залежить винятково від національної свідомості й покликаний оберігати культуру народу (і науку, як складову культурного надбання) від тиску інших культур [9, с.59–60]. Селігей наводить приклади мовного пуризму у різних країнах: Франції, Німеччині, Ісландії, Польщі, Чехії, Туреччині, Угорщині. Усі наведені відомості демонструють, що хвиля боротьби за чистоту мови, обстоювання питомої термінології виникає під час потужного тиску іншої мови та культури: англійської, арабської, фарсі, данської, німецької, російської [9, с.50–59].

Так, розглядаючи історію пуризму у Франції, мовознавець зазначає що у 70-х роках ХХ ст. піднялася хвиля боротьби за французьку мову й термінологію перед загрозою поширення англіцизмів. *«У національних інтересах, аби наші вчені, послуговуючись французькою мовою, зважали на те, що вона має залишатися собою»*, — писав у ті роки Шарль де Голль [цит. за: 9, с.52]. Цікаво, що уряд відгукнувся на суспільний запит, видавши низку законів, якими забороняв використання нефранцузьких слів (якщо є питомі) у рекламі, при маркуванні товарів, у діловодстві тощо. А у 1994 році заходи із захисту мови поширили, ввівши штраф за вживання нефранцузьких слів, розмір якого становив тоді 5 тис. франків (для фізичних осіб) та 25 тис. франків (для юридичних). За дотриманням мовного законодавства і сьогодні стежить Генеральний комісаріат французької мови, він же регламентує вживання термінів, перевіряє формування терміносистем різних галузей [9, с. 53]. Дозвіл

застосовувати англійський термін з'являється тоді, коли це слово потрапляє до Словника Французької академії наук, який видається регулярно з 1687 року.

З нашого погляду, у деяких випадках пуризм є доцільним, проте є галузі (медицина, біологія, хімія, комп'ютерні науки), у яких заміна іншомовних слів на питомі відповідники має негативні наслідки, адже обмежує пізнавальні можливості вчених та вносить плутанину в термінологічну систему.

Слова-запозичення з інших мов називаються **етранжизмами**. Надмірне вживання етранжизмів, як і будь-яке перебільшення, робить текст складним для сприйняття, а іноді викликає кепкування над прагненням автора довести свою вченість. Ось що пише з цього приводу відомий український мовознавець Пилип Селігей: *«Помічено, що автори, які досліджують справді складний матеріал, намагаються писати просто, не вдаючись до рідкісної чи незрозумілої лексики. У них немає мотивів штучно ускладнювати виклад. Натомість термінологія задля термінології поширена в тих публікаціях, зміст яких доволі елементарний і самоочевидний, або там, де розв'язують давно розв'язані проблеми»* [10, с. 50].

Позитиви та негативи використання етранжизмів (Таблиця)

Позитиви	Негативи
Сприяють взаєморозумінню науковців з різних країн, створюючи своєрідне «професійне міжнародне арго»	Засмічують мову нагромадженням чужомовних елементів
Терміни стають більш вмотивованими у системі й прозорими для розуміння	Ускладнюють розуміння теми фахівцями ін. галузей

Ось приклад того, як надмірне насичення іншомовними словами ускладнює сприйняття тексту: *«Ранньомодерністський дискурс фіксує також відхід від міметичного принципу образотворення. При цьому він абсолютизує*

інтенціональну образність, своєрідний естетичний ідеалізм, що надає такому дискурсу неоромантичного характеру. Поривання до ідеалу, до прийдешності, гра символів і понять в сфері свідомого й несвідомого, культурний універсалізм і національний романтизм уособлюють собою різні можливі світи і стають тими естетико-комунікативними структурами, в яких виявляє себе різнонаправлена свідомість модерного індивіда» [1, с. 137].

Варто сказати, що відповідно до ДСТУ 1.5:2015, у стандарті української документації не рекомендовано вживати іншомовні слова, якщо на позначення даного поняття є питоме слово. Також у документі зазначено: *«Якщо в академічних словниках є слово іншомовного походження і рівнозначне українське, перевагу треба віддавати українському слову...» [2, п. 6.1.5].*

3. Кодифікація і стандартизація в царині термінології. Вітчизняні та міжнародні термінологічні стандарти

Питаннями кодифікації та стандартизації наукової термінології до 2011 року займався *Державний комітет стандартизації, метрології¹² та сертифікації України*. Цей виконавчий орган був ліквідований 2011 року в ході адміністративної реформи Януковича, а центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації стало Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, одним із завдань якого є реалізація державної політики у сфері технічного регулювання — стандартизації, метрології, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, управління якістю. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163-р визначено, що функції національного органу стандартизації виконує ***державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»***). Окрім цього, до формування та універсалізації української термінології мають безпосереднє відношення ***Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, галузеві інститути та ВНЗ України***.

---

¹² Метрологія — наука, що займається установленням одиниць вимірювань фізичних величин, відтворенням їх за допомогою еталонів.

Застосування термінів, регламентує: *Державна система стандартизації України (ДСТУ), Український класифікатор нормативних документів, Галузеві стандарти, Технічні умови, Єдина система конструкторської документації*. Порядок та термін дії цих документів визначається постановою Кабінету Міністрів. Перелік галузевих стандартів, змін, що вносяться, публікується у щомісячному інформаційному покажчику «Стандарти» Держстандарту України¹³.

Серед найбільших міжнародних організацій з питань стандартизації є ISO (*International Organization for Standardization*) — *Міжнародна організація зі стандартизації*, що займається ратифікацією стандартів, розроблених спільними зусиллями делегатів від різних країн. Організація була заснована 23 лютого 1947 року. Спочатку до її складу увійшли 25 національних організацій зі стандартизації. На початку 2013 року членами цієї організації у різному форматі було 164 країни, у тому числі — Україна. Відповідно до Статуту ISO займається «сприянням розвитку стандартизації і суміжних видів діяльності у світі з метою забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвитком співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній і економічній галузях».

Нижче подаємо перелік міжнародних організацій, що займаються стандартизацією у різних галузях науки та техніки¹⁴. Зауважимо, що організації формуються за географічним (регіональним) та галузевим принципом.

- [ISO \(International Organization for Standardization\)](#) - Міжнародна організація зі стандартизації
- [IEC / CEI \(International Electrotechnical Commission\)](#) - Міжнародна електротехнічна комісія
- [CEN \(European Committee for Standardization\)](#) - Європейський комітет зі стандартизації

---

¹³ Постанова Кабміну від 3 січня 2002 р. № 2 (за підписом А. Кінаха). Була скасована Постановою від 20 серпня 2005 р. № 788 (за підписом Ю. Тимошенко), проте жодних альтернатив не було запропоновано.

¹⁴ За матеріалами веб-сайту: <http://www.koda.ua/ukr/info/infonormative/info3/> (дата звернення: 22.01.2022).

- **CENELEC (European Committee for Electrotechnical Standardization)** - Європейський комітет зі стандартизації в галузі електротехніки та електроніки
- **ETSI (European Telecommunications Standards Institute)** - Європейський інститут по стандартизації у галузі телекомунікацій
- **ITU (International Telecommunication Union)** - Міжнародний союз електрозв'язку
- **OIML (International Organization of Legal Metrology)** - Міжнародна організація по законодавчій метрології
- **BIPM (Le bureau International des Poids et Mesures)** - Міжнародне бюро мір і ваг
- **WELMEC (Organization of European national legal metrology services)** - Організація законодавчої метрології Західної Європи
- **WMO (World Meteorological Organization)** - Всесвітня метеорологічна організація
- **EUROMET (European Collaboration on Measurement Standards)** - Європейське співробітництво з еталонів
- **EOQ (European Organization for Quality)** - Європейська організація з якості
- **UN / ECE (United Nations Economic Commission for Europe)** - Європейська економічна комісія ООН
- **EA (European Accreditation of Certification)** - Європейське співробітництво з акредитації
- **ILAC (International Laboratory Accreditation Cooperation)** - Міжнародна конференція з акредитації лабораторій
- **APLMF (Asia -Pacific Legal Metrology Forum)** - Азіатсько-Тихоокеанському форум з законодавчої метрології
- **IFAN (International Federation of Standards Users)** - Міжнародна федерація користувачів стандартів

- **COPANT (Pan American Standards Commission)** - Пан-американська комісія зі стандартів
- **PASC (Pacific Area Standards Congress)** - Конгрес з стандартизації країн Тихоокеанського басейну
- **ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)** - Асоціація держав Південно-Східної Азії
- **APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation)** - Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво
- **WHO (World Health Organization)** - Всесвітня організація охорони здоров'я
- **WTO (World Trade Organization)** - Всесвітня торгова організація
- **EASC (EuroAsia Council on Standardization, Metrology, and Certification)** - МДС СНД Міждержавна рада по стандартизації, метрології та сертифікації Співдружності Незалежних Держав

Питання для самоконтролю

- 1) *Опишіть алгоритм укладання стандарту наукової термінології.*
- 2) *Поясніть суть такого явища, як мовний пуризм.*
- 3) *Окресліть, які позитиви та негативи має надмірне використання етранжизмів.*
- 4) *Назвіть українські організації, які займаються проблемою кодифікації та стандартизації термінології.*
- 5) *Поясніть, чому кодифікація у термінологіє є важливою.*

Література та джерела

1. Гундорова Т. *Проявлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація.* Львів: Вид-во «Літопис», 1997. 297 с.
2. ДСТУ 1.5:2015. Національна стандартизація. Правила розроблення, викладання та оформлення національних нормативних документів. [На

- заміну ДСТУ 1.5:2003; термін надання чинності перенесено на 2017-02-01] Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 65 с. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/DSTY_1_5_2015.pdf (дата звернення: 24.01.2022).
3. ДСТУ ISO 860:2018. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів. (ISO 860:2007, IDT). [На заміну ДСТУ ISO 860:1999]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2019. 16 с.
  4. Зарицкий М. *Актуальні проблеми українського термінознавства* : підручник. К. : ІВЦ "Видавництво «Політехніка»"; ТОВ "Фірма «Періодика»", 2004. 128 с. URL: <https://ua1lib.org/book/3210780/ee26c6?id=3210780&secret=ee26c6> (дата звернення: 24.01.2022).
  5. Кочан І. Підручники з термінознавства кінця ХХ — початку ХХІ століття. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»* : серія «Проблеми української термінології». 2017. № 869. С. 23–29. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-869-2017/pidruchnyky-z-terminoznavstva-kincy-a-hh-pochatku-hhi> (дата звернення: 24.01.2022).
  6. Мацюк Г. П. *Українська наукова термінологія кінця ХІХ ст.* URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-3.pdf> (дата звернення: 24.01.2022).
  7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. *Українське термінознавство.* Львів, 1994. 216 с.
  8. Ребезнюк І. «Основи технічної творчості» як застосунок засобів українськомовного способу мислення : конспект лекцій. *Проблеми української термінології* : зб. наук. пр. 2012. С. 94–98. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Zbirnyk_2012/TK_Zbirnyk_2012_3_rebeznjuk.htm (дата звернення: 24.01.2022).
  9. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство.* 2008. № 1. С. 49–66. URL:

<http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/poseligey.html> (дата

звернення: 20.01.2022).

10. Селігей П. О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми.

Мовознавство. 2007. № 3. С. 48–62. URL:

<http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/poseligey.html> (дата

звернення: 20.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 12

Завдання 1. Розшифруйте іношомовні *посадові* аббревіатури, поясніть їх значення. У яких стилях мовлення вживається кожна із аббревіатур? Наведіть приклади застосування їх у реченні.

Мета завдання: вчитися розрізняти професійні іношомовні аббревіатури, оскільки вони часто трапляються у текстах рекламних оголошень про пошук відповідних фахівців, у діловому листуванні з рекрутерами.

- 1) PR
- 2) Phd
- 3) HR
- 4) SEO
- 5) DJ
- 6) CEO
- 7) PM
- 8) CAO
- 9) CFO
- 10) СІО
- 11) СМО
- 12) СРА
- 13) СТО

Завдання 2. Знайдіть помилки у словосполученнях, запишіть правильний варіант.

Мета завдання: вдосконалювати навички грамотного володіння українською мовою; вчитися віднаходити мовні помилки та виправляти їх.

У Покутті, у цьому році, прийнято вважати, на рахунок цього, являється важливим, відбувся розбір слів, зв'язок з слабким керуванням, розташувати до себе людей, не в силах, перекласти на англійську мову, вирішити приклад, інструкція по техніці безпеки, дружне відношення, виключення з правила, це приводить до поганих наслідків, їхати на швидкісному теплоході, залучити санкції до телеканалів, завдати помсти.

Завдання 3. Прочитайте пароніми. Згадайте визначення паронімів. **Самостійно** (без допомоги словника) поясніть значення слів у парах.

Мета завдання: вдосконалювати лексичні навички; вчитися формулювати визначення до слів.

Уява — уявлення, тактичний — тактовний, управління — правління, позичати — запозичати, гривна — гривня, оснований — заснований, вникати — уникати, економний — економічний, еміграція — імміграція, талан — талант, публіцистичний — публічний, вдача — удача.

Завдання 4. Прочитайте цитату з літературознавчого твору. Яке мовне явище вона демонструє? Поясніть виділені слова. Там, де це можливо, замініть іншомовні слова питомими.

Мета завдання: вчитися віднаходити у тексті етранжизми та замінювати їх питомими словами; відчутти, як важко сприймати текст перенасичений етранжизмами.

«Така **онтологізація** мови приводить до руйнування і часопросторового **континууму**, і самої ідеї суб'єктивності. Реальність звільняється від усякої активності й **інтенціональності** суб'єкта, які роблять її місцем праксису (людської практики). Водночас створюється **ілюзія** повної присутності, яка виникає завдяки надзвичайно **інтисифікованій** образності, що поглинає самого

суб'єкта: присутність слова або матеріального «означення», передре і навіть заміщає присутність **суб'єкта**» [1, с. 127].

Завдання 5. *За допомогою автоперекладача перекладіть текст українською мовою. Відредагуйте його. Під час редагування дійте за алгоритмом:*

- читаю речення;
- знаходжу смислове ядро речення (ключове словосполучення);
- оцінюю переклад із позицій: а) мовної внормованості; б) максимально точного передавання змісту смислового ядра (не прив'язуючись до будови речення або дослівності перекладу).

Знайдіть терміни, які належать до інформаційної сфери.

Поясніть їх значення.

Вигадайте заголовок для тексту.

Кількома реченнями передайте основну думку тексту.

Мета завдання: *вчитися редагувати текст після автоперекладу; вчитися розуміти основну думку речення /тексту та висловлювати її максимально близько до оригіналу, відповідно до норм мови перекладу; вчитися виражати та узагальнювати у назві основну думку тексту.*

«<...> Человек живет в достаточно хаотическом мире, поэтому постоянно нуждается в объяснении происходящих вокруг него событий. Этому помогают сформированные картины мира, под те или иные точки зрения «телеэксперты» подводят для зрителей происходящее вокруг. <...>

Практически мы имеем два разных информационных потока: один — о событии, другой — о понимании и реагировании на эти события. Один поток чисто информационный, другой — интерпретационный. Причем один невозможен без другого, хотя наиболее часто сообщения написаны и подаются так, чтобы совместить эти две функции. И хотя журналистов учат писать объективно о событии, но отдельное событие всегда будет ставиться в рамки

определенного фрейма, который и является одной из возможных интерпретаций. <...>

Информационное пространство формируется сегодня индустриально, когда действуют определенные техники и технологии, способные остановить внимание в мире, перенасыщенном информацией, способные записать в память, способные вытащить из памяти тогда, когда это требуется.

Ритуалы удерживают внимание за счет удержания единого информационно-виртуального потока, не допуская внешнего вмешательства. <...> Сегодня мир перешел на искусственное конструирование внимания к нужному типу объекта. Ведь, по сути, имиджи звезд выстаиваются именно таким образом: путем использования последовательного набора событий.

Современная профессия спин-доктора также имеет задачи удержания внимания на событии до его наступления и после того, как оно произошло, то есть отсутствие события в физическом пространстве уже не является помехой. При этом недостаточно просто механически удерживать событие в поле зрения. Оно должно все время представлять нечто новое, чтобы возникал естественный процесс возвращения к нему.

Цензура советского времени выполняла такую же роль того, что можно обозначить как информационный ритуал. Циркулировали только те тексты, которые подтверждали советскую картину мира. Этот базовый нарратив (западный термин — *master narrative, metanarrative, grand narrative*) реализовался во множестве произведений литературы, искусства, кино. Поэтому все отклоняющееся от этой модели сразу становилось видным, поскольку там возникало другое объяснение сложившегося порядка вещей» (Почепцов Г. Г. *Пропаганда 2.0*. Харьков: Фолио, 2018. С. 125–127).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Прочитайте статтю: Симоненко Л. О. *Українське термінознавство кінця ХХ — початку ХХІ ст. Стан і перспективи розвитку*. URL:

https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=955

Складіть тезовий план.

Напишіть власну анотацію до статті не менше 600 знаків (без урахування пробілів).

2. Випишіть 5 фахових лінгвістичних термінів у складі речень. Поясніть їх значення.

Практичне заняття 13. Способи перекладу іншомовних термінів

1. Переклад іншомовних термінів за способом творення.
2. Шляхи входження іншомовних термінів у науковий обіг.
3. Процес детермінологізації.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Переклад іншомовних термінів за способом творення

<u>Кореневе слово</u>	<u>Афікс+дериват</u> або <u>складання основ</u>	<u>Словосполучення</u>	<u>Абревіатури</u>
<p>1) Повне запозичення з мови-оригіналу, транслітерація (Йдеться про повне збереження фонетичних особливостей слова, без наповнення питомими фонетичними особливостями. Наприклад: комп'ютер, ротвейлер, ліфт, шприц, ембріон, логін, богема (< франц. <i>bohème</i> — циганищина — середовище артистичної інтелігенції, що веде розгульний спосіб життя, не маючи постійного джерела матеріальних прибутків); бідон (< франц. <i>bidon</i> — металева посудина з герметичною кришкою для зберігання рідини); анфлераж (< франц. <i>enfleurage</i>, <i>fleur</i> < квітка — спосіб видобування з квітів запаших</p>	<p>1) Повний переклад зі складанням основ хмарочос / хмародряп</p>	<p>1) Повний дослівний переклад з мови-продюцента або мови-посередника (маска підмережі < <i>subnet mask</i>, хмарні обчислення < <i>cloud computing</i>)</p>	<p>1) Повний переклад і створення власної абревіатури з перекладу або Співпадіння абревіатур оригіналу та перекладу (іноді навмисне: ОС — операційна система)</p>

<p>речовин, який ґрунтується на поглинаючих властивостях тваринних жирів); <i>бізнес</i> (< англ. <i>bussines</i> — <i>справа</i> — організована підприємницька діяльність, метою якої є досягнення прибутку).</p>			
<p>2) Запозичення з мови-посередника Наприклад: <i>батон</i> < фр. <i>baton</i> < <i>bastum</i> — лат. <i>палиця</i>; <i>бетон</i> < фр. <i>beton</i> < <i>bitumen</i> — лат. <i>гірська смола</i>; <i>балкон</i> < італ. < верхньонім. <i>балка</i>, <i>архітектурний елемент на фасаді будинку</i>; <i>реферат</i> < нім. < <i>referee</i> — лат. <i>нотую, записую</i>.</p>	<p>2) Повне запозичення з класичних мов зі збереженням основ або суміш основ <i>(фітонциди</i> < <i>фітон</i> — грецьк. <i>рослина, цидос</i> — лат. <i>вбивця</i>; <i>аудиометрія, хронометрія)</i></p>	<p>2) Суміш питомого та іншомовного слів <i>(кримінальне провадження, бухгалтерський облік, ексхабітантний гриб</i> < <i>exhabitant fungi, інхабітантна водорість</i> < <i>inhabitant algai)</i></p>	<p>2) Використання іншомовної аббревіатури (IBM, IQ)</p>
<p>3) Буквальний переклад слова з мови-продуцента <i>(миша, вікно)</i></p>	<p>3) Описовий переклад <i>(intron homing — шлях створення альтернативної матричної РНК)</i></p>	<p>3) Повне збереження і відтворення терміна-словосполучення мовою оригіналу, але у питомій транскрипції <i>(процесуальний кодекс, операційна система)</i></p>	<p>3) Суміш іншомовної аббревіатури та питомого слова <i>(USB-світильник, ІТ-книга)</i></p>
<p>4) Зворотні лексико-семантичні запозичення — зворотній шлях слова (це поодинокі випадки, коли слово у власній мові має одне значення, потім поширюється, набуваючи ін. значення, і повертається до своєї мови, але вже з отим набутим значенням). Наприклад: нім. «<i>шлягер</i>» — перше значення цього слова — «вигідний продаж, товар, що швидко й легко продається». Потім слово розповсюдилося в інших мовах як жаргонізм зі значенням «модна пісенька», яке, проте, є полісемічним. До німецької мови слово повернулося саме у цьому останньому значенні, тоді як перше було забуте. Аналогічні приклади: <i>зефір</i> (початково грец. — легкий вітерець > назва солодощів), <i>ярлик</i> (грамота > позначка на робочому столі), <i>валет</i> (фр., паж > карточна фігура)</p>	<p>4) Питоме слово+іншомовний афікс або Іншомовне слово+питомий афікс <i>(секвен/ува/нн/я, еволюці/он/ува/ти, селекці/он/ува/нн/я)</i></p>		
<p>Калькування з мови-посередника (для слів та словосполучень) Зауважимо, що це найгірший спосіб перекладу, коли перекладач просто лінується шукати інше слово.</p>			

Наприклад: укр. *прапорець* < рос. *флажок* < англ. *check-box*;

У випадку з українською мовою це може бути просто калькування з російської, наприклад: було: *термін посієу*, ввели: *термін заробки насіння* = рос. *срок задела семян*.

2. Шляхи поповнення терміносистеми новими термінами

Закінчуючи розмову про термін як елемент професійної терміносистеми, окреслимо загальні можливі шляхи поповнення терміносистеми новими термінами:

1) Утворення питомих (власномовних) термінів — називання якогось винаходу.

2) Запозичення із:

- загальної лексики із наданням іншого значення (*дерево, вікно, ланцюг*);
- інших мов (*комп'ютер, селекція, меліорація, атом, аджиліті*);
- інших терміносистем або галузей (*миша* зоол. — *миша* комп'ют.; *бик* зоол. — *бик* техн.; *муфта* (одяг) — *муфта* техн.; *Марс* косм. — *марс* морськ.).

3) **Епоніми** — перехід власних імен винахідників у терміни (*галіфе, маузер, кольт, макінтош, магнолія* — від прізвища фр. ботаніка П. Магноля, *дизель* — від прізвища першого власника заводу Дизеля).

4) Перехід власних імен конструкторів у номенклатури (номени): (перші літаки: *ТУ-154* — літак *Туполева*, *По-2* — літак *Полікарпова*, *С-3* — *Сікорського*; зброя: *АК* — автомат *Калашникова*; *ПКШ* — пістолет-пулемет *Шпагина*).

5) Перехід професійних просторіч у розряд термінів (*кривошия* мед.).

6) Квзітерміни, вигадані письменниками, культурними діячами або запозичені з науково-фантастичної літератури. Ось кілька прикладів:

практика — у сучасному розумінні як особливий вид діяльності це слово ввів до української мови Ф. Прокопович, пристосувавши грецизм *πράσσω* — *роблю*. Пізніше це слово увійшло о російської та ін. європейських мов;

температура — грецизм, введений у науковий обіг Ломоносовим;
кіберпростір (cyberspace) — слово було вигадане засновником кіберпанка Вільямом Гібсоном в оповіданні «Спалення Хром» (1982) та у романі «Нейромант» (1984);
теленпортація (teleportation) — уперше це слово застосував американський фантаст Чарльз Форм у 1931 році, розуміючи під ним те саме, що сьогодні вкладають у це поняття квантові фізики: невідому силу, яка переносить об'єкт (або його властивості — на інший об'єкт);
робот — слово вигадав брат Карела Чапека, Йозеф Чапек, коли митці обговорювали майбутніх персонажів п'єси «Р.У.Р» — штучно створених робочих істот.

3. Процес детермінологізації

Нарешті варто сказати, що існує й зворотній процес, коли слово-термін втрачає свою спеціальну суть, галузеве призначення, і входить до складу загальноживаної лексики. Причин цьому може бути декілька, одна із найважливіших — це процес, коли через ряд причин, зокрема і завдяки ЗМІ, інформація, у т. ч. і вузькоспеціальна, стає доступною широким верствам населення, нефаківцям із певної галузі. Відповідно стає «прозорим» і зрозумілим й значення галузевих термінів. Слово-термін швидко входить у повсякденний вжиток, приєднується до загальної лексики, не втрачаючи власного значення — відбувається детермінологізація [6, с. 5].

При цьому не завжди «зрозумілість» терміна є синонімом детермінологізації, частіше йдеться про паралельне функціонування терміна у рамках певної терміносистеми та у загальному вжитку. Тоді говоримо про полісемію, оскільки слово набуває інших значень.

Деякі дослідники вважають, що процес детермінологізації може відбуватися двома шляхами: 1) коли словотермін входить до складу загальноживаної лексики, але при цьому не втрачає свого термінологічного значення, яке просто стає зрозумілим усім носіям мови (напр.: *море, острів, горизонт*); 2)

відбувається перенесення значення терміна на нову одиницю — набуття терміном нових значень (напр.: *портал, аджиліті, машина*) [3].

Ось приклади слів ріхних галузей, що пройшли процес детермінологізації: *клімат* метеор. > *клімат* у колективі; *атмосфера* косміч. > *атмосфера* дружня, *орбіта* косміч. > *орбіта* людини; *алюзія* псих. > *алюзія* літературозн.; *машина* у значенні «автомобіль» > *машина* — будь-який механізм; економічний термін *асортимент* (спочатку означав набір товарів або певних виробів, а потім розширився до набору будь-чого) або юридичний термін *легітимність*, значення якого дещо змінилося під впливом ЗМІ, що застосовують це слово як повний синонім до слова «законний», тоді як «легітимний» має інший відтінок, «визнаний як законний»: *Легітимність* — (від лат. *legitimus* — законний, правомірний) — 1). Довіра до закону, влади, уряду; 2). Законність; 3). *Легітимна дія* — це дія, що не опротестовується ніким з гравців, що можуть її опротестувати.

Отже, процес детермінологізації проходить у кілька етапів:

- слово-термін виходить за межі вузькоспеціального призначення, популяризується у ЗМІ;
- послаблюється зв'язок між терміном та поняттям;
- втрачається однозначність терміна;
- термін набуває іншого значення / значень або входить до складу загальної лексики зі старим значенням, яке стає зрозуміле усім носіям мови [5, с.88];
- наступний етап — це «оформлення терміна як загальноновживаного слова літературної мови і його фіксацію у словниках у цій новій якості».

Останній етап є найважливішим, з точки зору подальшої розбудови семантичного поля, коли для слова відкриваються нові можливості словотворення.

Питання для самоконтролю

- 1) Опишіть шляхи перекладу іношомовних термінів за способом творення, якщо йдеться про переклад: а) кореневого слова; б) аббревіатури.
- 2) Окресліть переваги та недоліки такого способу перекладу, як калькування з іншої мови.
- 3) Назвіть шляхи поповнення терміносистеми новими термінами (наведіть приклади).
- 4) Наведіть приклади епонімів.
- 5) Опишіть алгоритм процесу детермінологізації (наведіть приклади).

Література та джерела

1. Зарицкий М. *Актуальні проблеми українського термінознавства* : підручник. К.: ІВЦ "Видавництво «Політехніка»"; ТОВ "Фірма «Періодика»", 2004. 128 с. URL: <https://ua1lib.org/book/3210780/ee26c6?id=3210780&secret=ee26c6> (дата звернення: 24.01.2022).
2. Кочан І. Підручники з термінознавства кінця ХХ — початку ХХІ століття. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»* : серія «Проблеми української термінології». 2017. № 869. С. 23–29. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-869-2017/pidruchnyky-z-terminoznavstva-kincy-hh-pochatku-hhi> (дата звернення: 24.01.2022).
3. Ляхова О. В. *Детермінологізація й розширення значення слова в лексичній системі сучасної української мови*. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4431/2/Lyakhova%20O.%20V..pdf> (дата звернення: 24.01.2022).
4. Мацюк Г. П. *Українська наукова термінологія кінця ХІХ ст.* URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-3.pdf> (дата звернення: 24.01.2022).
5. Непийвода Н. Ф. *Мова української наукової технічної літератури*

(функціонально-стилістичний аспект) : монографія. Київ: ТОВ «МФА», 1997. 303 с.

6. Нікітіна Ф. О. *Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології*. Київ: Видавництво при Київському державному університеті, 1978. 32 с.
7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. *Українське термінознавство*. Львів, 1994. 216 с.
8. Селігей П. О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 48–62. URL: <http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/poseligey.html> (дата звернення: 20.01.2022).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 13

Завдання 1. *Прочитайте текст. Знайдіть слова, які пройшли детермінологізацію, увійшовши до складу загальної лексики зі своїм термінологічним значенням. Сформулюйте визначення до них.*

Мета завдання: *навчитися віднаходити у сучасному активному складі лексики слова, які водночас можуть бути галузевими термінами; розуміти широкі можливості застосування одного і того самого слова.*

ТАЄМНИЦІ ОСТРОВА АХІЛЛА

<...> У міфах розповідається, як богиня віднесла тіло Ахілла на Понт Евксінійський (Чорне море). Там на острові Левка (Білому) герой продовжував своє життя. Острів цей у минулому називався островом Ахілла, зараз Зміїним. Знаходиться він на північному заході Чорного моря за 40 км від гирла Дунаю, належить Україні.

<...> Про цей екзотичний куточок на Понті писали античні автори, про нього згадують перипли — тогочасні морські лоції. Вперше про острів Левка згадує поет VII ст. до н. е.

Арктін Мілетський у поемі «Ефіопіда»: «І після цього (смерті Ахілла), — пише автор, — Фетіда, викравши із вогнища тіло сина, переносить його на Білий острів».

Ахіллу присвячує епітафію Арістотель у своєму творі «Пеплос»:

Над Ахіллом, якому поклоняються на Білому острові,

Сама богиня Фетіда, нащадка Пелея, Ахілла,

Понтійський цей острів святий в лоні своєму береже.

Деякі перипли лаконічно і точно описують географічне положення острова. <...> Відомий /мандрівник Пазсаній (II ст. н. е.) у своєму творі «Опис Еллади» пише: «Є в Евксінському Понті напроти гирла Істра (Дунаю) присвячений Ахіллу острів, який називається Білим і який має окіл 20 стадій; він весь покритий густим лісом і наповнений дикими та свійськими тваринами; на ньому знаходиться храм Ахілла з його статуєю». Досить цікавою є записана цим автором легенда про те, що вперше на Білому острові побував кротонець Леонім. Коли його було поранено, він прибув у Дельфи відомий давньогрецький храм. Піфія, жриця Аполлона, порадила йому їхати лікуватися на острів Левку. Леонім послухався цієї поради і повернувся здоровим. Він розповідав, що бачив там Ахілла та його друзів, а також кохану героя Єлену Прекрасну, яка жила на острові разом з Ахіллом.

<...> Одним із тих, хто особисто бачив острів Ахілла і потім докладно описав його, був відомий римський історик та географ Флавій Арріан. У своєму периплі він пише: «Майже напроти цього гирла (Голого гирла Істру)... лежить острів, що його одні називають островом Ахілла, інші — Бігом Ахілла, а треті, за кольором, Білим. Існує легенда, що його підняла із дна моря Фетіда для свого сина і що на ньому живе Ахілл. На острові є храм Ахілла зі статуєю стародавньої роботи. Людей на острові немає; на ньому пасеться тільки небагато кіз; їх, говорять, присвячують Ахіллу всі, хто пристає сюди. Є у храмі багато інших подарунків — келихи, обручки, дорогоцінне каміння, а також написи, одні на латинській, інші на грецькій мові, складені різними метрами в похвалу Ахілла... Багато птахів гніздиться на острові — чайки, нирки, морські

гави в незліченній кількості. Ці птахи чистять храм Ахілла: кожного ранку летять вони до моря, потім, замочивши крила, швидко летять вони з моря в храм і окроплюють його».

Існують різні розповіді тих, хто побував на острові, деякі приїжджають сюди спеціально, привозять з собою на кораблях офірованих тварин, деяких із них приносять в жертву, інших відпускають живими в честь Ахілла <...> Цікава і розповідь про напад на острів амазонок. Усе це міфи... Але вони певною мірою відбивають реальний стан справ на Чорному морі, де процвітало морське піратство. Чутки про незліченні скарби храму Ахілла на Білому острові привертати увагу морських розбійників. Про один із таких нападів розповідає знайдений на острові Левка напис на фрагменті мармурової плити.

<...> Крім того, на острові Зміїному знайдено велику кількість бронзових наконечників стріл. Вони могли належати як піратам, що нападали на храм, так і служителям храму, які оборонялися. До військового спорядження, знайденого на острові, належать також залізна сокира та бронзова бутероль від ножен меча, прикрашена орнаментом у звіриному стилі.

Віддаленість острова від материка, його безлюдність використовувалися часом і з іншою метою. Так, римський поет Публій Овідій Назон, висланий Августом в місто Томіс (на місці сучасної Констанци в Румунії), повідомляє, що в I ст. н. е. цар Понтійської держави вислав на Левку царя племені амастрійців (проживало на південному узбережжі Чорного моря) Ленея. Останній і помер тут. <...> На турецьких картах XVI ст. острів називався Ілан-Адасі, що в перекладі означає Зміїний. Подібно звучить його назва і на новогрецькій — Фідонісі (фідос — змія, насос, острів). Сучасні знавці топонімики вважають, що на острові іще донедавна водилося багато нешкідливих для людей реліктових чорних морських змій вужів породи *coluberhudrys*. <...> Отож, чи не закріпилася в назві острова пам'ять про Ахілла покровителя Понту, одним із атрибутів якого була змія? <...> Знайдено на острові і предмети, що їх використовували в іграх. Досить цікавими виявилися

знайдені серед кераміки зразки стародавніх шашок. Одна з них, виготовлена зі слонової кістки, має вигляд кружечка розміром з п'ятикопійчану монету.

На одній із сторін була вирізьблена голова Медузи-Горгони. Виявлено також щось на зразок сучасного доміно <...>

(Острроверхов А., Охотников С. Таємниці острова Ахілла / *Київська старовина*. 1993. № 1.– С. 120 — 128).

Завдання 2. Поясніть значення міжгалузевих омонімів (для довідок використовуйте тлумачний словник <http://sum.in.ua/> або термінологічні словники певних галузей, Вікісловник <https://uk.wiktionary.org/wiki>). Складіть словосполучення, у яких слово має різне значення.

Назвіть основну ознаку, завдяки якій слово входило до певної терміносистеми.

Мета завдання: навчитися визначати основну сему словотерміна різних галузей; навчитися застосовувати одне і те саме слово, використовуючи його різні значення.

Бустер, індукція, панель, такт, ядро, пам'ять, банкет, горизонт, ствол, радикал.

Завдання 3. Відредагуйте поданий текст, виправляючи помилки словотворення та слововживання, тавтологію, скорочуючи та перефразовуючи деякі речення.

Мета завдання: навчитися віднаходити лексичні та логічні помилки у фаховому тексті та виправляти їх.

Розглянемо ще один приклад типу даних, який використовується для уточнення істинності якогось твердження і є базовим носієм інформації. Твердження складається із окремих висловлень.

Висловленням називають оповідне речення, про яке можна (принаймні в межах певного контексту) сказати, що воно істинне або хибне. Висловлювання характеризують певні властивості або стан якогось об'єкта. За допомогою

висловлювань ми встановлюємо взаємозв'язок між об'єктами. Прикладами висловлювань є речення: «Андрій гарний учень», «Учора Андрій грав у футбол», «Андрій живе в Києві». Для об'єкта «Андрій» кожне з них установлює зв'язок відповідно з об'єктами «учень», «футбол» і «Київ».

Висловлення буде істинним, якщо воно адекватно відображає цей зв'язок, в іншому випадку воно помилкове. Однак визначення істинності висловлювання залежить від контексту та конкретних значень (стану) об'єкта. Так, істинність висловлення «Учора Андрій грав у футбол» залежить від того, дійсно грав учора Андрій у футбол чи ні.

Визначення істинності наведених висловлювань відсилає проблему визначення висловлювання до проблеми визначення істинності чи хибності даного мовного утворення. Таке визначення може призвести до парадоксів і суперечностей. Традиційно приводять приклад такого висловлення «Це речення є помилковим». Йому неможливо приписати ніякого значення істинності без того, щоб не отримати суперечність. Дійсно, якщо прийняти, що речення істинне, то це суперечить суті оповіді. Якщо ж прийняти, що речення помилкове, то це означає, що висловлення насправді істинне. Тому такому реченню свідомо не можна приписати якесь значення істинності, і воно не є висловлюванням.

Завдання 4. *Доберіть іншомовне слово до поданого визначення. До якого типу лексики за емоційним забарвленням можна віднести кожне слово?*

Мета завдання: тренувати вміння розуміти та формулювати визначення (від видової ознаки до родової) та віднаходити потрібний термін, що відповідає визначенню.

- 1) Унікальна технологія, секрет виробництва.
- 2) Діяльність зі створення позитивного образу, впливу на громадську думку про діяча.
- 3) Колір слонової кістки.

- 4) Особа, що закупає товар гуртом, а продає вроздріб.
- 5) Популярний фільм, вихід якого порівнюють з ефектом вибухівки.
- 6) Зустріч голів держав або голів урядів із докладним висвітленням у пресі.
- 7) Створення враження розкоші, шикарності, зовнішнього блиску.
- 8) Короткий публічний виступ, на якому учасники певних подій або заходів надають інформацію про поточний перебіг справ, позиції сторін, повідомляють раніше невідомі деталі та відповідають на питання журналістів.
- 9) Переробка, доопрацювання автомобіля.
- 10) Накладна опукла планка, яка застосовується як декоративний елемент в архітектурі, декорі.
- 11) Довга французька булка, а також архітектурний декоративний елемент.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійно складіть країнознавчий кросворд на одну із запропонованих тем:

1. Українські свята.
2. Цікаві місця України.
3. Персонажі української демонології.
4. Лексичний склад української мови.
5. Український традиційний посуд та хатне начиння.
6. Українська музика.
7. Діалекти і діалектизми української мови.
8. Річки України.
9. «Київський модерн».
10. Українські письменники.
11. Український живопис та скульптура.
12. Архітектурні пам'ятки різних міст України.
13. Скіфи в історії України.
14. Книгодрукування в Україні.

Практичне заняття 14. Міфологічне мислення як культурний код людини¹⁵

- 1. Поняття про свідомісний міф.**
- 2. Характерні особливості міфологічного мислення.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття про свідомісний міф

Перш, ніж починати розмову про міфологічний світогляд, його особливості та їх вплив на сучасне життя людей, варто уточнити, що саме будемо мати на увазі, застосовуючи слово «міф». Це поняття розуміють по-різному. Найпоширеніше тлумачення міфу — це давні історії про походження світу, життя попередніх поколінь людей, богів та героїв, давні події минулого (такі як всесвітній потоп) або майбутнього (есхатологічні міфи, міфи-пророцтва) тощо. Друге розуміння поняття «міф» як синонім чогось хибного, неправдивого інший відтінок цього ж — якісь марення, фантазії, чуттєвий образ.

Ми будемо розглядати міф як набір світоглядних патернів, сформованих і закріплених на суспільно-культурному або індивідуальному рівні, які надалі формують поведінку індивіда, суспільної групи або цілого соціуму.

На різних етапах побутування суспільства міфологічне світосприйняття проявляється у різних формах та різною мірою, що залежить від багатьох соціокультурних чинників:

- науково-технічний прогрес,
- соціально-політичний устрій,
- еволюція виробництва,
- творення культурних цінностей,

---

¹⁵ Матеріал подається за оригінальною статтею: Завадська В. В. Міфологічний світогляд як елемент колективної пам'яті сучасної людини. *Панорама політологічних студій* : науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2015. Вип. 13. С.216 –222.

- індивідуальний рівень розвитку особистості, що веде до власного міфотворення як частини загального міфологічного процесу світосприйняття.

Але якою б мірою не проявлялася міфологічна свідомість, важливо розуміти, що це одна із важливих складових культури, можливо, найважливіша, оскільки є надзвичайно стійкою та слабкоконтрольованою з боку раціонального мислення. Отже, одною з причин стійкості міфологічних уявлень є колективна міфологічна пам'ять, притаманна представникам одної культури.

Пояснити суть такого дивовижного явища, як міфологізація довкілля, розглянути особливості міфологічного мислення намагалися дослідники первісних культур, етнологи, фольклористи, філософи: Бахтін М.М., Брицина О.О., Гуревич А.Я., Давидюк В.Ф., Дунаєвська Л.Ф., Еліаде М., Єрьоміна В.І., Лисюк Н.А., Лобок А., Лосєв А.Ф., Мелетинський Є.М., Толстий Н.І. та С.М., Топоров В.Н. та ін.

Сучасні науковці усе частіше вказують на те, що й у сучасному постмодерному суспільстві принципи міфологічного світосприйняття залишаються незмінними. Це можна використовувати (і використовується) не лише для розуміння тих чи інших суспільних процесів, але й для маніпуляції свідомістю людей як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Виразним прикладом цього є діяльність Клотера Рапая — психолога, який, ставши бізнес-консультантом, успішно аналізує поведінку людей, враховуючи культурні коди, пов'язані із певним товаром у представників певної країни¹⁶.

2. Характерні особливості міфологічного мислення

Для того, щоб розрізнити поведінку, спричинену міфологічною складовою мислення, варто знати характерні особливості — маркери, які це мислення вирізняють.

---

¹⁶ Рапай К. Культурный код. Москва : Юнайтед Пресс, 2010. 168 с.

Найпершою ознакою, що відрізняє міфологічне від будь-якого іншого способу сприйняття, є цілковите й безапеляційне **прийняття міфу як реальності**. Міфічні події ніколи не піддаються сумніву, усе, про що оповідується (яким би фантастичним воно не було) сприймається слухачем/глядачем як правда. О. Лобок стверджує, що безумовна віра в міф є результатом функціонування людини у певному культурному полі, як наслідок — повна довіра до надбань своєї культури та ігнорування будь-яких доказів, здатних посіяти сумніви щодо цих культурних надбань [6, с.67-71, 84-87]. У такому випадку йдеться не про істинність чи хибність представлених доказів, а про віру конкретного індивіда, представника певної культури, носія пам'яті поколінь у ті здобутки, які йому ця культура нав'язує. А це не просто обряди, традиції чи навіть різного роду знання — це колективний досвід, колективна пам'ять, якої важко, а іноді неможливо зректися навіть на рівні свідомому. Міф не може бути спростований за допомогою логічних чи матеріальних доказів, оскільки він ґрунтується на певній, роками створюваній культурній традиції. Саме це, на жаль, бачимо сьогодні на прикладі проросійської агітації й не тільки. Створений кілька десятиліть тому міф сьогодні виявився живим і дієвим. Дозволимо собі навести приклад. Наша співрозмовниця, обстоюючи проросійську позицію, на питання, де вона у своєму житті бачила бандерівців, відповідає: *«Мне папа рассказывал. Вот как ты своим детям что-то рассказываешь, так и он вернулся с фронта и мне рассказывал. Так вот он говорил, что хуже бандеровцев врагов нет!»* (запис наш, вересень 2015 року, м. Київ, прізвище респондента не вказано з етичних міркувань, 1946 р. н.). Показово, що ніяких конкретних фактів жінка навести не могла, проте вона є активним носієм т. зв. «бандерівського» міфу, що був сформований на основі колективної підсвідомості ще за радянських часів стараннями тодішніх замполітів, а сьогодні вдало використаний російської пропагандою (до речі, у тому числі й сучасними замполітами).

Отже, цілеспрямованим «підсилювачем» такого знаряддя колективної пам'яті, як міф, є попередня підготовка: психологічне налаштування реципієнта

на те, що йому відкриють якусь таємницю, зроблять причетним до основ речей, розкажуть таке, чого він ще не чув. Передбачається, що після цього «посвячений» стає значущим, причетним до устрою даної суспільної групи або державного утворення, до основ світового ладу, знатиме суть речей [2, с.13]. Таким чином, подальше «розігрування міфу» у той чи інший спосіб стає лише зерном, що падає у благодатний підготовлений ґрунт. При чому за сучасних умов «попередня підготовка» відбувається досить стрімко (кілька вступних речень, подання якоїсь часто вигаданої інформації, чуток, даних «з перевірених джерел» і т. п.). Глобальним і злободенним прикладом є використання цього принципу міфологічного світосприйняття в сучасній російській пропаганді щодо війни на Донбасі. Хибна інформація подається з інтонацією очікування сенсаційного: «А ми вам зараз таке-е-е розкажемо...», — що вже є достатньо плідним ґрунтом для сприйняття будь-якої нісенітниці (до речі, той же принцип використовують численні популярні сайти). Після цього спрацьовує елементарний психологічний механізм: ставши нібито причетною до таємниць космічного масштабу, «посвяченою», людина вже дотримується послідовності у поведінці. Вона обстоює те, про що «їй відкрили», і чути не хоче, що ця інформація може бути неправдивою, вигаданою або спотвореною. Задля підтримки переконання у дієвості міфу ЗМІ час від часу подають відповідні «картинки» на ТБ (що пов'язано з іще одною рисою міфологічного мислення, про яку скажемо нижче — предметністю). Отже, у сучасній інформаційній моделі російських ЗМІ задіяно й використано найглибші механізми людського світосприйняття, рудиментальні, підсвідомі — тобто ті, які найменше контролюються логічним компонентом мислення, адже міфологічний світогляд завжди діє за однаковою моделлю «сприймаю як реальне».

Із вищесказаного випливає ще одна особливість міфологічного світогляду, про яку побіжно вже було сказано: **кожний слухач сприймає себе частиною міфу**, незалежно від того, відбувалися події вчора, чи на початку творіння. Це реалізується за допомогою певних символічно-речових структур (від вербальних загальноприйнятих формул зі значенням «усі так

робили/роблять/думають і т. п.» до обрядів і ритуалів з відповідними предметами). Ось що пише про це дослідник первісних культур Є. М. Мелетинський: «Міфологічні символи функціонують таким чином, щоб особиста і соціальна поведінка людини та світогляд (аксіологічно орієнтована модель світу) взаємопідтримували одне одне у рамках однієї системи. Міф пояснює і санкціонує існуючий соціальний та космічний порядок у тому його розумінні, яке притаманне даній культурі, міф так пояснить людині її саму та довкілля, щоб підтримати цей порядок...» [7, с. 169, *переклад наш*].

Інструментом подібної гармонізації світу та поведінки кожного конкретного індивіда у рамках існуючої міфологічної системи є обряд з усіма його компонентами. Регламентуюча сутність обряду полягає саме у цьому: можна і треба робити саме так, бо так робили усі. В іншому випадку відбувається деструкція космічних компонентів, яка загрожує повним хаосом як в житті індивіда, так і на рівні суспільному. У народній обрядовості можна знайти масу ілюстрацій даної тези, проте звернемося до актуального, як на сьогодні прикладу, — заборони людиноубивства. Йдеться не лише про моторошність власне факту кровопролиття — передбачається, що знищення одної людини, як ланки світового ланцюжка, матиме не виправні наслідки на всіх рівнях світобудови: від родин вбитого і вбивці (коли одне вбивство тягне за собою інше у вигляді помсти) до суспільства в цілому [3, с. 66–67]. Зміни відбуваються на усіх рівнях суспільного життя: від соціальних зв'язків до природничо-господарчого комплексу, що, у сучасній термінології, називається «гуманітарна катастрофа», а у міфологічному — хаос.

Важливою рисою міфологічності є **наявність матеріальних артефактів — предметна сутність міфу**. Подібне «оречевлення» обов'язкове, оскільки оживляє міф, підтримує його функціональність, реалістичність, а лише за таких умов спрацюватимуть магічно-ритуальні механізми впливу на дійсність. І якщо на первісному рівні це був фетишизм, у традиційній народній культурі — цілі масиви атрибутів, пов'язаних з обрядовістю, перш за все, — з родинною, то у постмодерному суспільстві бачимо дещо інше. Звичайно, присутнє широке

застосування й традиційних речей ритуального характеру. Для цього достатньо згадати будь-який із сучасних обрядів — весілля, похорон, хрестини і т. д., — де використовується багато характерних предметів, що обумовлено споконвічною традицією. Проте варто сказати, що в інформаційному суспільстві, де також активно йде процес міфотворчості/міфосприйняття, роль артефактів міфологічного характеру на рівні з матеріальними речами виконують фото-, відеоматеріали, коментарі у соцмережах і т. п. — тобто речі більше інформаційного, аніж матеріального характеру.

Те саме можна сказати про пам'ятники та могили. Бажання гідно поховати покійного, з одного боку, пов'язане із прагненням востаннє догодити йому, з іншого — мати місце, куди можна «ходити». Таку ж функцію мають і кенотафи на місцях загибелі людей. Водночас відбувається своєрідна предметна міфологізація померлого, частиною якої є творення позитивного образу небіжчика («про померлих говорити лише хороше»). Ось чому знищення будь-якої міфологічної системи знаменується (навіть вимагає) знищення її пам'ятників («ідолів»), культових знаків. Колись це був язичницький Перун, якого, за легендою, тягли кіньми Боричевим узвозом у Києві, сьогодні — це пам'ятники Леніна та інших кривавих радянських діячів, які нібито раптом, невідомо чому почати валити в усіх містах України. Насправді тут також діє підсвідоме розуміння знаковості пам'ятників та їх зв'язку з відповідною міфологією.

Ще одна ознака міфу, до того ж парадоксальна по відношенню до колективності, — це **здатність до міфотворення на індивідуальному рівні**. *«Люди взагалі схильні вибудовувати масу міфів, які можуть і не отримувати словесного оформлення»* [5, с. 5]. Наведемо лише один приклад з численних ритуалів футбольних вболівальників, який довелося спостерігати нам ще у 2000 році у Києві. Невеличка група шанувальників футболу (постійний склад 3-4 особи плюс «друзі друзів») мала свій обряд. Потрібно було перед матчем розпити 3 пляшки пива і розставити їх у певних, чітко визначених місцях. За твердженням учасників, здійснення таких дій щоразу перед матчем

забезпечувало їх команді перемогу. Цікавим у даному прикладі є несвідоме використання молодими людьми концептів загальноміфологічного характеру — відповідного хронотопу. Йдеться про обов'язковість дотримання у обряді певних часових (саме перед матчем) та просторових (лише у певних місця) меж, при повній байдужості до того, хто саме буде брати участь в обряді. Прикладів такого типу можна навести багато, оскільки *«... кожен з нас вибудовує свою систему щасливих і нещасливих прикмет і в зв'язку із цим дотримується певних табу або й обирає адекватну, як йому здається, лінію поведінки...»* [5, с. 5].

Цікаво, що така міфотворчість обумовлюється не просто схильністю людини до фантазійності, а загальним принципом будь-якої міфології, на який вказували дослідники первісних культур: функціонально та семантично міф є величиною універсальною, коли одне може бути замінено іншим за подібністю або ж навпаки — за принципом протиставлення. Це означає, що у міфологічному світосприйнятті **усе може бути всім**. Йдеться про своєрідний космополітизм будь-якої речі, і не дивно, що такі категорії, як Добро та Зло, Верх і Низ, Правда і Брехня, Смерть і Народження у міфології становлять нерозривну єдність. Гарно ілюструє таке розуміння міфу цитата з роману Ю. Андруховича «Перверзія», коли головний персонаж описує дійство на банкеті у сатани: *«...із першими тактами музики з'явилося Семеро Гостес, одягнутих таким чином, що спереду кожна виглядала, як один із Головних Гріхів, а ззаду — як Противна Йому Чеснота, будучи, крім того, одним із Семи Днів Тижня та Однією з Семи Провінцій Північної Італії»* [1, с. не вказана у виданні].

Сучасний дослідник міфології О. Лобок пише про цю особливість міфу так: *«... у кожній речі приховано масу властивостей, і від людини залежить, яку саме властивість речі вона позиціонує як пріоритетну»* [6 с. 67]. Найкраще цю тезу демонструє т. зв. «магія подібності», прикладів якої безліч. Так, одна з народних прикмет майбутнього врожаю огірків — це наявність на ялині великої кількості шишок (маємо подібність плодів за формою та кольором). Інша цікава прикмета стосується також городництва: *«Те, що в землю росте, треба садити*

на спадаючий місяць, а те, що вгору — на повний» (запис наш, Київ 6 березня 2015 року, розмова почута випадково). Вбачаємо асоціативність за принципом просторового розташування об'єкта та напрямку його збільшення: спадаючий місяць, очевидно, відповідає семантиці заглиблення, повний (можливо, йшлося про зростаючий) — значенню зростання вгору.

Багато прикладів такого роду можна знайти у лікувально-косметичній магії. Наприклад, волосся треба підстригати на зростаючий місяць — щоб добре росло (пояснення те саме, що й у попередньому прикладі), усілякі хвороби шкіри «змивають» хрещенською водою — передбачається, що шкіра стане чистою, як вода. Численні обряди «передавання» хвороби або ж долі, коли одна людина ніби стає заміником іншої і т. п. Загалом будь-яка модель світу, з погляду міфологічного, є повторенням глобальнішої світової моделі. До речі, на думку програмістів, таку саму модель має усе живе на Землі: листок повторює будову гілки, гілка — дерева, кристалічна решітка одної молекули відтворює загальну форму речовини і т. д., що дозволило створити фрактальні структури у програмуванні. Цей же принцип відтворено як у народній міфології, так і у розвинутих релігійних системах. Зокрема, людське помешкання (селище, храм) повторює загальний світоустрій, людина є копією божества, а обряди, навіть такі повсякденні як споживання їжі — не що інше як повторення божественних дій [9, с. 50-57].

Дозволимо собі навести ще один цікавий приклад міфологічного світосприйняття вже сучасних подій. У розмові зі студентами про події російсько-української війни раптом пролунала фраза: *«А у нас у Карпатах стільки грибів було... Їх отак ногами били. Старі сразу сказали, що буде війна. Бо перед Другою світовою те саме було. Стільки грибів було, що їх зібрати не могли» (запис наш, лютий 2015 року).* Цікавим тут є те, що маємо відразу два паралелізми: перший — це відповідність на основі подібності явищ, другий — більш складний, у якому бачимо переплетення цілої низки архаїчних уявлень про гриби. Це і асоціація з чоловічим началом, і сприйняття грибів як істот антропоморфних, чому сприяє їх форма та окреме становище у природному

світі (на мовному рівні це відбито у таких цілком «олюднених» виразах, як «тіло гриба», «ніжка гриба», «голова гриба», «шапка гриба», «матір-грібниця») [8, с. 548-551]. Отже, велика кількість грибів у народному сприйнятті асоціюється із армією.

Нарешті усе попереднє обумовлює ключову особливість міфу — **позачасовість**. Міфологічне світосприйняття перебуває поза часом. Коли людина творить міф чи входить у орбіту вже створеного, — вона стає активним його учасником. Події давноминулі сприймаються як такі, що відбувалися щойно. Водночас, ставши учасником міфологічної гри, людина настільки не відчуває цього, що не здатна відмежувати себе як від подій дуже давніх, так і від тих, які щойно відбулися. Цікавий випадок трапився з автором цієї статті під час фольклорного запису на Київщині. Мова йшла про затонулу церкву з усіма характерними елементами подібних легенд. Пропонуємо розшифровку цього запису із нашими коментарями:

В.З.: А чого це поставили якийсь щиток із планом баз?

І.М.: Так то ж метро (база відпочинку Київського метрополітену) хотіли захватити той кусок собі. Так тут і демонстрація була, голова людей вивела. У нас така голова — ого! Тут таке було...

В.З.: А на що їм той кусок, у них он яка територія!?

І.М. (з обуренням): Так то ж споконвічне наше, те озеро! І рибу ми там ловили. Там ще моя бабця в ополонці прала, взимку, і мама. Таке домоткане було, от. То вона там прала. Там же і церква наша затонула. Там ми коли на рибалку ходили, то і хрести витягали, золоті, і такі рушники, ну, от, знаєш, я тобі зара покажу (витягає з кишені шматок набивного рушника, але не вишитий). Ну, от, як оцей, тільки були такі домоткані, такі льняні. То витягали.

(Далі йде розповідь про цілющі властивості озера).

В.З.: А чого церква затонула?

І.М.: *Ну, я знаю... Під воду ушла. Вона ніби на горбі отак стояла. А вранці прийшли — а вона під воду пішла. Те озеро дуже глибоке. Вона вся туди ушла. Ми як ниряли — то витягали і хрести золоті, і різне там.*

В.З.: *То там і люди загинули?*

І.М.: *Ні, людей там не було.*

В.З.: *А в який час доби це сталося?*

І.М.: *Ну, так під вечір. Така як на небі ніби блискавка пройшлася — і церква пішла під воду. Кажуть, то, як-то, кара божя, ніби.*

В.З.: *То Ви це бачили?*

І.М. (знехотя): *Ні-і (пауза). Я того не бачив!*

В.З.: *А коли це було, у роки 30-ті?*

І.М.: *Ні! То давно було. Моя баба ще це чула ще від своєї баби. (Замислився). То ще за часів Наполеона було. Бо баба моєї баби була ще дівчиною.*

В.З.: *А хрести Ви витягали?*

І.М.: (ніяково) *Та хлопці витягали. Ще тоді принесли до церкви, до тої, нової, а де вони там поділи їх. Тоді ще прибігли оті, ну, ти зрозуміла, і давай тягати: «А де ви їх узяли?..» А де вони потім поділися, ті уламки — хто його зна.*

В.З.: *А рушники?*

І.М.: *А рушники витягали (жваво).*

В.З.: *І вони не погнили за стільки років?*

І.М.: *Так це ж льон! Дівочка, це ж льон! Він у воді тобі пролежить, скільки хочеш! Він не гниє. Це ж отакі, як оце (знову витягає хустку), тільки домашні, з льону! Воно не гниє! (Запис наш, 28.07.2013, с. Літки Броварського р-ну Київської обл. від Івана Миколайовича 1943 р. н.)*

Із запису видно, що респондент абсолютно не відчуває часового відриву від події розповіді. Спочатку складається враження, що і потоплення церкви, і наступні знахідки артефактів — усе це відбувалося із ним особисто. Маємо

приклад повного відчуття себе частиною даного міфологічного локусу і позачасовості подій. Тому уточнюючі питання записувача бентежать оповідача.

На завершення хочемо зазначити, що запропоновані до розгляду характеристики міфологічного світогляду не становлять повного переліку, що зрештою не дозволяє зробити не лише формат статті, а й об'єктивна неосязність такого явища як міф.

Питання для самоконтролю

- 1) *Як тлумачать поняття «міф»? Як ви розумієте поняття «свідомісний міф»?*
- 2) *Які чинники впливають на формування міфологічного світосприйняття?*
- 3) *Яким чином експлуатують міфологічне мислення у сучасному світі?*
- 4) *Чим міф відрізняється від казки, легенди? Як це проявляється у міфологічному мисленні?*
- 5) *Наведіть власні приклади, коли через міфологічне сприйняття реальності людина робить алогічні речі.*
- 6) *Яку особливість міфологічної свідомості експлуатують антивакцинатори?*
- 7) *Як ви розумієте таку характеристику міфу «усе є всім»? Наведіть приклади, які це ілюструють.*
- 8) *Поясніть, чому ідеології використовують патерн «маленького гвинтика у великій машині»? Яка особливість міфологічного мислення при цьому активізується?*
- 9) *Яку рису міфологічної свідомості ілюструють предмети-обереги на дзеркалі водія?*
- 10) *Поясніть, як ви розумієте таку рису міфологічного мислення, як позачасовість.*

Література та джерела

1. Андрухович Ю. *Перверзія* : роман. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002.

(Нумерація сторінок відсутня).

2. Элиаде М. *Аспекты мифа* / пер. с фр. В.Большакова. Москва: Инвест-ППП, СТ «ППП», 1996. 240 с.
3. Завадська В. В. Кров як відповідник живої істоти у традиційному та сучасному світогляді. *Етнічна культура в глобалізованому світі* : зб. наук. праць Третьої та Четвертої Міжнародних наукових конференцій студентів, аспірантів та молодих вчених / Колектив авторів. Одеса: Освіта України. 2015. С. 62–73. URL: https://drive.google.com/file/d/0ByPJo9c-A6fwQ0owQWhBaEZVMIU/view?resourcekey=0-Pq4kuX4H3_aEu5PRvqv6A (дата звернення: 24.01.2022).
4. Красиков М. «Шара, приди! Шара, приди! Шара, приди!» (Об одном современном студенческом ритуале). *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження* : 5 т. / наук. ред. М. Гримич. К.: Дуліби, 2010. С. 389–432.
5. Лисюк Н. А. *Сутність міфу та його функції* : матеріали до курсу «Міфологія у світлі міждисциплінарних підходів». К.: Фітосоціоцентр, 2003. 120 с.
6. Лобок А. М. *Антопология мифа*. Екатеринбург, 1997. 688 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/241169/> (дата звернення: 25.01.2015).
7. Мелетинский Е. М. *Поэтика мифа*. — М.: Наука, 1976. 407 с.
8. *Славянские древности: этнолингвистический словарь* : в 5-ти томах / под ред. Н. И. Толстого. Том 1. А-Г. — Москва.: Международные отношения, 1995. 577 с.
9. Фрейденберг О. М. *Поэтика сюжета и жанра* / подготовка текста, справочно-научный аппарат, предварение, послесловие Н. В. Брагинской. Москва: Лабиринт, 1997. 448 с.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 14

Завдання 1. *Перейдіть за посиланнями. Прочитайте значення кожного терміна. Подайте власне узагальнене пояснення, в основі якого буде викладена основна ознака, наприклад:*

вектор — значення лінійності, спрямованості.

Мета завдання: закріпити попередньо набуті навички виявляти спільну сему, яка стала причиною вживання слова у різних галузях (його багатозначності); навчитися віднаходити семантичну вмотивованість одного і того ж слова, використаного у різних галузях.

1) Фініш <http://sum.in.ua/s/finish>

2) Картридж

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B6>

3) поле <http://sum.in.ua/s/pole>

4) система <http://sum.in.ua/s/systema>

5) ролик

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BA>

<http://sum.in.ua/s/rolyk>

6) гніздо

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B4%D0%BE_\(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B4%D0%BE_(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F))

7) паз <http://sum.in.ua/s/paz>

8) Корпус <http://sum.in.ua/s/korpus>

9) Консоль

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%8C>

10) Конструктор

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80>

Завдання 2. Прочитайте казку «Ох» <https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/och> Вкажіть епізоди, у яких присутні такі основні міфологічні мотиви:

- культ предків;
- реінкарнація;
- жертва підземному (ворожому) божеству;
- елементи тотемізму;
- ініціація;
- кінь-перевізник на «той світ».

Мета завдання: навчитися розрізняти у фольклорному тексті рудименти давніх міфологічних наративів.

Завдання 3. Знайдіть поетичні образи. Опишіть систему образів кожного вірша. Який тип образності переважає у вірші (зоровий, звуковий, запаховий, тактильний)?

Мета завдання: навчитися аналізувати образну систему віршів.

1.

Бути рікою, сочитись крізь пальці
Стебла трави, що кохається з вітром
І засинати від доторків м'яти
Світлих, мов ніч, і мов дихання тихих.

Спати під дюнами. Бути комахою
В товщі часів, в бурштиновій краплині
Бути тобою, срібною птахою
Бути собою, синім дельфіном.

Бути між днями, між зараз і вчора
Ніччю, що вдосвіта твердне мов слива
Спати на грудях у теплого моря
Моря, що дихає так неквапливо.

14.08.2018   Ігор Завадський

2.

Трава кришталева завмерла у сні.
Боїться прокинутись — бо розіб'ється.
Їй сніться травневі дощі чарівні
І літнього сонця розпечене серце.

А ще — перші жовті весняні квітки,
Що стануть в танок і зав'яються віночком,
А потім, як хмари, прозорі й легкі,
У вирій підуть калиновим місточком.

Липневий полудень — захопливий дух,
І очі священних тварин у спокої,
І коник — цей вічний бунтар-відчайдух,
Що сіє кохання в поля колискові.

Запахне полин — піде обертом світ...
І болиголов закива головою.
Це літнього сонця останній привіт,
Що я розділила у сні із травною.

17.10.2016

3.

Мені співає затишно-казково

Осіння ніч трембітами беріз.
І обрій відкривається раптово
Там, де підняв завісу верболіз.

Танцює жовтень свій танок яскравий
І полум'ям сягає до небес,
А листям сипле вліво і управо,
Як золотом багатий й щедрий Крез.

Ступає так велично й урочисто
І виграва бровами до пори,
Коли своє коралове намисто
По снігу не розсиплять снігури.

І дихання не стане візерунком
На склі — химер бездушних міражі,
А житла, наче бджіл сухі чарунки,
Розставлять літні дні на стелажі.

Цей жовтень, теплий, вогкий і прекрасний,
Пухнастий жовтень — мій Чеширський кіт —
Нашіптує страшну й цікаву казку
І править профіль вітром — навідліт!

Мені він пахне кавою смачною,
І білкою сміється звіддаля,
Шурхоче, шепче, не дає спокою —
Із чортенятком грає янголя.

21.10.2019

Задання 4. Яке із поданих слів у кожному рядку є АРХАЇЗМОМ (тобто словом, яке пізніше було замінено іншим на позначення того ж явища)?

Мета завдання: навчитися розрізняти архаїзми та зіставляти їх із сучасними словами-відповідниками.

Бенкет, уста, графин, сагайдак, ампір

Хорунжий, піїт, ефес, гема, пеплум.

Гарда, інкунабула, адамант, бурдюк, рало.

Корогва, жупан, кармазин, стомах, підданці.

Тракт, перса, каламар, харчевня, валет.

Цап, цирюльня, отара, сивуха, зефір.

Корчма, шпага, заглада, камзол, віяло.

Перука, віяло, паж, пивниця, перст

Гусла, віконниця, адамашки, лоно, інквізиція.

Пищаль, літопис, карафа, кайдани, кирка.

Маринарка, сап'ян, печатка, регула, сокіл,

Дукат, тук, ятка, гурт, посаг.

Панчохи, пудра, рать, консоль, кіраса.

Ізборник, очіпок, мюзикл, бунчук, праска.

Скриня, тать, вйїт, краса, криси.

Понтон, понтифік, інквізиція, аутодафе, ланіти.

Єретик, кріпак, агнець, розкуркулення, мамонт.

Князь, зерцало, шпалери, гармата, вали.

Праща, аркебуза, ведун, ятрити, гондола.

Драгоман, шрапнель, віл, нетрі, самовар.

Чередник, вия, борть, сопки, пікадор.
Гутник, зріти, штурман, чернець, пурист.
Кудесник, бояри, кунтуш, компанієць, галера.
Мед, акриди, пустка, торба, патериця.
Швабра, пардус, вітрило, аеростат, руїна.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Напишіть власну казку (не більше 2,5 стор.).

*Завдання для слухачів: віднайдіть у казках ваших колег **традиційні** схеми та образи.*

Практичне заняття 15. Текст у культурній ретроспективі

- 1. Поняття «культурного коду». Текст як культурний код.**
- 2. Автор у тексті. «Смерть автора». Роль читача у сучасному тексті.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття «культурного коду». Текст як культурний код

Поняття «культурний код» є одним із ключових сучасної культурології, де його тлумачать по-різному. Ось кілька визначень культурного коду:

- «це інформація, закодована у певній формі, що дозволяє ідентифікувати культуру» [6, с. 45];
- «сітка», яку культура «накидає» на навколишній світ, членує, категоризує, структурує та оцінює його». У кодах культури оприявнюються стародавні архетипні уявлення певного лінгвосоціуму, тобто коди культури «кодують» такі уявлення» [8];

- «несвідомий зміст тієї чи іншої речі або явища <...> в контексті культури, у якій ми виховані» [13, с. 7];
- «спосіб збереження й передачі інформації, тип культурної пам'яті певної лінгвокультурної спільноти <...> система знаків, що існує й функціонує в будь-якому предметі культури» [9, с. 182–183];
- «набір основних понять, установок, цінностей та норм, що містять інформацію про знаки й символи культури і є необхідними для прочитання її текстів» [11, с. 194].

Це далеко не повний перелік визначень. Попри різницю формулювань можемо виділити такі основні ознаки поняття:

- наявність символічно переданої (закодованої) інформації;
- можливість однозначної дешифровки усіма носіями даного культурного коду (тобто універсальність);
- можливість коригування (актуалізації) символів-носіїв інформації у процесі розвитку людської спільноти;
- цілісність — тобто структурованість та можливість ідентифікації певної культури, світогляду тощо через набір культурних кодів.

Тексти, від фольклору до сучасності, завжди були репрезентантами культурних кодів, проте вивчення тексту як носія знаку почалося доволі недавно, коли виділився такий напрям, як **етносеміотика**.

Важливою особливістю культурного коду є його функціонування у різних часових площинах: накопичена у минулому інформація сприймається і дешифрується реципієнтом у конкретний момент, що належить до сучасного та впливає на формування певних світоглядних або культурних особливостей індивіда або соціуму в майбутньому.

На те, що текст є знаковою системою, звернув увагу ще Фердинанд де Соссюр, проте розглядати текст із позицій семіотики почали вже у ХХ столітті. Серед найбільш визначних дослідників, чії роботи були присвячені даній темі,

назвемо Р. Якобсона, М. Фуко, Р. Барта, У. Еко, О. Селіванову, Ю. Лотмана, К. Рапая та ін. Докладний опис історії питання можна знайти у статті О. Домніча.

Для нас важливо розуміти, що текст, з позицій семіотики та культурології, можна розглядати як сукупність культурних кодів різних рівнів. При цьому під текстом розуміють не лише текст у його лінгвістичному значенні, але **будь-який об'єкт культури, що несе у певний спосіб закодовану інформацію**. Таким чином, вишитий рушник, візерунок на писанці, регіональні особливості оздоблення житла чи одягу так само, як татуювання або зовнішні ознаки приналежності до молодіжних субкультур, є елементами культурного коду і можуть розглядатися як система — тобто текст.

Згідно з концепцією Ю. Лотмана, текст може просто передавати інформацію, яка сприймається так, як подано, без жодної дешифровки. Дослідник називає це «найпростішим текстом». Прикладом таких текстів можемо назвати будь-який стандартний документ, зміст якого сприймається буквально і не викликає різночитань. Другий тип текстів, до яких Лотман відносить усі художні тексти, вимагає комунікативної взаємодії: 1) із попереднім культурним досвідом; 2) із сучасними реаліями у момент сприйняття тексту; 3) із читачами, кожен з яких буде інтерпретатором. Такий текст можна порівняти із призмою, крізь яку проходить промінь сприйняття, розкладаючись на багато різних сенсів. У такий спосіб художній текст стає «генератором нових повідомлень і текстів» [10, с. 27]. Більшість текстів постмодерністської літератури мають риси цього другого типу текстів, звідси — їхня **інтертекстуальність**, під якою розуміємо функціонування текстів у культурній площині попередніх літературних творів, а також посилення на ці твори у різний спосіб: цитата, ремінісценція, пародія, омаж, алюзія, переспів та ін. (згадаймо матеріал Практичного заняття 2).

Отже, різні тексти можуть розповідати про одне і те саме, використовуючи при цьому різні образи, деталі, епохи, а можуть застосовувати схожі образи, створюючи при цьому геть інше значення (останнє часто можна побачити у пародіях).

2. Автор у тексті. «Смерть автора». Роль читача у сучасному тексті

Тема взаємовідносин автора і тексту є складною і широкодослідженою в царині не просто літературознавства, але **герменевтики** (науки про витлумачення, інтерпретацію текстів). Думати про твір, інтерпретувати його, співпереживати персонажам, занурюватися у художній світ і т. п. — усе те, що називають **«читацькою активністю»** — викликається активністю іншого типу — активністю автора твору. Саме від того, як проявляє себе автор, залежить сприйняття твору читачем. Отже, сприйняття літературного твору — це спільна робота автора і читача, плід інтерпретації обох.

До середини ХХ ст. вважалося, що автор може виступати у різних ролях щодо власного тексту:

- фізичний творець тексту, який наділяє його сенсом;
- умовний творець тексту — позиція, яку займає автор у даному тексті;
- автор-інтерпретатор, творчі принципи якого у даному тексті можуть не співпадати із поглядами у реальному житті (М. Бахтін [2]);
- ліричний герой, який відрізняється від фізичного автора-творця;
- літературний оповідач, який відрізняється від фізичного автора;
- «множинний автор» — оповідач, що змінює маски у межах одного твору — поліфонія (М. Бахтін);
- образ автора, створений на основі усієї сукупності його творів із додаванням біографічних відомостей (Ю. Лотман).

У середині 60-х років ХХ ст. Ролан Барт (а за ним — М. Фуко, Ж. Дерріда) проголошують концепцію т. зв. «смерті автора» — неможливості впливу авторського «Я» на майбутню інтерпретацію ним же створеного тексту. Барт, зокрема пише, що будь-який автор є лише наслідувачем, оскільки, навіть висловлюючи власні думки, усе одно послуговується словником, створеним до нього. Те саме, вважає дослідник, відбувається у художній системі, адже жоден текст не є оригінальним: «...текст зітканий із цитат, що є посиланнями на тисячі культурних джерел...» [1, с. 387, тут і далі переклад наш]. Отже, Автор

набуває ролі Скриптора, а текст, відповідно більше не вимагає дешифровки (адже у ньому нічого не зашифровано, якщо немає шифрувальника). Це створює широкі можливості для тексту творити безліч нових сенсів — стільки, скільки схоче читач. Дозволимо собі доволі розлогу цитату: «Читач — це той простір, у якому закарбовуються усі без винятку цитати, з яких складається написане; текст стає монолітним не у своєму походженні, а у призначенні, тільки це призначення не є особистісною адресацією; читач — це людина без історії, без біографії, без психології, він лише дехто, здатний звести в одне усі ті штрихи, що утворюють писемний текст» [1, с. 389].

Виходячи із цього, на читача у сучасному світі покладається вельми складна функція: зрозуміти усі ті художні особливості, які містить текст, і скласти їх у відповідний цілісний твір. І одного прочитання, тим більше побіжного, для цього мало. Сучасний читач повинен мати не просто певний багаж знань, йому треба вміти розрізняти ті чи інші посилання, аналізувати структуру тексту на різних рівнях, проводити паралелі, узагальнювати зміст і створювати сенс тексту.

На початку 1990-х років ця концепція була піддана критиці (Ш. Берк, М. Фрайзе, А. Компаньон)¹⁷, проте до сьогодні не вироблено цілісного погляду на проблему, а дехто з дослідників категорично вважає, що єдиної концепції щодо розуміння феномену автора у творі бути не може [5, с. 85].

Наостанок хочемо навести як приклад двох авторів — Юрій Андрухович та Умберто Еко — чий романи можуть бути ілюстрацією усього вищесказаного, а також хорошим «тренажером» для читачів-дослідників.

Питання для самоконтролю

- 1) *Як ви розумієте поняття «культурний код», назвіть його основні ознаки.*
- 2) *Яким чином системність культурного коду впливає на сприйняття твору? Поясніть на прикладі.*

---

¹⁷ Докладніше про це — у ст. Ватченко С. А., Максютенко Е. В. Критика антиавторских теорий в современной западной традиции. *Филологические науки / 2.Риторика и стилистика*. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Philologia/75518.doc.htm (дата звернення: 16.01.2022).

3) Як ви розумієте інтертекстуальність? Наведіть приклади з літератури або музики.

4) Поясніть, як взаємодіють між собою читацька та авторська активність?

5) У яких ролях може виступати автор щодо власного тексту? Наведіть кілька прикладів різних авторських ролей у конкретних творах.

6) Як ви розумієте концепцію «смерті автора» Р. Барта? Чи згодні ви із таким тлумаченням ролі автора? Свою думку аргументуйте.

7) Чому концепція «смерті автора» виводила читача у ранг творця сенсу твору?

Література та джерела

1. Барт Р. *Смерть автора* : избранные работы : семиотика : поэтика / пер. с фр. / сост. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва, 1989. С. 384–391.
2. Бахтин М. М. *Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема отношения автора к герою*. URL: https://hist.bsu.by/images/stories/files/uch_materialy/muz/3_kurs/Estetika_Les_chinskaya/5.pdf (дата звернення: 16.01.2022).
3. Богдан О. М., Дмитренко Є. В. Текст і автор: до питання про співвідношення понять. URL: [file:///C:/Users/vptit/Downloads/2027-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4018-1-10-20150429%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/vptit/Downloads/2027-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4018-1-10-20150429%20(1).pdf) (дата звернення: 16.01.2022)
4. Боневская Н. К. «Образ автора» как эстетическая категория // *Контекст. 1985: Литературно-теоретические исследования*. М., 1986. С. 241–269.
5. Боневская Н. К. Проблемы методологии анализа образа автора / Наталья Боневская: Методология анализа литературного произведения. М., 1988. С. 60–86.
6. Букина Н. В. Культурные коды как элемент пространства культуры. URL: <https://lomonosov->

- msu.ru/archive/Lomonosov_2007/20/moyanauka@list.ru.pdf (дата звернення: 16.01.2022).
7. Ватченко С. А., Максютенко Е. В. Критика антиавторских теорий в современной западной традиции. *Филологические науки / 2.Риторика и стилистика*. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Philologia/75518.doc.htm (дата звернення: 16.01.2022).
  8. Домніч О. В. Національно-культурний код у лінгвістичній парадигмі знання. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2019. Вип. 2 (66). С. 42–55. URL: <http://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/02/8-6.pdf> (дата звернення: 16.01.2022).
  9. Котелевець К. В. Поняття «код» в аспекті лінгвістичної термінології. *Мова і культура*. Вип. №14 (Том 5). 2011. С. 181–186.
  10. Лотман Ю. Семиотика культури / Юрий Лотман : избранные статьи в трех томах. Т. 1. Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин, 1992. С. 11–129. URL: http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman-selection.htm#_Toc509600912 (дата звернення: 16.01.2022).
  11. Меркулова Н. Г. Менталитет — культурный код — язык культуры: к вопросу о корреляции понятий. *Регионология*. 2015 (2). С. 188–196.
  12. Опришко Н. О. «Таємниця» Юрія Андруховича як територія взаємодії «смерті автора» та «воскресіння автора». *Молодий вчений*. 2015. Вип. 5 (20). Частина 2. Травень. С. 165–168. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/5/78.pdf> (дата звернення: 16.01.2022).
  13. Рапай К. Культурный код. Москва : Юнайтед Пресс, 2010. 168 с.
  14. Шляхова Н. М. Повернення автора: закономірність чи випадковість? *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2010. № 3. С. 28–33.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 15

Задання 1. Прочитайте тексти кожної групи (5 груп). Знайдіть риси інтертекстуальності у кожній групі (там, де подано текст оригіналу, порівняйте між собою перекладні тексти та їх відповідність до оригінального).

Який спосіб використано для досягнення ефекту інтертекстуальності?

Чи можна назвати кожний із цих творів оригінальним? Свою думку обґрунтуйте.

Мета завдання: навчитися віднаходити риси інтертекстуальності у літературних творах та розрізняти способи, за допомогою яких цього досягнуто; визначати риси, які роблять текст оригінальним.

1 група

***

Ти тут. Ти тут. Вся біла, як свіча —
так полошко і тонко палахкочеш
і щирістю обірваною врочиш,
тамуючи ридання з-за плеча.
Ти тут. Ти тут. Як у заждалим сні —
хустинку бгаєш пальцями тонкими
і поглядами, рухами палкими
примарною ввижаєшся мені.
І враз — ріка! З розлук правікових
наринула, найшла і захопила.
Та квапилася моторошна хвиля
у берегах, мов коні, торопких.
Зажди! Нехай паде над нами дощ
спогадувань святошинських, пречиста.
О, залишись! Не смій іти до міста

занудливих майданів, вулиць, площ.
Ти ж вирвалася, рушила — гірський
повільний поповз, опуст, розпадання
материка, раптовий зсув і дляння,
І трепет рук, і тремт повік німий.
Пішла — туннелем довгим — далі — в ніч —
у морок — сніг — у вереск заметілі,
Тобі оббухли слізьми губи білі.
Прощай. Не озирайся. І не клич.
Прощай. Не озирайся. Благовісти
про тогосвітні зустрічі звістує
зелена зірка вечора. Крихкий
зверескнув яр. Скажи — синочок мій
нехай віка без мене довікує.

Прощай. Не озирайся. Озирнись!!!

1970-ті   Василь Стус

***

Ти тут! Ти тут! Кохана, ти, як світ, —
Початок і кінець твій загубився...
Багряною півчарою схилився
В вологих сонцетінях небозвід;

І морезвід півчарою другою —
І чара зустрічі в руці моїй горить!
Вино в ній — ти. Любовною рукою
Я п'ю тебе за тебе у цю мить.

Я п'ю за мить — за вогняне і чуле,
За любощів священне забуття.
Сучасна мить мені вже, як минуле,

Сучасна мить мені, як майбуття.

За вічність п'ю — вона тебе відкрила,
Кохана, спи... За споминів гаї!
За ще не квітлі квіти твого тіла,
За таємничі лінії твої!

За свято засинання й просинання,
За довші крила нашим літакам.
І за прощання! Вип'ю за прощання —
Прощання ще не зраджувало нам.

1960

Микола Вінграновський

2 група

William Shakespeare

Sonnet 130.

My mistress' eyes are nothing like the sun,
Coral is far more red, than her lips red,
If snow be white, why then her breasts are dun:
If hairs be wires, black wires grow on her head:
I have seen roses damasked, red and white,
But no such roses see I in her cheeks,
And in some perfumes is there more delight,
Than in the breath that from my mistress reeks.
I love to hear her speak, yet well I know,
That music hath a far more pleasing sound:
I grant I never saw a goddess go,
My mistress when she walks treads on the ground.
And yet by heaven I think my love as rare,
As any she belied with false compare.

Сонет 130

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишуть люди,-
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, милішої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.

І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

Дмитро Паламарчук

***

До сонця не подібні очі милі,
Не схожі на корал її вуста,
Смагляві груди й плечі, а не білі,
Коса — як чорний дріт, не золота.

Трояндою не квітне поцілунок,
І, зовсім вже поетові на глум,
У дихання і тіла звичний трунок,

Як у людей, не схожий на парфум.

Не бачив я богинь, не довелося,
Та чув, що мають масу надлегку...
Йшла мила в шапці чорного волосся —
Лишався слід виразний на піску.

Хай брешуть поетичні порівняння:

Ти краща за усіх, моє кохання!

2017   Тетяна Лавинюкова

***

Вона не схожа на красунь білявих,
І зір очей не схож на сонця блиск,
Вуста не мають кольору коралів —
Відтінок їх — мінливий аметист.

Її рука, як ночі дивний килим,
Що відтіняє білизну снігів,
Й волосся дріт, мов неспокійні хвилі
Ріки, що ось-ось вийде з берегів.

Рум'янець щік не можна порівняти
З блідими оксамитами троянд.
І мови плин грубіший за кантати,
Які так ніжно розлива талант.

Вона не схожа на красунь з Олімпу,
Вона у сутності своїй земна,
І я кохаю цю звичайну жінку,

Для мене еталон краси — вона!

1995 Вікторія Завадська

3 група

Псалом 137 (136)

¹ Над річками Вавилонськими, там ми сиділи та й плакали, коли згадували про Сіона!

² На вербах у ньому повісили ми свої арфи,

³ співу бо пісні від нас там жадали були поневолювачі наші, а веселоців наші мучителі: Заспівайте но нам із Сіонських пісень!

⁴ Як же зможемо ми заспівати Господню пісню в землі чужинця?

⁵ Якщо я забуду за тебе, о Єрусалиме, хай забуде за мене правиця моя!

⁶ Нехай мій язик до мого піднебіння прилипне, якщо я не буду тебе пам'ятати, якщо не поставлю я Єрусалима над радість найвищу свою!...

⁷ Пам'ятай же, о Господи, едомським синам про день Єрусалиму, як кричали вони: Руйнуйте, руйнуйте аж до підвалин його!...

⁸ Вавилонська дочко, що маєш і ти ограбована бути, блажен, хто заплатить тобі за твій чин, що ти нам заподіяла!

⁹ Блажен, хто ухопить та порозбиває об скелю і твої немовлята!...

Переклад Івана Огієнка

© Библия Онлайн, 2003-2022.

***

З-під неба рідного в неволю,

Над вавілонські береги,

Нас завели з Єрусалима

Тяжкії наші вороги!

Тимпани, гуслі і цимбали

На вербах висіли чужих!

Ми гірко плакали, ридали –

Не було милості у них!

Вони на сльози не вважали,
Вони казали без жалю:
«Возьміте гуслі і цимбали,
Заграйте пісню нам своєю!»

Та як нам грати, як співати
Про славу наших перших днів?
Ні!.. не дамо ми свої пісні
На сміх заклятих ворогів!..

Розбийтесь, гуслі дорогії!
Порвіться, струни, всі ураз,
Як я рукою на чужині
Доткнуся тільки-но до вас...

Ізсохни ти, руко лукава,
Як тії струни колихнеш,
Закаменій ти, мій язичку,
Як рідну пісню надпочнеш!..

А ти, кому ми так служили,
Твої коханії сини,
Поглянь, поглянь на нас із неба
І день нещасний спом'яни!

Ти спом'яни, як ворог тяжкий
Невинні душі побивав!
Як руйнував твою святиню
І над руїнами кричав:

«Копайте стіни Русалима!
Нівечте бога і людей!..
Женіть в неволю молодята!
І ріжте старців і дітей!..»

Щасливий будь, хто вам відплатить,
Хто й ваші діти розпів'є
І зо сміхом без серця, жалю
О перший камінь розіб'є.
1858   Степан Руданський

***

На ріці вавилонській— і я там сидів.
На розбитий орган у роспуці глядів.
Наді мною ругавсь вавилонців собор:
«Заспівай нам що будь! Про Сіон, про Табор” -
Про Сіон? Про Табор? їм вже чести нема:
На Таборі — пустель! На Сіоні — тюрма!
Лиш одну хіба пісню я вмю стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру.
Я на світ народився під свист батогів
Із невольника батька, в землі ворогів.
Я хилитись привик од дитинячих літ,
І всміхаться до тих, що катують мій рід.
Мій учитель був пес, що на лапки стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.
І хоч зріс я, мов кедр, що вінчає Ливан,
Та душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.
І хоч часом, мов грім, гримне слово моє,

То це бляшаний грім, що нікого не вб'є.
І хоч в душу вірвесь часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб!
Хоч я пут не носив на руках, на ногах.
Але в нервах ношу все невільницький страх.
Хоч я вільним зовусь, а як раб спину гну,
І свобідно в лице нікому не зирну.
Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.
Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чується, це я на панськім роблю.
І хоч труд свій люблю, а все чую гачок:
Ти прикутий до його, мов раб до тачок.
Хоч добра доробивсь, та воно лишь тяжить,
Мов чуже для когось мушу я сторожить,
з ким в життю не зійдусь, все підляжу йому;
Сяк чи так вибірай — все найтяжче візьму.
І хоч часом в душі піднімається бунт.
Щоб із пут отрястись, стати твердо на ґрунт,—
Ах, то й це не той ГНІВ, що шаблюку стиска,
Це лиш злоба низька і сердитість рабська!..
Вавилонські жінки, одвернувшись ідіть,
І на мене здивовано так не глядіть!
Щоб не впало прокляття моє на ваш плід.
Не прийшлось би раба привести нам на світ.
Вавилонські дівчата, минайте мене,
Хай МІЙ вид співчуттям серце вам не торкне.
Щоби вам не судилась найтяжча судьба.
Найстрашніша клятьба — полюбити раба.

Іван Франко

4 група

Генріх Гейне

Ein Fichtenbaum steht einsam

Im Norden auf kahler Höh'

Ihn schläfert; mit weißer Decke

Umhüllen ihn Eis and Schnee.

Er träumt von einer Palme,

Die fern im Morgenland

Einsam und schweigend trauert

Auf brennender Felsenwand.

Матеріал з сайту: <http://startdeutsch.ru/poleznoe/chitat/stikhi/858-gejne-stikhi-na-nemetskom>

***

На півночі кедр одинокий

В холодній стоїть вишині,

І, сніжною млою повитий,

Дрімає і мріє вві сні.

Він мріє про пальму чудову,

Що десь у східній землі

Самотньо і мовчки сумує

На спаленій сонцем скалі.

Леонід Первомайський

***

Самотній кедр на стромині

В північній стоїть стороні,

І кригою, й снігом укритий,

Дрімає і мріє вві сні.

І бачить він сон про пальму,
Що десь у південній землі
Сумує в німій самотині
На спаленій сонцем скалі.

Максим Рильський

5 група

Псалом 1.

¹ Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі
грішних, і не сидить на сидінні злоріків,

² та в Законі Господнім його насолода, і про Закон Його вдень та вночі він
роздумує!

³ І він буде, як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід
своєчасно, і що листя не в'яне його, і все, що він чинить, щаститься йому!

⁴ Не так ті безбожні, вони як солома, що вітер її розвіває!

⁵ Ось тому то не встоять безбожні на суді, ані грішники у зборі праведних, ⁶
дорогу бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!

Іван Огієнко

© Библия Онлайн, 2003-2022.

***

Блаженний муж на лукаву

Не вступає раду,

І не стане на путь злого,

І з лютим не сяде.

А в законі Господньому

Серце його й воля

Навчається, і стане він,

Як на добрім полі

Над водою посажене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм спіє,
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає,
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.

Тарас Шевченко

***

Блажен той муж, воістину блажен,
котрий не був ні блазнем, ні вужем.
Котрий вовік ні в празники, ні в будні
не піде на збіговиська облудні.
І не схибнеться на дорогу зради,
і у лукавих не спита поради.
І не змінє совість на харчі, -
душа його у Бога на плечі.
І хоч про нього скажуть: навіжений,
то не біда — він все одно блаженний.
І між людей не буде самотнім,
стоятиме, як дерево над потоком.
Крилаті з нього вродяться плоди,
і з тих плодів посіються сади.
І вже йому ні слава, ні хула

не зможе вік надборкати крила.
А хто від правди ступить
на півметра, -
душа у нього сіра й напівмертва.
Не буде в ній ні сили, ні мети,
лиш без'язикі корчі німоти.
І хто всіляким ідолам і владам
ладен кадити херувимський ладан,
той хоч умре з набитим гаманцем, -
душа у нього буде горобцем.
Куди б не йшов він, на землі і далі,
дощі розмиють слід його сандалій.
Бо так воно у Господа ведеться -
дорога нищих в землю западеться!

Ліна Костенко

Завдання 2. *Прослухайте народну пісню за посиланням. Визначте міфологічні образи пісні, що вони означають?*

Мета завдання: навчитися віднаходити давні міфологічні образи у фольклорних текстах.

<https://www.youtube.com/watch?v=Bt8QufQ19Gw>

Завдання 3. *Прочитайте уривок з роману Ю. Андруховича «Перверзія».*

Знайдіть місця, де застосовано прийом інтертекстуальності, доведіть свою думку. Алюзію на літературу якого періоду намагається створити автор?

Мета завдання: навчитися вбачати елементи інтертекстуальності в оригінальному тексті та інтерпретувати їх.

"Слухай, — звернувся я до нього з усією поважністю, на яку лише здатний, після того, як ми — кожен по-своєму — помолилися. — Хоч Беда Достохвальний (а може, хтось інший) і твердить, ніби недобре згадувати

Господа при випивці, я, однак, не вірю, що ми аж так сильно цим Його ображаємо. Себто цей перший келих я хотів би підняти за число один, за Єдиність, за єдиного Бога Отця, Вседержителя, творця неба і землі і всього видимого й невидимого, а таким чином — і за першу заповідь Божу. Вся ця краса, — я повів рукою навколо, — і ця тиша належить Йому, і ми теж належимо Йому і не забуваймо про це ніколи з вдячністю!" Вино було шляхетне, а сир і овочі лише підтримали в нас це відчуття, тож я без довгих зволікань наповнив знову келихи, щоби належним чином ушанувати число два, себто випити за дві природи Господа нашого Ісуса Христа, за два світи — видимий і невидимий, за дві головні заповіді любові, за дві Тайни мертвих, за Друге пришествя, за Второзаконня, за Каїна та Авеля, за хліб і вино, за дві риби (на жаль, більше в нас на столі й не було). "Бачу, що ти чоловік не пустий, — промовив я до Станіслава, відламуючи кусень риби, від якої той відмовився. — Як же опинився ти тут, чужинче? Що привело тебе?" "Велика самотність, отче Антонію, — відповів він. — Нема в мене ні дому, ні близьких, ні рідних. Одно тільки залишається — блукати світами і до Бога промовляти з різних церков, соборів". Мені така відповідь сподобалася, і я продовжив розпитування: "А що, ти яко чоловік мирський не маєш собі жінки?" "Колись мав, отче Антонію. І дуже її любив", — по цих словах він видобув з-під сорочки нагрудний медальйон і, розкривши його, показав мініатюрний овальний портретик цілком юної жінки, напівдитини, а решти я не роздивився, бо вже добре таки стемніло. "Гарна?" — спитав чужинець. "Як ангел", — не збрехав я. "Тепер знаю, отче Антонію, за що ми вип'ємо, — сказав по хвилі мовчання Станіслав. — За число три, себто за Пресвяту Трійцю!" "Безумовно, — погодився я, — але не тільки. Адже число три — священне і досконале число. Це перше з чисел, що має заповнену структуру: початок, середину і кінець. Це символічне і багатозначуще число. Тож вип'ємо не лише за три Особи Божі, про що ти вже цілком слушно сказав, але й за трьох царів зі Сходу, що прийшли поклонитися малому Ісусові. Також за три дні і три ночі, проведені Йоною в китовому череві, а відтак — і за Третій день взагалі, бо то — день Воскресіння. Можемо

тут згадати ще Сима, Хама та Яфета або, скажімо, Даниїла, Давида і Соломона". Випивши по цих словах, я гукнув старому Анджеліко, щоби виніс із захристії якого-небудь ліхтаря й пару інструментів для музикування. Тим часом запитав у чужинця: "Чи у твоїй країні всі дівчата такі гарні?" "Вони їдуть з моєї країни, — відповів той. — Скоро їх не лишиться жодної. Будь-якої. Знаєте, отче Антонію, це так, як із міні-спідницями. Спершу їх одягають лише гарні дівчата з гарними ногами. Трохи пізніше — негарні дівчата з гарними ногами. Ще пізніше — гарні дівчата з негарними ногами. Слідом за ними — негарні дівчата з негарними ногами. А тоді вже — всі інші дівчата". Я похвалив його за дотепний силогізм, хоч це, може, й не був силогізм, а тоді, взявши до рук принесену старим чортом Анджеліко мандоліну, виконав у подарунок своєму гостеві прегарний мадригалик "Si, si, ch'io v'amo!", укладений блаженної пам'яті Клявдіо Монтеверді ще на початку XVII віку. Коли, вислухавши його, мій молодий товариш почав голосно плескати в долоні, я зробив йому зауваження, щоби все-таки поведився тихіше: ми ж бо на цвинтарі, — й він відразу споважнів.

<...>

"За останні декілька років я звик до цвинтарів, отче Антонію, — знову заговорив по кількох хвилинах тиші Станіслав. — Був такий час, коли я працював гробарем. Я на цвинтарях розуміюся як мало на чому. І тут я проблукав нині пополудні добрих дві години. Мені здається, мертві прислухаються до нас". "Наділений такою чутливістю душі, музикальністю, внутрішнім потягом до добра, невже ти гадаєш, ніби спроможний убити?" — підійшов я до нього з іншого боку. "Не знаю, отче. Мабуть, ви занадто добре про мене думаєте. Дякую вам за це", — і, взявши від мене мандоліну, Станіслав зі знанням діла вибренькав на ній "Пробу струни" непутящого Джанамброзіо Дальца — твір не надто вибагливий, але вельми рідкісний, коли йдеться про всілякі репертуарні збірники з антикварних крамниць, а потім провістив мовою своєї землі пісню, зміст якої пізніше переповів мені. Йшлося в ній про хлопця, який з великого кохання отруїв свою дівчину (аналогічний випадок стався у

Бергамо два з половиною роки тому), за що отримав сім років каторжних робіт. Хлопця звали Грицем — на честь східного святого Григорія Теолога, як я собі думаю. Упродовж кожного із семи років той Гриць прилучався до чергової таємниці. Перемінений і втаємничений, повернувся він, відбувши строк покарання, додому. І тут віднайшов свою кохану живою — виявляється, вона проспала сім років непробудним сном, дуже схожим на смертний. Так вони знову щасливо поєдналися.

«Перверзія»,   Юрій
Андрухович

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Доберіть приклад тексту (можна порівняти кілька текстів), у якому є інтертекстуальність. Поясніть, у чому проявляється оригінальність тексту.

Практичне заняття 16. Типи сучасних наративів та їх місце у світоглядній системі

- 1. Поняття про наратив, наративний аналіз.**
- 2. Особливості сучасних наративів у масмедіа.**

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Поняття про наратив, наративний аналіз

Поняття наративу відоме ще від часів античності, коли під ним розуміли будь-яку сюжетну оповідь. Власні і термін походить від латинського *narrare* — розповідати, тому й подане тлумачення видається цілком логічним. Наприкінці ХХ століття у літературознавстві, соціології, психології стрімко зростає інтерес до прояву авторської індивідуальності у мистецькому творі. На тлі філософії деконструктивізму (Р. Барт, Ж. Дерріда) з'являється думка про те, що автор мінімально впливає на подальше сприйняття та інтерпретацію твору, отже, не

може бути впевненим, чи правильно зрозуміють (і чи зрозуміють взагалі) той сенс, який він вклад у свій твір. Виникає теорія «смерті автора», про яку йшлося у попередньому матеріалі. Натомість з'являється так званий «нарративний аналіз»: кожний твір сприймається як розповідь, що вкладається у певну схему, і має певну мету. Важливо, що нарратив уявляється дослідниками як певне узагальнення людського досвіду (згадаймо особливості міфологічного світогляду) [9, цит. за: 4], викладене в оповідній формі.

Це робить нарративний аналіз знаряддям не лише лінгвістики, але й психотерапії та соціології.

Під час нарративного аналізу звертають увагу на:

- структурну послідовність розповіді (за В. Проппом);
- форму подання розповіді (це сильно впливає на подальшу інтерпретацію);
- стилістичні засоби, за допомогою яких досягають певного враження-сприйняття (за К. Леві-Строссом);
- здатність реципієнта (слухача, читача, глядача) розрізнити й дешифрувати певні «коди», закладені у розповіді (при цьому це може бути нарратив оповідача, а може бути нарратив, який виділить слухач відповідно до свого життєвого чи комунікативного досвіду).

Згадаймо фольклорний запис про затонулу церкву із матеріалу практичної 14. Основний нарратив оповідача можна висловити фразою: «Це усе — моя земля, я знаю усе, що тут відбувалося». Саме цьому були підпорядковані й обраний сюжет (історія про затонулу церкву), і часовий зсув (коли давноминулі події оповідалися як теперішні), й ілюзорні подробиці (рушники, хрести, блискавка на небі). Нас же, як записувача, цікавило інше: співвіднесеність розповіді з реальністю. І це непокоїло, дратувало оповідача, руйнуючи й комунікацію. До речі, дехто із дослідників (наприклад, Вільям Фішер) будь-яку комунікацію вважає нарративом — твердження над яким варто поміркувати [8, цит. за: 4].

Існують різні теорії щодо розуміння нарративу [6, с.59–60].

Теорія інтерпретації стверджує: об'єкт повинен мати сенс, який передається за допомогою різних засобів, що можуть тлумачитися неоднозначно, залежно від

досвіду та світогляду інтерпретатора — тобто йдеться про множинність інтерпретацій одного й того ж тексту.

Етнометодологія стверджує, що наратив сприймається індивідом залежно від сукупності знань певного соціуму, які «свідомо чи несвідомо конструюють значення».

Феноменологія сприймає наратив як реконструкцію суспільного знання або уявлення, «усереднене» сприйняття, яке потім закладається у соціальний досвід і стає здобутком усіх саме у такому вигляді. Тобто текст, з позицій феноменології, може дати розуміння про ті процеси, які загалом відбувалися у соціумі.

Лінгвістичне розмежування часу у тексті до наративів дозволяє віднести лише ті розповіді, де подія чітко вкладається у певні часові рамки (нам видається вдалим прикладом цього роман У. Еко «Ім'я троянди»). Якщо ж часова межа розмита, або «застигла», або текстовий момент дії займає більше часу, ніж це може бути насправді, — текст не належить до наративів.

Суб'єктивізм тлумачить наратив як результат споглядання респондента, що ставить текст у пряму залежність від волі респондента, його внутрішнього стану.

Герменевтика передбачає читання тексту та максимальне наближення до того змісту, який вкладав у текст автор, таке собі «вживлення» у творчий процес автора.

З нашого погляду, важливо враховувати думку, що наратив завжди базується на певній схемі, структурі, до якої прив'язується сюжет, що відповідає цій схемі. При цьому, за законами суто міфологічного мислення, коли «усе може бути всім» [2], один і той самий наратив можна перетворити як на епос, так і на анекдот, використавши при цьому той самий або різні сюжети — тобто створити будь-який твір, залежно від того, яку мету має оповідач.

Отже, під **наративом** будемо розуміти розповідь, що має певні структурні компоненти (різні вчені називають різний склад та кількість), реалізовується у

формі оповідного тексту (усного або писемного) та передає реципієнту певний сенс за допомогою стильових та художніх засобів, інтертекстуальності, а також можливої суб'єктивної дешифровки. При цьому сенси одного й того самого наративу будуть неоднозначними.

2. Особливості сучасних наративів у масмедіа

Сучасні наративи мало відрізняється від наративів попередніх епох, проте мають свої особливості, що робить їх дуже зручними у використанні, зокрема у ситуації гібридної війни, коли безпрецедентність, унікальність подій потребує і викликає велику кількість різних інтерпретацій. Усі наведені нижче особливості сучасних наративів роблять їх надзвичайно гнучким та дієвим:

- а) стислі за обсягом (звідси перевага таких жанрів, як слоган, коментар, політична промова, стендап-промова, анекдот, мем у розумінні короткого смішного влучного вислову або підпису до зображення і т. п.);
- б) в основі наративу лежить певний сюжет (що, як і раніше, вкладається у традиційну структуру), при цьому один і той самий наратив може звучати у контексті різних сюжетів;
- в) розраховані на швидке сприйняття;
- г) зачіпають більше емоційну, а не аналітичну складову людської психіки;
- д) сюжет та структура будь-якого сучасного наративу є традиційними, оскільки лише традиційне розраховане на швидке сприйняття;
- е) деталізація присутня рівно настільки, щоб викликати враження-замальовку, певний образ або, як кажуть журналісти, «створити картинку» — візуальний якір, який доповнить емоцію;
- ж) сучасні наративи експлуатують попередні наративи, закріплені у підсвідомості, закріплюють та активізують зв'язки із ними;
- з) мають суб'єктивно-оціночний характер, намагаються нав'язати думку слухачу;

и) відбувається постійна боротьба наративу і контрнاراتиву.

Усі зазначені особливості підпорядковані основній меті сучасного наративу: захопити якомога більшу аудиторію [5, с. 682]. При цьому йдеться не про глибинне аргументоване переконування, а миттєвий «вау-ефект», розрахунок на емоції, у результаті якого слухач активізується, з пасивного учасника перетворюється на «гравця». Такий ефект можна порівняти із тим, як давні люди, носії міфологічної свідомості, слухаючи міф долучалися до спільного знання роду, ставали ланкою одного цілого (про це ми пишемо докладніше у [3]).

Підсумовуючи усе сказане, зазначимо, що сучасний наратив, який широко використовується у масмедіа, попри традиційну структуру, має такий набір особливостей, який робить його придатним і зручним для застосування у цій сфері саме в такому вигляді, а також має вплив на реципієнтів — тобто реалізовує мету оповідача.

Питання для самоконтролю

- 1) У чому полягає суб'єктивність інтерпретації терміна «нاراتив»?
- 2) Дайте характеристику різним теоріям наративного аналізу.
- 3) Назвіть чотири складові наративного аналізу.
- 4) Дайте визначення наративу.
- 5) Які особливості мають сучасні наративи у сфері масмедіа?
- 6) Якими жанрами представлені ці наративи?

Література та джерела

1. Барт Р. *Смерть автора* : избранные работы : семиотика : поэтика / пер. с фр. / сост. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва, 1989. С. 384–391.
2. Элиаде М. *Аспекты мифа* / пер. с фр. В.Большакова. Москва: Инвест-ППП, СТ «ППП», 1996. 240 с.
3. Завадська В. В. Кров як відповідник живої істоти у традиційному та сучасному світогляді. *Етнічна культура в глобалізованому світі* : зб.

наук. праць Третьої та Четвертої Міжнародних наукових конференцій студентів, аспірантів та молодих вчених / Колектив авторів. Одеса: Освіта України. 2015. С. 62–73. URL: https://drive.google.com/file/d/0ByPJ09c-A6fwQ0owQWhBaEZVMIU/view?resourcekey=0-Pq4kuX4H3_aEu5PRvqv6A (дата звернення: 24.01.2022).

4. Качанов Д. Г. Нарративный анализ как метод исследования традиционных и мультимедийных журналистских произведений. *Медиаскоп*. 2020. Вып. 2. URL: <http://www.mediascope.ru/2621> (дата звернення: 25.01.2022)
DOI: 10.30547/mediascope.2.2020.5
5. Почепцов Г. Г. *Пропаганда 2.0*. Харьков: Фолио, 2018. 796 с.
6. Пузанова Ж. В., Троцук И. В. Нарративный анализ: понятие или метафора? *Социология: методология, методы, математическое моделирование (4М)*. 2003. № 17. С. 56–82. URL: <https://www.jour.fnisc.ru/index.php/soc4m/article/view/3986/3724> (дата звернення: 28.01.2022).
7. Ясь О. В. Традиції великих історичних наративів у світлі культурних епох кінця XVIII–XX ст. *Український історичний журнал*. 2012. № 5. С. 6–38. URL: <https://www.academia.edu/21618753> (дата звернення: 26.01.2022).
8. Fisher W. R. The Narrative Paradigm: An Elaboration. *Communication Monographs* 1985. 52 (4) : 347–367.
9. Huisman R., Murphet J., Dunn A. *Narrative and Media*. Cambridge: Cambridge University Press. 2005.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 16

Завдання 1. Прочитайте вірші. Що спільного у їх образності?

Мета завдання: навчитися віднаходити у текстах різних авторів спільні образи та вибудовувати структуру образів вірша.

1.

Понеси мене на крилах, радосте моя,
Де на пагорбах і схилах сонця течія.
Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні
Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні.
Де замріяні дівчата ходять до криниць,
Де послались шовком ниви обіч ґрунтовиць.
Де мене, рум'яне диво з прутиком в руці,
Ухопив гусак сварливий за нові штанці.
Благослови, добра доле, вередухо вперта,
На цій землі мені жити та на ній і вмерти.

1962

Василь Симоненко

2.

Червоною задумливою лінією
У сизих вербах, в голубій імлі
В тонкій руці з прив'яленою лілією
Окреслилась ти на вечірнім тлі
Отих небес вечірніх з ластівками,
Димами з хат, і кропом у борщі,
І сонним сіном в лузі з будяками,
Де, мов живі, до ранку йшли кущі,
То кіньми, то людьми, то знову кіньми,
А то дивами темними... А то
Збігалися, немов чорти чи відьми,
І грали в піжмурки, і нявкали котом.
А світ стояв — не нявкав і не грався,
А світ стояв у синіх постолах,
Стояв в моїх очах і придивлявся,
Як саме світиться він, світ, в моїх очах.

І так усе... Задумливою лінією
Закреслилась ти в голубій імлі
В тонкій руці з прив'яленою лілією
На тлі очей моїх, на світу білім тлі.

1958

Микола Вінграновський

3.

Це був луг. Жовтоокі ромашки.
Голуба, голуба далина,
І просила, і звала вона,
Ніби щедро наповнена чашка.
Там і хлопець твій був — без жалю
Толочив щедроцвіт постолками,
А далеко наш ворог об камінь
Бив у розпачі злобу свою.
Тільки раптом здалося неждано,
Що як станеш, відкриєшся ти,
То нікому не скажеш ввійти
За тобою на зоряний ганок.
І від того, мов кара мені:
Так відряду задержати важко,
Хоч були вони тільки у сні —
Світлий луг і жовтаві ромашки.

1947

Олег Зуєвський

4.

Пливуть видіння, пагорбами криті.
А за горою — паділ, буєрак...
Цвінуть волошки в золотому житі
і над смарагдом луки сяє мак.

У білій сукні мавка тонкорука
ступає — ніби вічністю пливе.
Кружляє мак. А над смарагдом луки
уже нависло небо гробове.
1970-ті рр.   Василь Стус

Завдання 2. Прочитайте текст. Змініть його так, щоб текст позбувся елементів розмовного стилю, але не втратив інших стилістичних особливостей. Визначте загальний стиль тексту та вкажіть, які лексичні засоби використовує автор, щоб справити враження на читача? Одним реченням сформулюйте основну думку оповіді. Вигадайте назву.

Мета завдання: навчитися редагувати частково редагувати текст, не порушуючи авторську структуру, але надаючи тексту іншого емоційно-стилістичного забарвлення; навчитися визначати і коротко формулювати у назві суть тексту так, щоб виникало бажання його прочитати.

У 40-річного шкільного вчителя лікарі знайшли неоперабельну пухлину і дали йому рік життя. Вчитель був міцної англосаксонської крові й суворо замислився над майбутнім. Його переймало лише одне: як житимуть після його смерті дружина і донька. Він викладав мову і літературу й не зміг вгадати нічого кращого, ніж написання роману. І такого роману, який би добре читали. Купували. Читачами він уявляв своїх учнів та їх батьків, і персонажів він уявляв так само. Життя ж він знав лише в обсязі рідної робітничої околиці.

Справа була новою, він втягнувся й захопився. Термін тиснув. Він поспіхом і відчайдушно опановував ремесло письменника. Висока література його не цікавила, його цікавив заповіт. Залишити авторське право родині, щоб вони могли існувати. Під кінець свого року Ентоні Берджес завершив роман «Механічний апельсин». Голівуд викупив права, екранізація відразу стала культовою. Шпана вдягнула котелки і почала замовляти у барах молоко. Автор зрубав мільйон!

Ошалівши від щастя й почуття виконаного обов'язку, Берджес посунув до лікарні. Лікар подивився нові знімки, погортав історію хвороби й витріщив очі: раку не було. Берджес очуняв!

Він став письменником, але інші книги вже не були топовими.

(За М. Веллером)

Завдання 3. *Яке із поданих у кожному рядку слів сучасної української мови є ЕКЗОТИЗМОМ (словом, яке позначає культурні реалії іншого народу, країни)?*

Мета завдання: навчитися розрізняти екзотизми у лексичному складі сучасної української мови

Мантікора, чурек, хор, монастир, ікона.

Сфінкс, трап, покер, тореадор, аудиторія

Віверн, декан, студент, мініатюра, сарі.

Інкунабула, сакля, вівіска, журнал, макет.

Титла, ірокез, слон, друкарня, стадіон.

Сакура, прем'єра, газета, шахи, шуруп.

Шприц, рушниця, гармата, мокасини, манія.

Шок, вуаль, кинджал, бюджет, економіка.

Ніч, вулиця, ліхтар, аптека, мафія.

Саке, трамвай, валіза, парасоля, вагон.

Лекція, васабі, букет, бігуді, піджак.

Театр, маска, кімоно, анфілада, галерея.

Джокер, аул, штурвал, вапно, ватра.

Гетера, гармата, гаджет, галери, гудзик.

П'єса, джигіт, сапсан, лик, заглада.

Кобець, томагавк, князь, стельмах, макітра.

Міщанин, пончо, беркут, перекаат, обрус.

Борть, журі, гейша, смолоскип, сенполія.

Кумис, афіша, клоун, холоп, дитинець.

Трагедія, сцена, тіпі, стомак, кава.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1) Проаналізуйте одну (можна власну) поезію щодо її образності. Вибудуйте структуру образів даного твору.

2) Прослухайте матеріал за посиланням і дайте відповідь на питання: які наративи, використані у романі Даніеля Дефо «Пригоди Робінзона Крузо», зробили цей твір популярним?

https://www.youtube.com/watch?v=0RzSm4E_IQQ